

หลวงปู่
ปากไว้

พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดุลย์ อตุโล)

หลวงปู่ฝากไว้

บันทึกคติธรรมและธรรมเทศนา
ของ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

รวบรวมบันทึกไว้โดย
พระโพธิ์นันทมุนี

ชมรมกัลยาณธรรม
หนังสือดีลำดับที่ ๓๐๓

หลวงปู่ฝากไว้

บันทึกกถาธรรมและธรรมเทศนาของ
พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กันยายน ๒๕๕๗

จำนวนพิมพ์ : ๓,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์เป็นธรรมทานโดย : ชมรมกัลยาณธรรม
๑๐๐ ถนนประโคนชัย ตำบลปากน้ำ
อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๒๗๐
โทรศัพท์ ๐-๒๗๐๒-๗๓๕๓

รูปเล่ม : คีรีส วัชรสุขจิต

แยกสี : แคนนา กราฟฟิค โทรศัพท์ ๐๘๖-๓๑๔-๓๖๕๑

พิมพ์ที่ : บริษัท ชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์ จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๘๘๕-๗๘๗๐-๓

สัพพทานัง ธัมมทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง
www.kanlayanatam.com

คำชวนอ่าน

หลายท่านได้เรียกร้องถามหา ถึงพระธรรมเทศนาของ หลวงปู่ฯ ใคร่อยากจะได้ฟังได้อ่าน อาตมาภาพ ขอสารภาพ ตามความเป็นจริงว่า ธรรมเทศนาหรือโอวาทของหลวงปู่ นั้น เป็นสิ่งที่หาได้ยากอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจากท่านไม่เคยเทศน์ เป็นกัณฑ์ๆ หรือแสดงเป็นเรื่องราวยาวๆ เพียงแต่เมื่อสอน ภาวนา หรือกล่าวตักเตือนลูกศิษย์ หรือตอบคำถาม ตลอด ถึงสนทนากับพระเถระอื่นๆ หลวงปู่ก็จะกล่าวอย่างสั้นๆ ด้วย ความระมัดระวัง ยกข้อธรรมะมากกล่าวอย่างย่อๆ เท่านั้นเอง นอกจากนี้ท่านไม่เคยแสดงในพิธีการงานได้อีกเลย ฯ

เพื่อเป็นการสนองความต้องการแก่ท่านที่สนใจในคติ ธรรมคำสอนของหลวงปู่ อาตมาภาพจึงพยายามรวบรวม ธรรมะสั้นๆ ทั้งที่เป็นสังฆธรรมล้วน หรือเป็นคำสอนคำเตือน และธรรมะที่ท่านกล่าวตอบคำถามของผู้ถาม ตลอดถึง พระพุทธพจน์บางตอนจากพระไตรปิฎกที่หลวงปู่ชอบยกขึ้น มาปรารภให้ฟังเสมอๆ เพราะได้อยู่กับหลวงปู่มาเป็นเวลา ยาวนานตลอดอายุขัยของท่าน จากที่เคยได้บันทึกไว้บ้างหรือ จำไว้บ้าง พร้อมเล่าถึงเหตุการณ์ สถานที่ และบุคคลที่เกี่ยวข้อง

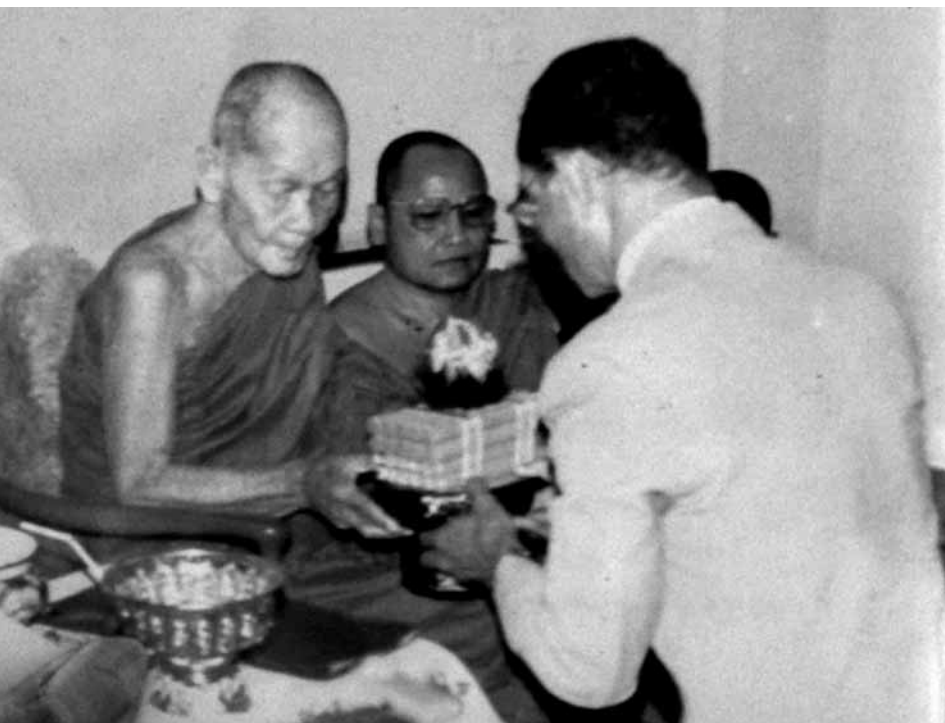
เพื่อเข้าใจได้ง่ายหรือชวนอ่านได้บ้าง รวมไปถึงในหนังสือเล่มนี้เป็นครั้งแรกๆ สิ่งที่น่าสังเกตและน่าอัศจรรย์อย่างหนึ่งคือ หลวงปู่มีปกติเป็นผู้ไม่พูด หรือพูดน้อยที่สุด แต่มีปฏิภาณไหวพริบเร็วฉับไวมาก และไม่มีผิดพลาด พูดสั้นย่อ แต่มีความหมายไว้อย่างสมบูรณ์ คำพูดของท่านแต่ละประโยคมีความหมายและเนื้อหาจบลงโดยสิ้นเชิง เหมือนหนึ่งสะกดจิตผู้ฟังหรือผู้ถาม ให้จุกคิดอยู่เป็นเวลานาน แล้วก็ต้องใช้ความตรึงตรองด้วยปัญญาอย่างลึกซึ้งๆ

อนึ่ง ท่านผู้อ่านอาจสงสัยว่า ข้อธรรมะของหลวงปู่ในเล่มนี้ เห็นมีทั้งธรรมะแบบธรรมดาก็มี แบบชวนขบขันก็มี และแบบสังขธรรมล้วนก็มี ทำไมจึงไม่เรียงลำดับให้ผู้อ่านได้อ่านจากง่ายไปหายาก หรือจากต่ำไปหาสูง เป็นต้นๆ ที่ไม่ได้เรียงลำดับไว้เช่นนั้น ก็เพราะว่าข้อความของธรรมะและเรื่องนั้นมีใจความจบลงเฉพาะหน้าแต่ละหน้าอยู่แล้ว และถือว่าเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศทางความคิดไปในตัวด้วย หรือหากเป็นการไม่เหมาะสมประการใด โดยเป็นการบังอาจเกินควร หรือผิดพลาดบกพร่องประการใด ขอท่านผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย ได้เมตตาอภัยแก่อาตมา ผู้มีสติปัญญาอันน้อยนิดนี้ด้วยเถิด

พระครูนนทปัญญาภรณ์

๑ กรกฎาคม ๒๕๒๘

ธรรมเนียมปฏิบัติ

เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จเยี่ยมหลวงปู่เป็นการส่วนพระองค์ เมื่อทั้งสองพระองค์ทรงถามถึงสุขภาพอนามัยและการอยู่สำราญแห่งอิริยาบถของหลวงปู่ ตลอดถึงทรงสนทนารวมกับหลวงปู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชปรัจฉาว่า “หลวงปู่การละกิเลสนั้น ควรละกิเลสอะไรก่อน” ๑

หลวงปู่ถวายวิสัชนาว่า

“กิเลสทั้งหมดเกิดรวมอยู่ที่จิต ให้เพ่งมองดูที่จิต อันไหนเกิดก่อน ให้ละอันนั้นก่อน”

หลวงปู่ไม่ฝืนสังขาร

ทุกครั้งที่ลั่นเกล้าฯ ทั้งสองพระองค์เสด็จเยี่ยมหลวงปู่หลังจากเสร็จพระราชกรณียกิจในการเยี่ยมแล้ว เมื่อจะเสด็จกลับ ทรงมีพระดำรัสคำสุดท้ายว่า

หลวงปู่ฝากไว้...บันทึกคติธรรมและธรรมเทศนา
ของ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

“ขออาราธนาหลวงปู่ดำรงชั้นธำมรงค์อยู่เกินร้อยปี เพื่อเป็นที่
เคารพนับถือของปวงชนทั่วไป หลวงปู่รับได้ไหม” ๗

ทั้งๆ ที่พระราชดำรัสนี้เป็นสัมมาวาจาจักรกรรม ทรง
ประทานพรแก่หลวงปู่โดยพระราชอัธยาศัย หลวงปู่ก็ไม่กล้ารับ
และไม่อาจฝันสังขาร จึงถวายพระพรว่า

“อาตมาภาพรับไม่ได้หรอก แล้วแต่สังขารเขาจะเป็นไป
ของเขาเอง.”

ปรารภธรรมะเรื่องอริยสัจสี่

พระเถระฝ่ายกัมมัฏฐานเข้าถวายสักการะหลวงปู่ใน
วันเข้าพรรษาปี ๒๔๙๙ หลังฟังโอวาทและข้อธรรมะอันลึกซึ้ง
ข้ออื่นๆ แล้ว หลวงปู่สรุปใจความอริยสัจสี่ให้ฟังว่า

“จิตที่ส่งออกนอก	เป็นสมุทัย
ผลอันเกิดจากจิตที่ส่งออกนอก	เป็นทุกข์
จิตเห็นจิต	เป็นมรรค
ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิต	เป็นนิโรธ.”

สิ่งที่อยู่เหนือคำพูด

อุบาสกผู้คงแก่เรียนคนหนึ่ง สนทนากับหลวงปู่ว่า “กระผมเชื่อว่า แม้ในปัจจุบันพระผู้ปฏิบัติถึงขั้นได้บรรลุมรรคผลนิพพานก็คงมีอยู่ไม่น้อย เหตุใดท่านเหล่านั้นจึงไม่แสดงตนให้ปรากฏ เพื่อให้ผู้สนใจปฏิบัติทราบว่าท่านได้บรรลุถึงคุณธรรมนั้นๆ แล้ว เขาจะได้มีกำลังใจและมีความหวัง เพื่อเป็นพลังแรงความเพียรในทางปฏิบัติให้เต็มที่” ๑

หลวงปู่กล่าวว่า

“ผู้ที่เขาตรัสรู้แล้ว เขาไม่พูดว่าเขารู้แล้วซึ่งอะไร เพราะสิ่งนั้นมันอยู่เหนือคำพูดทั้งหมด.”

หลวงปู่เตือนพระผู้ประมาท

ภิกษุผู้อยู่ด้วยความประมาท คอยนับจำนวนศีลของตนแต่ในตำรา คือ มีความพอใจภูมิใจกับจำนวนศีลที่มีอยู่ในคัมภีร์ ว่าตนนั้นมีศีลถึง ๒๒๗ ๑

“ส่วนที่ตั้งใจปฏิบัติให้ได้นั้น จะมีสักกี่ข้อ.”

จริง แต่ไม่จริง

ผู้ปฏิบัติก็มีมาตรฐาน ทำสมาธิภาวนา เมื่อปรากฏผลออกมาในแบบต่างๆ ย่อมเกิดความสงสัยขึ้นเป็นธรรมดา เช่น เห็นนิมิตในรูปแบบที่ไม่ตรงกันบ้าง ปรากฏในอวัยวะร่างกายของตนเองบ้าง ส่วนมากมาทราบเรียนหลวงปู่เพื่อให้ช่วยแก้ไข หรือแนะนำปฏิบัติต่อไปอีก มีจำนวนมากที่ถามว่าภาวนาแล้วก็เห็น นรก สวรรค์ วิมานเทวดา หรือไม่ก็เป็นองค์พุทธ รูปปรากฏอยู่ในตัวเรา สิ่งที่เราเห็นเหล่านี้เป็นจริงหรือไม่

หลวงปู่บอกว่า

“ที่เห็นนั้น เขาเห็นจริง แต่สิ่งที่ถูกเห็น ไม่จริง.”

แนะวิธีละนิมิต

ถามหลวงปู่ต่อมาอีกว่า นิมิตทั้งหลายเหล่านี้ หลวงปู่บอกว่ายังเป็นของภายนอกทั้งหมด จะเอามาทำอะไรยังไม่ได้ ถ้าติดอยู่ในนิมิตนั้นก็ยังไม่ก้าวหน้า ไม่ก้าวต่อไปอีก จะเป็นด้วยเหตุที่กระผมอยู่ในนิมิตนี้มานานหรืออย่างไร จึงหลีกไม่พ้น นั่นภาวนาที่ไร พอจิตจะรวมสงบก็เข้าถึงภาวนานั้นทันที หลวงปู่โปรดได้แนะวิธีละนิมิตด้วยว่า ทำอย่างไรจึงได้ผล

หลวงปู่กล่าวว่า

“เออ นิमितบางอย่างมันก็สนุกดี นำเพลิดเพลินอยู่หรรอก แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้น มันก็เสียเวลาเปล่า” วิธึละได้งายๆ ก็คือ อย่านไปดูสิ่งทีถูกเห็นเหล่านั้ “ให้ดูผู้เห็น แล้วสิ่งทีไม่่อยาก เห็นนั้นก็จะหายไปเอง.”

เป็นของภายนอก

เมื่อวันที ๑๐ ธันวาคม ๒๕๒๔ หลวงปู่อยู่ในงาน ประจำปีวัดธรรมมงคล สุขุมวิท กรุงเทพฯ มีแม่ชีพรหมณี หลายคนจากวิทยาลัยครู พวกันเข้าไปทำนองรายงานผลของ การปฏิบัติวิปัสสนาให้หลวงปู่ฟังว่า เขาั่งวิปัสสนาจนจิตสงบ แล้วเห็นองค์พระพุทธรูปอยู่ในหัวใจของเขา บางคนว่า ได้ เห็นสวรรค์ เห็นวิมานของตัวเองบ้าง บางคนว่าเห็นพระจุฬามณีเจดีย์สถานบ้าง พร้อมทั้งภูมิใจว่า เขาว่าสนาดี ทำ วิปัสสนาได้สำเร็จ ๕

หลวงปู่อธิบายว่า

“สิ่งทีปรากฏเห็นทั้งหมดนั้น ยังเป็นของภายนอกทั้งสิ้น จะนำเอามาเป็นสาระทีพึ่งอะไรยังไม่ได้หรรอก.”

หยุดเพื่อรู้

เมื่อเดือนมีนาคม ๒๕๐๗ มีพระสงฆ์หลายรูป ทั้งฝ่ายปริยัติและฝ่ายปฏิบัติ ได้เข้ากราบหลวงปู่เพื่อรับโอวาทและรับฟังการแนะนำแนวทางธรรมะที่จะพากันออกเผยแผ่ธรรมทูตครั้งแรก หลวงปู่แนะนำวิธีอธิบายธรรมะขั้นปรมาัตถ์ ทั้งเพื่อสอนผู้อื่นและเพื่อปฏิบัติตนเอง ให้เข้าถึงสัจธรรมนั้นด้วยลงท้ายหลวงปู่ได้กล่าวปรัชญาธรรมไว้ให้คิดด้วยว่า

“คิดเท่าไรๆ ก็ไม่รู้
ต่อเมื่อหยุดคิดได้ จึงรู้
แต่ต้องอาศัยความคิดนั้นแหละ จึงรู้.”

ทั้งส่งเสริมทั้งทำลาย

กาลครั้งนั้น หลวงปู่ได้ให้โอวาทเตือนพระธรรมทูตครั้งแรก มีใจความตอนหนึ่งว่า

“ท่านทั้งหลาย การที่จะออกจาริกไปเพื่อเผยแผ่ประกาศพระศาสนา นั้น เป็นได้ทั้งส่งเสริมพระศาสนาและทำลายพระศาสนา ที่ว่าเช่นนี้เพราะองค์ธรรมทูตนั้นแหละตัวสำคัญ คือเมื่อไปแล้วประพฤติตัวเหมาะสม มีสมณสัญญาจริยาวัตรงดงามตามสมณวิสัย ผู้ที่ได้พบเห็น หากยังไม่เลื่อมใส ก็จะทำให้เกิดความเลื่อมใสขึ้น ส่วนผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความ

เลื่อมใสมากขึ้นไปอีกฯ ส่วนองค์ที่มีความประพฤติและวางตัวตรงกันข้ามนี้ ย่อมทำลายผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้ถอยศรัทธาลงสำหรับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสเลย ก็ยังถอยห่างออกไปอีกฯ จึงขอให้ทุกท่าน จงเป็นผู้พร้อมไปด้วยความรู้และความประพฤตินี้ ไม่ประมาท สอนเขาอย่างไร ตนเองต้องทำอย่างนั้นให้ได้ เป็นตัวอย่างด้วย.”

เมื่อถึงปรมาตม์แล้วไม่ต้องการ

ก่อนเข้าพรรษาปี ๒๔๙๖ หลวงพ่อเถาะ ซึ่งเป็นญาติของหลวงปู่ และบวชเมื่อวัยชราแล้ว ได้ออกธุดงค์ติดตามท่านอาจารย์เทศก์ ท่านอาจารย์สาม ไปอยู่จังหวัดพังงาหลายปี กลับมาเยี่ยมหมัสการหลวงปู่ เพื่อศึกษาข้อปฏิบัติทางกัมมัฏฐานต่อไปอีกจนเป็นที่พอใจแล้ว หลวงพ่อเถาะพูดตามประสาความคุ่นเคยว่า หลวงปู่สร้างโบสถ์ ศาลา ได้ใหญ่โตสวยงามอย่างนี้ คงจะได้บุญได้กุศลอย่างใหญ่โตทีเดียว ฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

“ที่เราสร้างนี้ก็สร้างเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ประโยชน์สำหรับโลก สำหรับวิทยาศาสตร์เท่านั้นแหละ ถ้าพูดถึงเอาบุญ เราจะมาเอาบุญอะไรอย่างนี้.”

เป็นการตัดนิสัยหรือเปล่า

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองผ่านพ้นไปแล้วเป็นเวลา ๖ ปี ผลได้ที่สงครามฝากไว้ให้ก็คือ ความยากจนขั้นแค้นแสนเข็ญ ด้วยขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค ได้แผ่ปกคลุมไปแล้ว ทุกหย่อมหญ้า โดยเฉพาะเครื่องนุ่มห่ม ขาดแคลนอย่างยิ่ง พระเถรในวัดต่างๆ มีสบงจีวรชุดเดียวกับบุญนาคหนาแล้ว พวกเราเป็นสามเณรอยู่กับหลวงปู่หลายรูป ๆ

วันหนึ่ง สามเณรพรหมซึ่งเป็นหลานหลวงปู่รูปหนึ่งด้วย เขาเห็นสามเณรชุ่มพลห่มจีวรใหม่และสวย จึงถามว่า จีวรนี้ ท่านได้แต่ไหนมา เณรชุ่มพลตอบว่า เราเข้าไปทำวาระถวาย หลวงปู่ หลวงปู่เห็นของเราขาด ท่านจึงประทานมาให้ผืนหนึ่ง ๆ

เมื่อถึงวาระเณรพรหม จึงห่มจีวรขาดไปนวดเท้าหลวงปู่ ด้วยคิดว่าจะได้อย่างเขาบ้าง พอเสร็จวาระกำลังจะออกมา หลวงปู่เห็นจีวรขาด คงจะสงสารหลานอย่างจับใจ จึงลุกไปเปิดตู้หีบเอาของมายื่นให้ พร้อมกับสั่งว่า

“นี่...เอาไปเย็บให้ดี อย่าห่มทั้งที่ขาดอย่างนี้”

สามเณรพรหมต้องจำใจรับด้ายกับเข็มจากหลวงปู่อย่างรวดเร็ว ด้วยความผิตหวัง.

ทุกข์เพราะอะไร

สุภาพสตรีวัยเลยกลางคนผู้หนึ่ง เข้านั้สการหลวงปู่ พรรณนาถึงฐานะของตนว่าอยู่ในฐานะที่ดี ไม่เคยขาดแคลนสิ่งใดเลย มาเสียใจกับลูกชายที่สอนไม่ได้ ไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี ตกอยู่ภายใต้อำนาจอบายมุขทุกอย่าง ทำลายทรัพย์สินสมบัติและจิตใจของพ่อแม่จนเหลือที่จะทนได้ ขอความกรุณาหลวงปู่ให้ช่วยแนะนำอุปายบรรเทาทุกข์และแก้ไขให้ลูกชายพ้นจากอบายมุขนั้นด้วย ๆ

หลวงปู่ก็แนะนำสั่งสอนไปตามเรื่องราวนั้นๆ ตลอดถึงแนะนำอุปายทำใจให้สงบ รู้จักปล่อยวางให้เป็น ๆ

เมื่อสุภาพสตรีนั้นกลับไปแล้ว หลวงปู่ปรารภธรรมะให้ฟังว่า

“คนสมัยนี้ เขาเป็นทุกข์เพราะความคิด.”

อุทานธรรม

หลวงปู่ยังกล่าวธรรมกถาต่อมามากกว่า สมบัติพิสดานทั้งหลายมันมีประจำอยู่ในโลกนี้มาแล้วอย่างสมบูรณ์ ผู้ที่ขาดปัญญาและไร้ความสามารถ ก็ไม่อาจจะแสวงหาเพื่อยึดครองสมบัติเหล่านั้นได้ ย่อมครองตนอยู่ด้วยความผิ่ดเคื่องและลำบากขันธ์ ส่วนผู้ที่มีปัญญามีความสามารถ ย่อม

แสวงหายึดสมบัติของโลกไว้ได้อย่างมากมาย อำนาจความ
สะกดกลายแก่ตนได้ทุกกรณีฯ ส่วนพระอริยเจ้าทั้งหลาย
ท่านพยายามดำเนินตนเพื่อออกจากสิ่งเหล่านั้นทั้งหมด ไปสู่
ภาวะแห่งความไม่มีอะไรเลย เพราะฯ

“ในทางโลก มี สิ่งที่มี ส่วนในทางธรรม มี สิ่งที่ไม่มี.”

อุทานธรรมต่อมา

เมื่อแยกพันธะแห่งความเกี่ยวเนื่องจิตกับสรรพสิ่งทั้ง
ปวงได้แล้ว จิตก็หมดพันธะกับเรื่อง โศก รูป เสียง กลิ่น รส
สัมผัส จะดีหรือเลว มันขึ้นอยู่กับจิตที่ออกไปปรุงแต่งทั้งนั้น
แต่จิตที่ขาดปัญญา ย่อมเข้าใจผิด เมื่อเข้าใจผิดก็หลงอยู่
ภายใต้อำนาจของเครื่องร้อยรัดทั้งหลาย ทั้งทางกายและทาง
ใจ อันโทษทัณฑ์ทางกาย อาจมีคนอื่นช่วยปลดปล่อยได้บ้าง
ส่วนโทษทางใจ มีกิเลสตัณหาเป็นเครื่องร้อยรัดไว้นั้น ต้อง
รู้จักปลดปล่อยตนด้วยตนเอง ฯ

“พระอริยเจ้าทั้งหลาย ท่านพ้นแล้วจากโทษทั้งสองทาง
ความทุกข์จึงครอบงำไม่ได้.”

อุทานธรรมข้อต่อมา

เมื่อบุคคลปลงผม หนวด เครา ออกหมดแล้ว และได้ครองผ้ากาสาวพัสตร์เรียบร้อยแล้ว ก็นับว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นภิกษุได้ แต่ยังเป็นได้แต่เพียงภายนอกเท่านั้น ต่อเมื่อเขาสามารถปลงสิ่งที่รกรุงรังทางใจ อันได้แก่ อารมณฺ์ ตกต่ำทางใจได้แล้ว ก็ชื่อว่าเป็นภิกษุในภายในได้ ๆ

ศีระที่ปลงผมหมดแล้ว สัตว์เลื้อยคลานเล็กน้อย เช่น เหา ย่อมอาศัยอยู่ไม่ได้ฉันใด จิตที่พ้นจากอารมณฺ์ ขาดจากการปรุงแต่งแล้ว ทุกข์ก็อาศัยอยู่ไม่ได้ฉันนั้น ผู้มีปกติเป็นอยู่อย่างนี้ ควรเรียกเอาว่า “เป็นภิกษุแท้”

พุทฺโธเป็นอย่างไร

หลวงปู่ได้รับนิมนต์ไปโปรดญาติโยมที่กรุงเทพฯ เมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๕๒๑ ในช่วงสนทนาธรรม ญาติโยมสงสัยว่า พุทฺโธ เป็นอย่างไร หลวงปู่ได้เมตตาตอบว่า

เวลาภาวนาย่ำงจิตออกนอก ความรู้อะไรทั้งหลาย ทั้งปวงอย่าไปยึด ความรู้ที่เราเรียนกับตำรับตำรา หรือจากครูบาอาจารย์ อย่าเอามายุ่งเลย ให้ตัดอารมณ์ออกให้หมด แล้วก็เวลาภาวนาไป ให้มันรู้ รู้จากจิตของเรานั้นแหละ จิตของเราสงบ เราจะรู้เอง ต้องภาวนาให้มากๆ เข้า เวลามันจะเป็น จะเป็นของมันเอง ความรู้อะไรๆ ให้มันออกจากจิตของเรา

ความรู้ที่ออกจากจิตที่สงบนั้นแหละเป็นความรู้ที่ลึกซึ้ง
ถึงที่สุด ให้มันรู้ออกจากจิตเองนั้นแหละ มันดี คือจิตมันสงบ

ทำจิตให้เกิดอารมณ์อันเดียว อย่าส่งจิตออกนอก ให้
จิตอยู่ในจิต แล้วให้จิตภาวนาเอาเอง ให้จิตเป็นผู้บริการกรมพุทธ
พุทธโรยอยู่นั้นแหละ แล้วพุทธโรยนั้นแหละ จะผุดขึ้นในจิตของเรา
เราจะได้รู้จักว่า พุทธโรย นั้นเป็นอย่างไร แล้วรู้เอง...เท่านั้นแหละ
ไม่มีอะไรมากมาย.

อยากได้ของดี

เมื่อต้นเดือนกันยายน ๒๕๒๖ คณะแม่บ้านมหาไถไทย
โดยมีคุณหญิงจวบ จิรโรจน์ เป็นหัวหน้าคณะ ได้นำคณะแม่
บ้านมหาไถไทยไปบำเพ็ญสังคมาสงเคราะห์ทางภาคอีสาน ได้
ถือโอกาสแวะนมัสการหลวงปู่ เมื่อเวลา ๑๘.๒๐ น. ๕

หลังจากกราบนมัสการและถามถึงอาการสุขภาพของ
หลวงปู่และรับวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกจากหลวงปู่แล้ว เห็นว่า
หลวงปู่ไม่ค่อยสบาย ก็รีบออกมา แต่ก็ยังมีสุขภาพสตรีท่านหนึ่ง
ถือโอกาสพิเศษกราบหลวงปู่ว่า ดิฉันขอของดีจากหลวงปู่
ด้วยเถอะเจ้าค่ะ ๕

หลวงปู่จึงเจริญพรว่าของดีก็ต้องภาวนาเอาจึงจะได้ เมื่อ
ภาวนาแล้ว ใจก็สงบ กาย วาจาก็สงบ แล้วกายก็ดี วาจา ใจ
ก็ดี เราก็อยู่ดีมีสุขเท่านั้นเอง

ดิฉันมีภาระมาก ไม่มีเวลาจะนั่งภาวนา งานราชการ
เดี๋ยวนี้รัดตัวมากเกินไป มีเวลาที่ไหนมาภาวนาได้คะ ฯ

หลวงปู่จึงต้องอธิบายให้ฟังว่า

“ถ้ามีเวลาสำหรับหายใจ ก็ต้องมีเวลาสำหรับภาวนา.”

มี แต่ไม่มี

ปี ๒๕๒๒ หลวงปู่ไปพักผ่อน และเยี่ยมพระอาจารย์
สมชาย ที่วัดเขาสุทิม จังหวัดจันทบุรี ขณะเดียวกันก็มีพระ
เถระอาวุโสรูปหนึ่งจากกรุงเทพฯ คือพระธรรมวรालังการ วัด
บุปผาราม เจ้าคณะภาคทางภาคใต้ไปอยู่ฝึกกัมมัฏฐานเมื่อ
วัยชราแล้ว เพราะมีอายุอ่อนกว่าหลวงปู่เพียงปีเดียว ฯ

เมื่อท่านทราบว่าหลวงปู่เป็นพระฝ่ายกัมมัฏฐานอยู่แล้ว
ท่านจึงสนใจและศึกษาถามถึงผลของการปฏิบัติ ทำนอง
สนทนาธรรมกันเป็นเวลานาน และกล่าวถึงภาระของท่านว่า
แม้แต่ศึกษาและบริหารงานการคณะสงฆ์มาตลอดวัยชรา
แล้วก็สนทนาข้อกัมมัฏฐานกับหลวงปู่เป็นเวลานาน ลงท้าย
ถามหลวงปู่สั้นๆ ว่าท่านยังมีโกรธอยู่ไหม ฯ

หลวงปู่ตอบเร็วว่า

“มี แต่ไม่เอา.”

รู้ให้พร้อม

ระหว่างที่หลวงปู่อยู่รักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์นั้น มีผู้ไปกราบนมัสการและฟังธรรมเป็นจำนวนมาก คุณบำรุงศักดิ์ กองสุข เป็นผู้หนึ่งที่สนใจในการปฏิบัติสมาธิภาวนา นับว่าเป็นลูกศิษย์หลวงปู่สนอง กตปุญโญ แห่งวัดสังฆทาน จังหวัดนนทบุรี ซึ่งเป็นวัดปฏิบัติที่เคร่งครัด ฝ่ายธุดงค์ก็มีหลักฐานในยุคปัจจุบัน ได้ปรารภการปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่ ถึงเรื่องการละกิเลสว่า

“หลวงปู่ครับ ทำอย่างไรจึงจะตัดความโกรธให้ขาดได้” ๗

หลวงปู่ตอบว่า

“ไม่มีใครตัดให้ขาดได้หรอก มีแต่รู้ทัน เมื่อรู้ทันมันก็ดับไปเอง.”

ไม่ตามใจผู้ถาม

ผู้ที่อยู่เฝ้ารักษาพยาบาลหลวงปู่ ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ ในรอบดึกก็มีจำนวนหลายท่านด้วยกัน เขาเหล่านั้นมีความสงสัยและอัศจรรย์ใจอย่างยิ่ง โดยที่สังเกตเห็นว่า บางวันพอเวลาดึกสงบดีหนึ่งผ่านไปแล้ว ได้ยินหลวงปู่อธิบายธรรมะ นานประมาณสิบกว่านาที แล้วสวดยถาให้พร ทำเหมือนหนึ่งมีผู้มารับฟังอยู่เฉพาะหน้าเป็นจำนวนมาก ครั้นจะถามพฤติการณ์

ที่หลวงปู่ทำเช่นนั้นก็ไม่กล้าถาม ต่อเมื่อเห็นหลวงปู่ทำเช่นนั้น
หลายครั้ง ก็ทนสงสัยต่อไปไม่ได้ จึงพากันถามหลวงปู่ตาม
ลักษณะการนั้น ๆ

หลวงปู่จึงบอกว่า

“ความสงสัยและคำถามเหล่านี้ มันไม่ใช่เป็นแนวทาง
ปฏิบัติธรรม.”

ประหยัดคำพูด

คณะปฏิบัติธรรมจากจังหวัดบุรีรัมย์หลายท่าน มี
ร้อยตำรวจเอกบุลชัย สุคนธมัต อัยการจังหวัด เป็นหัวหน้า
มากราบหลวงปู่ เพื่อฟังข้อปฏิบัติธรรมและเรียนถามถึงวิธี
ปฏิบัติยิ่งๆ ขึ้นไปอีก ซึ่งส่วนมากก็เคยปฏิบัติกับครูบาอาจารย์
แต่ละองค์มาแล้วและแสดงแนวทางปฏิบัติไม่ค่อยจะตรงกัน
เป็นเหตุให้เกิดความสงสัยยิ่งขึ้น จึงขอกราบเรียนหลวงปู่
โปรดช่วยแนะแนวปฏิบัติที่ถูกต้อง และทำได้ง่ายที่สุด เพราะ
หาเวลาปฏิบัติธรรมได้ยาก หากได้วิธีที่ง่ายๆ แล้วก็จะ
เป็นการถูกต้องอย่างยิ่ง ๆ

หลวงปู่บอกว่า

“ให้ดูจิต ที่จิต.”

ง่าย แต่ทำได้ยาก

คณะของคุณดวงพร ธารีฉัตร จากสถานีวิทยุทหารอากาศ ๐๑ บางซื่อ นำโดย คุณอาคม ทันนิเทศ เดินทางไปถวายผ้าป่า และกราบหมัสการครูบาอาจารย์ตามสำนักต่างๆ ทางภาคอีสาน ได้แวะกราบหมัสการหลวงปู่ หลังจากถวายผ้าป่า ถวายจตุปัจจัยไทยทานแต่หลวงปู่ และรับวัตถุมงคลเป็นที่ระลึกจากท่านแล้ว ต่างคนต่างก็ออกไปตลาดบ้าง พักผ่อนตามอรัญคัยบ้าง

มีอยู่กลุ่มหนึ่งประมาณสี่ห้าคนเข้าไปกราบขอให้หลวงปู่แนะนำวิธีปฏิบัติได้ง่ายๆ เพื่อแก้ไขความทุกข์ความกลุ้มใจ ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเป็นประจำ ว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงได้ผลเร็วที่สุด ฯ

หลวงปู่บอกว่า

“อย่าส่งจิตออกนอก.”

ทิ้งเสีย

สุภาพสตรีท่านหนึ่ง เป็นชนชั้นครูบาอาจารย์ เมื่อฟังธรรมปฏิบัติจากหลวงปู่จบแล้ว ก็อยากทราบถึงวิธีไว้ทุกข์ที่ถูกต้องตามธรรมเนียม เขาจึงพูดปรารภต่อไปอีกว่า คนสมัยนี้ไว้ทุกข์ไม่ค่อยจะถูกต้องและตรงกัน ทั้งๆ ที่สมัย ร. ๖ ท่าน

ทำให้เป็นแบบอย่างดีอยู่แล้ว เช่น เมื่อมีญาติพี่น้องหรือ
ผู้ใหญ่ถึงแก่กรรมลง ก็ให้ไว้ทุกข์ ๗ วันบ้าง ๕ วันบ้าง ๑๐๐
วันบ้าง แต่ปรากฏว่า คนทุกวันนี้ทำอะไรรู้สึกว่ลักล้ากัน
ไม่เป็นระเบียบ ดิฉันจึงขอเรียนถามหลวงปู่ว่า การไว้ทุกข์ที่
ถูกต้องนั้น ควรไว้อย่างไรเจ้าคะ ฯ

หลวงปู่บอกว่า

“ทุกข์ ต้องกำหนดรู้ เมื่อรู้แล้วให้ละเสีย ไปไว้มันทำไม.”

จริงตามความเป็นจริง

สุภาพสตรีชาวจีนคนหนึ่ง ถวายสักการะแต่หลวงปู่แล้ว
เขากราบเรียนว่า ดิฉันจะต้องไปอยู่ที่อำเภอประโคนชัย จังหวัด
บุรีรัมย์ เพื่อทำมาค้าขายอยู่ใกล้ญาติทางโน้น ที่นี้บรรดาญาติๆ
ก็เสนอแนะว่าควรจะขายของชนิดนั้นบ้างชนิดนี้บ้าง ตามแต่
เขาจะเห็นดีว่าอะไรขายได้ดี ดิฉันยังมีความลังเลใจตัดสินใจ
เอาเองไม่ได้ว่าจะเลือกขายของอะไร จึงให้หลวงปู่ช่วยแนะนำ
ด้วยว่า จะให้ดิฉันขายอะไรจึงจะดีเจ้าคะ”

“ขายอะไรก็ดีทั้งนั้นแหละ ถ้ามีคนซื้อ.”

ไม่ได้ตั้งจุดหมายไว้

เมื่อวันที ๘ พฤษภาคม ๒๕๒๒ คณะนายทหารประมาณ ๑๐ กว่านาย เข้านมัสการหลวงปู่เมื่อเวลาค่ำแล้ว ก็จะเดินทางต่อเข้ากรุงเทพฯ ในคณะของนายทหารเหล่านั้น มียศพลโทสองท่าน หลังจากสนทนากับหลวงปู่เป็นเวลาพอสมควรแล้วก็ถอดเอาพระเครื่องจากคอของแต่ละท่านรวมใส่ในพาน ถวายให้หลวงปู่ช่วยอธิษฐานแผ่เมตตาพลังจิตให้ ท่านก็อนุโลมตามความประสงค์ แล้วก็มอบให้คืนไป นายพลท่านหนึ่งถามว่า ทราบว่ามีเหรียญหลวงปู่ออกมาหลายรุ่นแล้ว อยากถามหลวงปู่ว่ามีรุ่นไหนดีบ้าง ๕

หลวงปู่ตอบว่า

“ไม่มีดี.”

คนละเรื่อง

มีชายหนุ่มจากต่างจังหวัดไกลสามสี่คนเข้าไปหาหลวงปู่ ขณะที่ท่านนั่งพักผ่อนอยู่ที่มุขศาลาการเปรียญ ดูอาภัพกิริยาของเขาแล้วคงคุ้นเคยกับพระนักเลงองค์ใดองค์หนึ่งมาก่อนแล้ว สังเกตจากการนั่งการพูด เขานั่งตามสบาย พูดตามถนัด ยิ่งกว่านั้นเขาคงเข้าใจว่าหลวงปู่นี้คงสนใจกับเรื่องเครื่องรางของขลังอย่างดี เขาพูดถึงชื่อเกจิอาจารย์อื่นๆ ว่าให้ของดีของวิเศษแก่ตนหลายอย่าง ในที่สุดก็จัดเอาของมาอวดกันเอง

ต่อหน้าหลวงปู่ คนหนึ่งมีเขี้ยวหมูตัน คนหนึ่งมีเขี้ยวเสือ อีกคนมีนอแรด ต่างคนต่างอวดอ้างว่าของตนดีวิเศษอย่างนั้นอย่างนี้ มีคนหนึ่งเอ่ยว่า “หลวงปู่ฮะ อย่างไหนแน่ดีวิเศษกว่ากันฮะ” ฯ

หลวงปู่ก็อารมณ์รื่นเป็นพิเศษ ยิ้มๆ แล้วว่า

“ไม่มีดี ไม่มีวิเศษอะไรหรอก เป็นของสัตว์เดียรัจฉาน เหมือนกัน.”

ปรารภธรรมะให้ฟัง

คราวหนึ่ง หลวงปู่กล่าวปรารภพระธรรมให้ฟังว่า เราเคยตั้งสัจจะอ่านพระไตรปิฎกจนจบ ในพรรษาที่ ๒๔๙๕ เพื่อสำรวจดูว่าจุดจบของพระพุทธศาสนาอยู่ตรงไหน ที่สุดแห่งสังขาร หรือที่สุดของทุกข์นั้น อยู่ตรงไหน พระพุทธองค์ทรงกล่าวสรุปไว้ว่าอย่างไร ครั้นอ่านไป ตรีตรองไปกระทั่งถึงจบ ก็ไม่เห็นตรงไหนที่มีสัมผัสอันลึกซึ้งถึงจิตของเรา ให้ตัดสินใจได้ว่า นี่คือที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ ที่สุดแห่งมรรคผล หรือที่เรียกว่านิพพาน ฯ

มีอยู่ตอนหนึ่ง คือ ครั้งนั้นพระสารีบุตรออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ พระพุทธเจ้าตรัสถาม เชิงสนทนาธรรมว่า สารีบุตรสีผิวของเธอส่องไสยینگัก วรรณะของเธอหมดจด ผุดผ่องยิ่งนัก อะไรเป็นวิหารธรรมของเธอ พระสารีบุตร

กราบทูลว่า “ความว่างเปล่าเป็นวิหารธรรมของข้าพระองค์”
(สุตฺตนิบาต) ฯ

ก็เห็นมีอยู่เพียงแค่นี้แหละ ที่มาสัมผัสจิตของเรา.

แนะนำตามวิถีสอน

พระอาจารย์สุจินต์ สุจินฺโธ จบนิติฯ จากธรรมศาสตร์
นานแล้ว มีความเลื่อมใสในทางปฏิบัติธรรม เคยไปฝากตัว
เป็นลูกศิษย์หลวงปู่หลุย เป็นเวลาหลายปี ต่อมาเมื่อได้ยิน
กิตติศัพท์หลวงปู่ดูลย์ จึงลาหลวงปู่หลุยมาปฏิบัติกับหลวงปู่
ตลอดถึงขอบรรพชาอุปสมบทอยู่ตลอดมา อยู่กับหลวงปู่พอ
สมควรแก่ความต้องการแล้ว จึงกราบลาเพื่อเดินทางสู่ดวงต์
วิเวกต่อไป ฯ

หลวงปู่แนะนำว่า

“ส่วนเรื่องของพระวินัยนั้น ให้ศึกษาอ่านตำรับตำราให้
เข้าใจให้ถูกต้องทุกข้อมูลเพื่อปฏิบัติไม่ให้ผิด ส่วนธรรมะนั้น
ถ้าอ่านมากก็จะมีวิตกวิจารณ์มาก จึงไม่ต้องอ่านก็ได้ ขอให้
ตั้งใจปฏิบัติเอาเพียงอย่างเดียวก็พอ.”

แนะนำหลวงตาแน

หลวงตาแน บวชเมื่อวัยเลยกลางคนไปแล้ว หนังสือก็อ่านไม่ออกสักตัว ภาษากลางก็พูดไม่ได้สักคำ ด้อย่างเดียวคือ เป็นคนตั้งใจดี ขยันปฏิบัติ กิจวัตรไม่ขาดตกบกพร่อง ว่าง่ายสอนง่าย เมื่อเห็นพระรูปอื่นเขาออกไปจุดธูป หรืออยู่กับสำนักปฏิบัติกับครูบาอาจารย์อื่นๆ ก็อยากจะไปกับเขาด้วย จึงไปลาหลวงปู่ ฯ

เมื่อหลวงปู่อนุญาตแล้ว หลวงตาแนกลับวิตกว่า กระผมไม่รู้หนังสือ ไม่รู้ภาษาพูดเขาจะปฏิบัติเขาได้อย่างไร

หลวงปู่แนะนำว่า

“การปฏิบัติ ไม่ได้เกี่ยวกับอักขระพยัญชนะหรือคำพูดอะไรหรอก ที่รู้ว่าตนไม่รู้ก็ดีแล้ว วิธีปฏิบัตินั้น ส่วนวินัยให้พยายามดูแบบอย่างเขา แบบอย่างครูบาอาจารย์ผู้นำ อย่าทำให้ผิดแผกจากท่าน ส่วนธรรมะ ให้ดูที่จิตของตัวเอง ปฏิบัติที่จิต เมื่อเข้าใจจิตแล้ว อย่างอื่นก็เข้าใจได้เอง.”

ภาระและปัญหาประจำ

การปกครองและการบริหารหมู่คณะใหญ่ นอกจากจะต้องแก้ปัญหาเล็กใหญ่อย่างอื่นแล้ว ก็มีปัญหามาตลอด พระเจ้าอามาส เราเคยได้ยินแต่การแย่งเป็นสมภารกัน แต่

ลูกศิษย์หลวงปู่ นั้น ต้องปลอบ ต้องบังคับ ให้ไปเป็นสมภาร
ไม่เว้นแต่ละปี ที่มีญาติโยมยกขบวนมาขอให้หลวงปู่ส่งพระ
ไปเป็นเจ้าอาวาส เมื่อหลวงปู่เห็นว่าองค์ไหนสมควรไป ก็
ขอรับรองให้ไป ส่วนมากเมื่อไม่ยอมไปก็มักจะอ้างว่า กระทบ
ก่อสร้างไม่เก่ง อบรมไม่เป็น เทศน์ไม่ได้ ประชาสัมพันธ์ หรือ
รับแขกไม่คล่อง เป็นต้น จึงยังไม่อยากจะไป ๆ

หลวงปู่ก็สอนว่า

“สิ่งเหล่านั้นไม่จำเป็นเท่าไรหรอก เรามีหน้าที่ปฏิบัติ
กิจวัตรเท่านั้นเอง บิณฑบาต ฉันทน์ แล้วก็นั่งภาวนา เดินจงกรม
ทำความสะอาดลานวัด เสร็จครัดตามธรรมวินัย แค่นี้ก็พอแล้ว
การก่อสร้างอะไรๆ มันแล้วแต่ญาติโยม เขาจะทำหรือไม่ทำก็
แล้วแต่เขา.”

ปรารภธรรมะให้ฟัง

หลวงปู่สงฆ์ในวันละหนึ่งครั้ง เวลาบ่ายห้าโมง เฉพาะ
น้ำร้อนที่ผสมให้อุ่นแล้ว กระทำอยู่อย่างนี้จนตลอดอายุขัย
ของท่าน โดยมีพระเถระอยู่รับใช้ช่วยสงฆ์ถวายท่าน หลังจาก
เซ็ดตัวแห้งดี จิตใจปลอดโปร่งแล้ว ท่านมักจะปรารภธรรมะ
ให้ฟัง แล้วแต่จะมีธรรมะข้อใดปรากฏขึ้นในขณะนั้น เช่น ครั้ง
หนึ่งท่านปรารภว่า

“ภิกษุเรา ถ้าปลุกความยินดีในเพศภาวะของตนได้แล้ว ก็จะมีแต่ความสุข เยือกเย็น ถ้าตัวเองอยู่ในเพศภิกษุแต่กลับ ไปยินดีในเพศอื่น ภาวะอื่น ความทุกข์ก็จะทับถมอยู่ร่ำไป หยุด กระจาย หยุดแสวงหาได้ นั่นคือภิกษุภาวะโดยแท้ ความเป็น พระนั้น ยิ่งจน ยิ่งมีความสุข.”

ปรารภธรรมะให้ฟัง

จบพระไตรปิฎกหมดแล้ว จำพระธรรมได้มากหลาย พุดเก่ง อธิบายได้อย่างซาบซึ้ง มีคนเคารพนับถือมาก ทำการ ก่อสร้างวัตถุไว้ได้อย่างมากมาย หรือสามารถอธิบายถึง อนิจ จัง ทุกขัง อนัตตา ได้อย่างละเอียดแค่นั้นก็ตาม “ถ้ายัง ประมาทอยู่ ก็นับว่ายังไม่ได้รับรสชาติของพระศาสนาแต่ ประการใดเลย เพราะสิ่งเหล่านี้ยังเป็นของภายนอกทั้งนั้น เมื่อพุดถึงประโยชน์ ก็เป็นประโยชน์ภายนอก คือ เป็นไปเพื่อ สงเคราะห์สังคม เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น เพื่อสงเคราะห์อนุชน รุ่นหลัง หรือเป็นสัญลักษณ์ของศาสนวัตถุ ส่วนประโยชน์ ของตนที่แท้จริง คือ ความพ้นทุกข์ ‘จะพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อรู้ จิตหนึ่ง’.”

คิดไม่ถึง

สำนักปฏิบัติแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นสาขาของหลวงปู่ตนเอง อยู่ด้วยกันเฉพาะพระประมาณห้าหกรูป อยากจะเคร่งครัดเป็นพิเศษ ถึงขั้นสมาทานไม่พูดจากันตลอดพรรษา คือ ไม่ให้มีเสียงเป็นคำพูดออกจากปากใคร ยกเว้นการสวดมนต์ ทำวัตร หรือสวดปาฏิโมกข์เท่านั้น ครั้นออกพรรษาแล้ว พวกกันไปกราบหลวงปู่เล่าถึงการปฏิบัติอย่างเคร่งของพวกตนว่า นอกจากปฏิบัติข้อวัตรอย่างอื่นแล้วสามารถหยุดพูดได้ตลอดพรรษาอีกด้วย ฯ

หลวงปู่ฟังแล้วยิ้มหน้อยหนึ่ง พูดว่า

“ดีเหมือนกัน เมื่อไม่พูดก็ไม่มีโทษทางวาจา แต่ที่ว่าหยุดพูดได้นั้น เป็นไปไม่ได้หรอก นอกจากพระอริยบุคคลผู้เข้านิโรธสมาบัติชั้นละเอียด ดับสัญญาเวทนาเท่านั้นแหละที่ไม่พูดได้ นอกนั้นพูดทั้งวันทั้งคืน ยิ่งพวกที่ตั้งปฏิญาณว่าไม่พูดนั้นแหละยิ่งพูดมากกว่าคนอื่น เพียงแต่ไม่ออกเสียงให้คนอื่นได้ยินเท่านั้นเอง。”

อย่าตั้งใจไว้ผิด

นอกจากหลวงปู่จะนำปรัชญาธรรมที่ออกจากจิตของท่านมาสอนแล้ว โดยที่ท่านเคยอ่านพระไตรปิฎกจบมาแล้ว ตรงไหนที่ท่านเห็นว่าสำคัญและเป็นการเตือนใจในทางปฏิบัติ

ให้ตรงและลัดที่สุด ท่านก็จะยกมากล่าวเตือนอยู่เสมอ เช่น หลวงปู่ยกพุทธพจน์ตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ มิใช่เพื่อหลอกหลวงคน มิใช่เพื่อให้คนมานิยมนับถือ มิใช่เพื่ออาณิสงส์ ลากสักการะและสรรเสริญ มิใช่อาณิสงส์เป็นเจ้าลัทธิหรือแก้ลัทธิ อย่างนั้นอย่างนี้ ๆ ที่แท้พรหมจรรย์นี้ เราประพฤติ เพื่อสังวรระ ความสำรวม เพื่อปหานะ ความละ เพื่อวิราคะ ความหยากำหนดยินดี และเพื่อนิโรธะ ความดับทุกข์ผู้ปฏิบัติและนักบวชต้องมุ่งตามแนวทางนี้ นอกจากแนวทางนี้แล้ว ผิดทั้งหมด.”

พระพุทธพจน์

หลวงปู่ว่า ตราบใดที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ตราบนั้นย่อมมีทิฏฐิ และเมื่อมีทิฏฐิแล้วยากที่จะเห็นตรงกัน เมื่อเห็นไม่ตรงกัน ก็เป็นเหตุให้ได้เถียงวิวาทกันอยู่รำไป สำหรับพระอรียเจ้าผู้เข้าถึงธรรมแล้ว ก็ไม่มีอะไรสำหรับมาโต้แย้งกับใคร ใครจะมีทิฏฐิอย่างไร ก็ปล่อยเป็นเรื่องของเขาไป ดังพุทธพจน์ตอนหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดอันบัณฑิตทั้งหลายในโลกกล่าวว่ามีอยู่ แม้เราตถาคตก็กล่าวสิ่งนั้นว่ามีอยู่ สิ่งใดอันบัณฑิตทั้งหลายในโลกกล่าวว่ามีไม่มี แม้เราตถาคตก็กล่าวสิ่งนั้นว่ามีไม่มี”

ดูก่อนนึกๆทั้งหลาย เราย่อมไม่วิวาทได้เทียบกับโลก แต่โลก
ย่อมวิวาทได้เทียบกับเรา。”

ผู้ไม่มีโทษทางวาจา

เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๖ หลวงปู่กำลังอาหาร
หนัก พักรักษาอยู่ที่ห้องพระราชทาน ตึกจงกลณี โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ หลวงปู่สาม อภิเษกโณ เดินทางไป
เยี่ยมหลวงปู่ถึงห้องพยาบาล ๕

ขณะนั้นหลวงปู่กำลังนอนพักผ่อนอยู่ เมื่อหลวงปู่สาม
ขยับไปนั่งใกล้ชิดแล้วก็ยกมือไหว้ หลวงปู่ดูลย์ก็ยกมือรับไหว้
แล้วต่างองค์ก็นั่งอยู่เฉยตลอดระยะเวลาานาน เมื่อสมควรแก่
เวลาอย่างยิงแล้ว หลวงปู่สามประนมมืออีกครั้งหนึ่ง พร้อม
กับจําพรรษาว่า “กระผมกลับก่อน” หลวงปู่ดูลย์ว่า “อือ”
ตลอดเวลาเกือบสองชั่วโมง ได้ยินเพียงแค่นี้เอง

เมื่อหลวงปู่สามกลับไปแล้ว อดที่จะถามไม่ได้ว่า หลวง
ปู่สามอุตสาห์มานั่งตั้งนาน ทำไมหลวงปู่จึงไม่สนทนาพูด
อะไรกับท่านบ้าง ๕

หลวงปู่ตอบว่า

“ธุระมันหมดแล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องพูดอะไร。”

ชั้นติบารมี

เท่าที่อยู่ใกล้ชิดกับหลวงปู่ตลอดเวลาอันยาวนาน ไม่เคยเห็นท่านแสดงอาการกับกิริยาใดๆ ให้เห็นว่า ท่านอึดอัดหรือรำคาญจนทนไม่ได้ถึงต้องบ่นอุบอุบอู้กับภรรยาใดๆ ทั้งสิ้น เช่นไปเป็นประธานในงานสถานที่ใดๆ ไม่เคยเป็นเจ้าก็เจ้าการ รื้อฟื้นหรือให้เขาจัดแจงดัดแปลงใหม่ หรือไปในสถานที่ที่เป็นกิจนิมนต์ แม้จะต้องนั่งนาน หรืออากาศอบอ้าวอย่างไร ก็ไม่เคยบ่นฯ เวลาเจ็บไข้ไม่สบาย หรือเวลาเพื่อยุอาหารมาไม่ตรงเวลา แม้จะหิวกระหายแค่ไหน ก็ไม่เคยบ่น หรือล่าออย หรือแม่รสชาติอาหารจะจืดจางอย่างไร ก็ไม่เคยเรียกหาเครื่องปรุงเพิ่มเติมอะไรเลย ตรงกันข้าม ถ้าเห็นพระเถระรูปไหนชอบเป็นเจ้าก็เจ้าการ ขี้บ่น หรือทำล่าออย ให้คนอื่นเอาใจ เป็นต้น ฯ

หลวงปู่มักปรารภให้ฟังว่า

“แค่นี้อดทนไม่ได้หรือ ถ้าแค่นี้อดทนไม่ได้ จะเอาชนะกิเลสตัณหาได้อย่างไร.”

ไม่เบียดเบียนแม่ทางวาจา

หลวงปู่กล่าววาทะปริสุทธ์ เพราะท่านกล่าวเฉพาะวาจาที่เป็นประโยชน์ และไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน เพราะคำพูดของท่าน แม้จะมีผู้ใดมาพูด เป็นเหตุที่จะชวนให้ท่านวิพากษ์วิจารณ์ใครๆ ให้เขาฟังสักอย่าง ท่านก็ไม่เคยคล้อยตาม ฯ

หลายครั้งที่ผู้ถามท่านว่า หลวงปู่ ทำไมพระนักพูด
นักเผยแพร่ระดับประเทศ บางองค์เวลาพูดหรือเทศน์ชอบพูด
โจมตีคนอื่น พูดเสียดสีสังคม หรือพูดกระทบกระทั่งพระ
เถระด้วยกัน เป็นต้น พระปู่ในลักษณะนี้ จ้างผมก็ไม่นับถือ
ดอก ๖

หลวงปู่ว่า

“ก็ท่านมีภูมิรู้ ภูมิธรรมอยู่อย่างนั้น ท่านก็พูดไปตาม
ความรู้ความถนัดของท่านนั่นแหละ การจ้างให้นับถือไม่มี
ใครเขาจ้างหรอก เมื่อไม่อยากนับถือ ก็อย่าไปนับถือซิ ท่าน
คงไม่ว่าอะไรหรอก.”

พระหลอกผี

ส่วนมากหลวงปู่ชอบแนะนำส่งเสริมพระเถระให้ใส่ใจ
เรื่องธุรกิจกัมมัฏฐานเป็นพิเศษเลย ครั้งหนึ่งพระสถานุศิษย์มา
ชุมนุมกันจำนวนมาก ทั้งแก่พรรษาและอ่อนพรรษา หลวงปู่ชี้
แนวทางว่าให้พากันไปอยู่ป่าหาทางวิเวก หรืออยู่ตามเขาตาม
ถ้ำเพื่อเร่งความเพียร จะได้พ้นจากภาวะตกต่ำทางจิตบ้าง ยัง
มีพระรูปหนึ่งพูดออกมาพล่อยๆ ว่า ผมไม่กล้าไปครับเพราะ
ผมกลัวผีหลอก ๗

หลวงปู่ตอบเร็วว่า

“ผีที่ไหนเคยหลอกพระ มีแต่พระนั่นแหละหลอกผี และตั้งกระบวนการหลอกผีเป็นการใหญ่เสียด้วย คิดดูให้ดีนะ วัตถุประสงค์ของที่ชาวบ้านเขาเอามาบริจาคทำบุญนั้น แทบทั้งหมดล้วนทำเพื่ออุทิศส่งไปให้ผีทั้งนั้น ผีพ่อแม่ปู่ย่าตายายญาติพี่น้องเขาแล้วพระเราเล่าประพฤติตนเหมาะสมแล้วหรือ มีคุณธรรมอะไรบ้าง ที่จะส่งผลให้ถึงผีได้ ‘ระวัง อย่ามาเป็นพระหลอกผี’.”

ดีเหมือนกัน...แต่

นักปฏิบัติที่ตื่นอาจารย์ ตื่นสำนักใหม่ๆ ในปัจจุบันนี้มืออยู่มาก นักนิยมนหวยก็ตื่นอาจารย์บอกใบ้หวย นักนิยมนความศักดิ์สิทธิ์ยังมีอยู่ฉันใด นักวิปัสสนาก็ยอมตื่นอาจารย์วิปัสสนาฉันนั้น ดังนั้น กลุ่มชนเหล่านี้ จึงมีอยู่มิใช่น้อย เมื่อเขาชอบใจอาจารย์องค์ไหน เขาก็กล่าวยกย่ององค์นั้น ตลอดถึงชักชวนคนอื่นให้ช่วยนับถือหรือเห็นด้วยกับตน ยิ่งปัจจุบันนี้มีพระเทศน์ต่างๆ มาก ที่อัดเทปขายเผยแพร่ได้อย่างมากมาย มีอุปาลิกานักฟังผู้หนึ่งนำเทปนักเทศน์ดังไปถวายให้หลวงปู่ฟังหลายม้วน แต่หลวงปู่ไม่ได้ฟัง เพราะตั้งแต่ท่านเกิดมายังไม่เคยมีวิทยุหรือมีเทปกับเขาเลยแม้แต่ครั้งเดียวหรือสมมติว่าถ้ามี ท่านก็คงเปิดฟังไม่เป็น ต่อมาเมื่อมีผู้เอาเครื่องเทปไปเปิดให้หลวงปู่ฟังจบหลายม้วน แล้วถามท่านว่าฟังแล้วเป็นอย่างไรบ้าง ฯ

หลวงปู่ว่า

“ดีเหมือนกัน สำนวนโวหารสละสลวยน่าฟัง ทั้งรวยด้วยคำพูด แต่หาสาระแก่นสารอะไรไม่ได้ การฟังแต่ละครั้งนั้น ควรให้ได้อรรถรสของ ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ จึงจะเป็นสาระแก่นสาร.”

นักปฏิบัติลังเลใจ

ปัจจุบันนี้ ศาสนิกชนผู้สนใจในการปฏิบัติฝ่ายวิปัสสนา มีความมัวงม สงสัยอย่างยิ่งในแนวทางปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้เริ่มต้นสนใจ เนื่องจากคณาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาแนะแนวปฏิบัติไม่ตรงกัน ยิ่งกว่านั้น แทนที่จะอธิบายให้เขาเข้าใจโดยความเป็นธรรม ก็กลับทำเหมือนไม่อยากจะยอมรับ คณาจารย์อื่น สำหนักอื่น ว่าเป็นการถูกต้อง หรือถึงขั้นดูหมิ่น สำหนักอื่นไปแล้วก็เคยมีไม่น้อย ๆ

ดังนั้นเมื่อมีผู้สงสัยทำนองนี้มากและเรียนถามหลวงปู่ อยู่บ่อยๆ จึงได้ยินหลวงปู่อธิบายให้ฟังอยู่เสมอว่า

“การเริ่มต้นปฏิบัติวิปัสสนากวานั้น จะเริ่มต้นโดยวิธีไหนก็ได้ เพราะผลมันเป็นอันเดียวกันอยู่แล้ว ที่ท่านสอนแนวปฏิบัติไว้หลายแนว นั้น เพราะจริตของคนไม่เหมือนกัน จึงต้องมีวัตถุ สี เสียง และคำสำหรับบริการคน เช่น พุทโธ อรหัง เป็นต้น เพื่อหาจุดใดจุดหนึ่งให้จิตรวมอยู่ก่อน เมื่อจิตรวมสงบ

แล้วคำบริกรรมนั้นก็หลุดหายไปเอง แล้วก็ถึงรอยเดียวกัน
รสเดียวกัน คือมี วิมุติ เป็นแก่น มีปัญญาเป็นยิ่ง.”

อยู่ ก็อยู่ให้เหนือ

ผู้ที่เข้ามัสการหลวงปู่ทุกคนและทุกครั้ง มักจะพูด
เป็นเสียงเดียวกันว่า แม้หลวงปู่จะมีอายุใกล้ร้อยปีแล้วก็จริง
แต่ดูผิวพรรณยังผ่องใส และสุขภาพอนามัยแข็งแรงดี แม้ผู้
ที่อยู่ใกล้ชิดท่านตลอดมาก็ยากที่จะได้เห็นท่านแสดงอาการ
หมองคล้ำ หรืออิดโรย หรือหน้านิ้วคิ้วขมวดออกมาให้เห็น ท่าน
มีปรกติสงบเย็น เบิกบานอยู่เสมอ มีอาพาธน้อย มีอารมณ์ดี
ไม่ตื่นเต้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่เผลอคล้อยตามคำ
สรรเสริญหรือคำตำหนิติเตียน ฯ

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ท่ามกลางพระเถระฝ่ายวิปัสสนา สนทนา
ธรรมเรื่องการปฏิบัติกับหลวงปู่ ถึงปรกติจิตที่อยู่เหนือความ
ทุกข์ โดยลักษณะการอย่างไร ฯ

หลวงปู่ว่า

“การไม่กังวล การไม่ยึดถือ นั่นแหละคือวิหารธรรม
ของนักปฏิบัติ.”

ตื่นอาจารย์

นักปฏิบัติธรรมสมัยนี้มีสองประเภท ประเภทหนึ่ง เมื่อได้รับข้อปฏิบัติหรือข้อแนะนำจากอาจารย์พอเข้าใจแนวทางแล้วก็ตั้งใจเพียรพยายามปฏิบัติไปจนสุดความสามารถ อีกประเภทหนึ่ง ทั้งที่มิอาจารย์แนะนำดีแล้ว ได้ข้อปฏิบัติถูกต้องดีแล้ว แต่ก็ไม่ตั้งใจทำอย่างจริงจัง มีความเพียรต่ำ ขณะเดียวกันก็ชอบเที่ยวแสวงหาอาจารย์ไปในสำนักต่างๆ ได้ยินว่าสำนักไหนดีก็ไปทุกแห่ง ซึ่งลักษณะนี้มีอยู่มากมาย ๗

หลวงปู่เคยแนะนำลูกศิษย์ว่า

“การไปหลายสำนักหลายอาจารย์ การปฏิบัติจะไม่ได้ผล เพราะการเดินหลายสำนักนี้ คล้ายกับการเริ่มต้นปฏิบัติใหม่ไปเรื่อย เราก็ไม่ได้หลักธรรมที่แน่นอน บางทีก็เกิดความลังเล วายวง จิตก็ไม่มั่นคง การปฏิบัติก็เสื่อม ไม่เจริญคืบหน้าต่อไป.”

จับกับวาง

นักศึกษาธรรมะ หรือนักปฏิบัติธรรมะ มีสองประเภท ประเภทหนึ่ง ศึกษาปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความพ้นทุกข์อย่างแท้จริง ประเภทสอง ศึกษาปฏิบัติเพื่ออวดภูมิกัน ถกเถียงกันไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ใครจำตำราหรืออ้างครูบาอาจารย์ได้มาก ก็ถือว่าตนเป็นคนสำคัญ บางทีเข้าหาหลวงปู่ แทนที่จะถามธรรมะข้อปฏิบัติจากท่านก็กลับพ่นความรู้ความจำของตนให้

ท่านฟังอย่างวิจิตรพิสดารก็เคยมีไม่น้อย ๕

แต่สำหรับหลวงปู่ั้นทนฟังได้เสมอ เมื่อเขาจบลงแล้วยังช่วยต่อให้หน่อยหนึ่งว่า

“ผู้ใดหลงใหลในตำราและอาจารย์ ผู้นั้นไม่อาจพ้นทุกข์ได้ แต่ผู้ที่จะพ้นทุกข์ได้ ต้องอาศัยตำราและอาจารย์เหมือนกัน.”

ทำจิตให้สงบได้ยาก

การปฏิบัติภาวนาสมาธินั้น จะให้ได้ผลเร็วช้าเท่าเทียมกันเป็นไปไม่ได้ บางคนได้ผลเร็ว บางคนก็ช้าหรือยังไม่ได้ผล ลี้มรสแห่งความสงบเลยก็มี แต่ก็ไม่ควรทอดทิ้ง ก็ชื่อว่าเป็นผู้ได้ประกอบความเพียรทางใจ ย่อมเป็นบุญเป็นกุศลขั้นสูง ต่อจากการบริจาต ทาน รักษาศีล เคยมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากเรียนถามหลวงปู่ว่า อุตส่าห์พยายามภาวนาสมาธินานมาแล้ว แต่จิตไม่เคยสงบเลย แล่ออกไปข้างนอกอยู่เรื่อย มีวิธีอื่นใดบ้างที่พอจะปฏิบัติได้

หลวงปู่เคยแนะนำวิธีอีกอย่างหนึ่งว่า

“ถึงจิตไม่สงบก็ไม่ควรให้มันออกไปไกล ใช้สติระลึกรู้ไปแต่ในกายนี้ ดูให้เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อสุภสังญูหาสาระแก่นสารไม่ได้ เมื่อจิตมองเห็นชัดแล้ว จิตก็เกิดความสลดสังเวช เกิดนิพพิทา ความหน่าย คลายกำหนด ย่อมตัด

อุปาทานชั้นนี้ได้เช่นเดียวกัน。”

หลักกรรมแท้

มีอยู่อย่างหนึ่งที่ผู้ปฏิบัติชอบพูดถึง คือ ชอบโจษขานกันว่านี่ภาวนาแล้วเห็นอะไรบ้าง ปรากฏอะไรมาบ้าง หรือไม่ก็ว่าตนนั่งภาวนามานานแล้วไม่เคยเห็นปรากฏอะไรออกมาบ้างเลย หรือไม่บางคนก็ว่า ตนได้เห็นสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่เสมอ ทำให้บางคนเข้าใจผิดคิดว่า ภาวนาแล้วตนจะได้เห็นสิ่งที่ต้องการ เป็นต้น ฯ

หลวงปู่เคยเตือนว่า การปรารถนาเช่นนั้นผิดทั้งหมด เพราะการภาวนานั้นเพื่อให้เข้าถึงหลักกรรมที่แท้จริง

“หลักกรรมที่แท้จริงนั้น คือ จิต ให้กำหนดดูจิต ให้เข้าใจจิตตัวเองให้ลึกซึ้ง เมื่อเข้าใจจิตตัวเองให้ลึกซึ้งแล้ว นั่นแหละ ได้แล้วซึ่งหลักกรรม。”

เตือนศิษย์ไม่ให้ประมาท

เพื่อป้องกันความประมาท หรือมักง่ายต่อการประพฤติปฏิบัติของพระเณร หลวงปู่จึงสรรหาคำสอนตักเตือนไว้อย่างลึกซึ้งว่า

“คฤหัสถ์ชนญาติโยมทั่วไป เขาประกอบอาชีพการงานด้วยความยากลำบาก เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุข้าวของเงินทอง มาเลี้ยงครอบครัวลูกหลานของตน แม้จะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าอย่างไรเขาก็ต้องต่อสู้ ขณะเดียวกันเขาก็อยากได้บุญได้กุศลด้วย จึงพยายามเสียดสละทำบุญ ลูกขึ้นแต่เช้า หุงหาอาหารอย่างดีคอยใส่บาตร ก่อนใส่ เขายกอาหารขึ้นท่วมหัวแล้วตั้งจิตอธิษฐาน ครั้นใส่แล้วก็ถอยไปย่อตัวยกมือไหว้อีกครั้งหนึ่งที่เขาทำเช่นนั้นก็เพื่อต้องการบุญต้องการกุศลจากเรานั้นเอง แล้วเราเล่า ‘มีบุญกุศลอะไรบ้างที่จะให้เขา ได้ประพடுத்தินให้สมควรที่จะรับเอาของเขามากินแล้วหรือ’.”

หนักๆ ก็มีบ้าง

พระอาจารย์สำเร็จ บวชมาแต่วัยเด็ก จนอายุใกล้หกสิบปีแล้ว เป็นพระฝ่ายวิปัสสนา ปฏิบัติเคร่งครัด ซื่อเสียดดี มีคนเคารพนับถือมาก แต่ที่สุดก็ไปไม่รอด จิตใจเสื่อมลง เนื่องจากไปหลงรักลูกสาวของโยมอุปัฏฐาก ถึงขั้นมาขอลา หลวงปู่สึกเพื่อจะไปแต่งงาน ๕

ทุกคนตกตะลึงกับข่าวนี้มาก ไม่น่าเชื่อว่าจะเป็นไปได้ เพราะปฏิปทาของท่านเป็นที่ยอมรับว่าจะต้องอยู่ในสมณวิสัย จนตลอดชีวิต หากเป็นเช่นนั้นไป ก็จะเป็นการเสื่อมเสียแก่วงการฝ่ายวิปัสสนาอย่างยิ่ง พระเถระคณะสงฆ์และสาธุศิษย์ของท่านจึงช่วยกันป้องกันทุกวิถีทางเพื่อให้ท่านเปลี่ยนใจที่

จะคิดสักเสี้ยว โดยเฉพาะหลวงปู่ได้เรียกมาตักเตือนแก้ไข
อย่างไรก็ไม่สำเร็จ สุดท้ายอาจารย์สำเร็จกล่าวต่อหลวงปู่ว่า
กระผมอยู่ไม่ได้ เพราะนั่งภาวนาที่ไร เห็นใบหน้าเขามาล่อง
ลอยปรากฏต่อหน้าอยู่ตลอดเวลา ฯ

หลวงปู่ตอบเสียงดังว่า

“ก็ไม่ว่านาคูจิตของตัวเอง ไปภาวนาคูกันของเขา มัน
ก็เห็นแต่กันเขาอยู่ร่ำไปนั่นแหละ ไปอยากไปไหนก็ไป ตาม
สบายไปเถอะ.”

มีปรกติไม่แหวะเกี่ยว

อยู่รับใช้ใกล้ชิดหลวงปู่เป็นเวลานานสามสิบกว่าปีจนถึง
วาระสุดท้ายของท่านนั้น เห็นว่าหลวงปู่มีปฏิบัติตรงต่อพระ
ธรรมวินัย ตรงต่อการปฏิบัติ เพื่อพ้นทุกข์อย่างเดียว ไม่แหวะ
เกี่ยวกับวิชาอาคม ของศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งชวนสงสัยอะไรเลย
แม้แต่หน่อย เช่น มีคนขอให้เป่าหัวให้ ก็ถามว่าเป่าทำไม มีคน
ขอให้เจิมรด ก็ถามเขาว่าเจิมทำไม มีคนขอให้บอกวันเดือน
หรือฤกษ์ดี ก็บอกว่าวันไหนก็ดีทั้งนั้น ฯ หรือเมื่อท่านเคี้ยวหมาก
มีคนขอชานหมาก

หลวงปู่ว่า

“เอาไปทำไม ของสกปรก.”

ทำโดยกิริยา

บางครั้งอาตมานึกไม่สบายใจ เกรงว่าตัวเองจะมีบาป
ที่เป็นผู้มีส่วนทำให้หลวงปู่ต้องแฉะเกี่ยวกับสิ่งที่ท่านไม่สนใจ
หรือไม่ถนัดใจ ครั้งแรกคือวันนั้นหลวงปู่ไปร่วมงานเปิด
พิพิธภัณฑ์บริหารท่านอาจารย์มั่น ที่วัดป่าสุทธาวาส สกลนคร
มีพระเถระฝ่ายวิปัสสนามากประชาชนก็มาก เขาเหล่านั้นจึง
ถือโอกาสเข้าหาครูบาอาจารย์ ทั้งเพื่อกราบ เพื่อขอ จึงมี
หลายคนที่มาขอให้หลวงปู่เป่าหัว เมื่อเห็นท่านเฉยอยู่ จึง
ขอร้องท่านว่า หลวงปู่เป่าให้เขา ให้แล้วๆ ไป ท่านจึงเป่าให้
ต่อมาเมื่อเสียไม่ได้ก็เจิมรดให้เขา ทนอ้อนวอนไม่ได้ก็
อนุญาตให้เขาทำเหรียญ อดสงสารไม่ได้ก็จุดเทียนชัยให้
และเข้าพิธีพุทธาภิเษกวัตตุมงคล ฯ

แต่ก็มีความสบายใจเป็นอย่างยิ่ง เมื่อฟังคำหลวงปู่ว่า

“การกระทำของเราในสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงกิริยากาย
ภายนอกที่เป็นไปในสังคม หาใช่เป็นกิริยาจิต ที่นำไปสู่ภพ
ภูมิ หรือมรรคผลนิพพานแต่ประการใดไม่.”

ปรารภธรรมะให้ฟัง ภาค ๔

“คำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นนั้น เป็นเพียงอุบายให้คนทั้งหลายหันมาดูจิตนั่นเอง คำสอนของพระพุทธองค์มีมากมายก็เพราะกิเลสมีมากมาย แต่ทางที่ดับทุกข์ได้มีทางเดียว คือ พระนิพพาน การที่เรามีโอกาสปฏิบัติธรรมที่ถูกทางเช่นนี้มีน้อยนัก หากปล่อยโอกาสให้ผ่านไป เราจะหมดโอกาสพ้นทุกข์ได้ทันในชาตินี้ แล้วจะต้องหลงอยู่ในความเห็นผิดอีกนานแสนนาน เพื่อจะพบธรรมอันเดียวกันนี้ ดังนั้น เมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้ว รีบปฏิบัติให้หลุดพ้นเสีย มิฉะนั้นจะเสียโอกาสอันดีนี้ไป เพราะว่าเมื่อลัทธิธรรมถูกกลืน ความมีดม่นย่อมนครอบงำปวงสัตว์ให้อยู่ในกองทุกข์ลึนกาลนาน。”

ปรารภธรรมะให้ฟัง

มีชื่อครั้งเดียวเท่านั้นที่หลวงปู่เปรียบเทียบธรรมะให้ฟัง มีอยู่อีกครั้งหนึ่ง หลวงปู่ว่า

“ปัญญาภายนอก คือ ปัญญาสมมติ ไม่ทำให้จิตแจ้งในพระนิพพานได้ ต้องอาศัยปัญญาปริยมรรค จึงจะเข้าถึงพระนิพพานได้ ความรู้ของนักวิทยาศาสตร์ เช่น ไอน์สไตน์ มีความรู้มาก มีความสามารถมาก แยกปรมาณูที่เล็กที่สุด

จนเข้าถึงมิตินี้ ๔ แล้ว แต่ไอน์สไตน์ไม่รู้จักพระนิพพาน จึง
เข้าพระนิพพานไม่ได้ 'จิตที่แจ้งในอริยมรรคเท่านั้นจึงเป็นไป
เพื่อการตรัสรู้จริง ตรัสรู้ยิ่ง ตรัสรู้พร้อม เป็นไปเพื่อความดับ
ทุกข์ เป็นไปเพือนิพพาน'."

วิธีระงับดับทุกข์แบบหลวงปู่

ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๒๐ โลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณณ์ กำลัง
ครอบงำ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในกระทรวงมหาดไทยอย่างหนัก
คือ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ถูกนิินทา และทุกข์ แ่นนอน ความ
ทุกข์โศก อันนี้ย่อมปกคลุมถึงบุตรภรรยาด้วย ฯ

จึงมีอยู่วันหนึ่ง คุณหญิงคุณนายหลายท่านได้ไป
นมัสการหลวงปู่ พรรณนาถึง ความทุกข์โศกที่กำลังได้รับอยู่
เพื่อให้หลวงปู่ได้แนะวิธี หรือช่วยเหลืออย่างใดอย่างหนึ่ง
แล้วแต่ท่านจะเมตตา ฯ หลวงปู่กล่าวว่า

"บุคคลไม่ควรเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์ถึงสิ่งนอกร่างทั้ง
หลายที่มันผ่านพ้นไปแล้ว มันหมดไปแล้ว เพราะสิ่งเหล่านั้น
มันได้ทำหน้าที่ของมันอย่างถูกต้องโดยสมบูรณ์ที่สุดแล้ว."

เมื่อกล่าวถึงสังขธรรมแล้ว ย่อมลงสู่กระแสเดียวกัน

มีท่านผู้คงแก่เรียนหลายท่านสอบถามว่า คำกล่าวหรือเทศน์ของหลวงปู่ ดูคล้ายนิกายเซ็น หรือคล้ายมาจากสูตรเว่ยหลง เป็นต้น อาตมาเรียนถามหลวงปู่ก็หลายครั้ง ในที่สุด ท่านกล่าวอย่างเป็นกลางว่า

“สังขธรรมทั้งหมดมีอยู่ประจำโลกอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าตรัสรู้สังขธรรมนั้นแล้วก็นำมาสั่งสอนสัตว์โลกเพราะอภัยอาศัยของสัตว์ไม่เหมือนกัน หยาบบ้าง ประณีตบ้าง พระองค์จึงเปลื้องคำสอนไว้มากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี เมื่อมีนักปราชญ์ฉลาดสรรหาคำพูดให้สมบูรณ์ที่สุด เพื่อจะอธิบายสังขธรรมนั้นนำมาตีแผ่เผยแจ้งแก่ผู้มุ่งสังขธรรมด้วยกัน เราย่อมจะต้องอาศัยแนวทางในสังขธรรมนั้นที่ตนเองไตร่ตรองเห็นแล้วว่า ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดนำแผ่ออกไปอีก โดยไม่ได้คำนึงถึงคำพูด หรือไม่ได้ยึดติดในอักขระพยัญชนะตัวใดเลยแม้แต่น้อยเดียว.”

ละเอียด

หลวงพ่อเบช วัดป่าโคกหม่อน ได้เข้าสนทนาธรรมถึงการปฏิบัติทางสมาธิภาวนา เล่าถึงผลของการปฏิบัติขั้นต่อๆ ไปว่าได้บำเพ็ญสมาธิภาวนามานาน ให้จิตเข้าถึงอัมภนา

สมาธิได้เป็นเวลานานๆ ก็ได้ ครั้นถอยจากสมาธิออกมา บางทีก็เกิดความสุขเอิบอิมอยู่เป็นเวลานาน บางทีก็เกิดความสุขสว่างไสว เข้าใจสรรพางค์กายได้อย่างครบถ้วน หรือจะมีอะไรต้องปฏิบัติต่อไปอีก ฯ

หลวงปู่ว่า

“อาศัยพลังอัปนาสมาธินั้นแหละ มาตรวจสอบจิต แล้วปล่อยวางอารมณ์ทั้งหมด อย่าให้เหลืออยู่.”

ว่าง

ในสมัยต่อมา หลวงพ่อเบธ พร้อมด้วยพระสหธรรมิกอีกสองรูป และมีศฤงคารหลายคนด้วย เข้านมัสการหลวงปู่ ฯ

หลังจากหลวงปู่ได้แนะนำข้อปฏิบัติแก่ผู้ที่เข้ามาใหม่แล้ว หลวงพ่อเบธถามถึงข้อปฏิบัติที่หลวงปู่แนะนำเมื่อคราวที่แล้ว ว่าการปล่อยวางอารมณ์นั้น ทำได้เพียงชั่วคราวหรือชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น ไม่อาจให้อยู่ได้เป็นเวลานาน ฯ

หลวงปู่ว่า

“แม้ที่ว่าปล่อยวางอารมณ์ได้ชั่วขณะหนึ่งนั้น ถ้าสังเกตจิตไม่ดี หรือสติไม่สมบูรณ์เต็มที่แล้ว ก็อาจเป็นได้ว่าละจากอารมณ์หายาบไปอยู่กับอารมณ์ละเอียดก็ได้ จึงต้องหยุดความคิดทั้งปวงเสีย แล้วปล่อยจิตให้ตั้งอยู่บนความไม่มีอะไรเลย.”

ไม่ค่อยแจ่ม

กระผมได้อ่านประวัติการปฏิบัติธรรมของหลวงปู่เมื่อสมัยเดินธุดงค์ว่า หลวงปู่เข้าใจเรื่องจิตได้ดีว่า จิตปรุจกิเลส หรือว่ากิเลสปรุจจิต ข้อนี้หมายความว่าอย่างไร ๑

หลวงปู่อธิบายว่า

“**จิตปรุจกิเลส** คือ การที่จิตบังคับให้กาย วาจา ใจ กระทำสิ่งภายนอก ให้มี ให้เป็น ให้ดี ให้เลว ให้เกิดวิบากได้ แล้วยึดติดอยู่ว่า นั่นเป็นตัว นั่นเป็นตน ของเรา ของเขา **กิเลสปรุจจิต** คือ การที่สิ่งภายนอกเข้ามาทำให้จิตเป็นไปตามอำนาจของมัน แล้วยึดว่ามีตัว มีตนอยู่ สำคัญผิดจากความเป็นจริงอยู่รำไป。”

รู้จากการเรียนกับรู้จากการปฏิบัติ

ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ที่กระผมจำจากตำราและฟังครูสอนนั้น จะตรงกับเนื้อหาตามที่หลวงปู่เข้าใจหรือ ๑

หลวงปู่อธิบายว่า

“**ศีล** คือ ปรกตจิตที่อยู่ปราศจากโทษ เป็นจิตที่มีเกราะกำบังป้องกันการกระทำชั่วทุกอย่าง **สมาธิ** ผลสืบเนื่องมาจากการรักษาศีล คือ จิตที่มีความมั่นคง มีความสงบ เป็นพลังที่จะส่งต่อไปอีก **ปัญญา** ผู้รู้ คือ จิตที่ว่าง เบาลบาย รู้แจ้ง

แทงตลอดตามความเป็นจริงอย่างไร ๆ **วิมุตติ** คือ จิตที่เข้าถึงความว่าง จากความว่าง คือ ละความสบาย เหลือแต่ความไม่มี ไม่เป็น ไม่มีความคิดเหลืออยู่เลย."

อุบายคลายความยึด

เมื่อกระผมทำความสงบให้เกิดขึ้นแล้ว ก็พยายามรักษาจิตให้ดำรงอยู่ในความสงบนั้นด้วยดี แต่ครั้งกระทบกระทั่งกับอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง จิตก็มักจะสูญเสียนิสถานะที่พยายามธำรงไว้ นั้นรำไป ๆ

หลวงปู่ว่า

"ถ้าเช่นนั้น แสดงว่าสมาธิของตนเองยังไม่แข็งแวงเพียงพอ ถ้าเป็นอารมณ์แรงกล้าเป็นพิเศษ โดยเฉพาะอารมณ์ที่เป็นจุดอ่อนของเราแล้ว ต้องแก้ด้วยวิปัสสนาวิธีจงเริ่มต้นด้วยการพิจารณาสภาวะธรรมที่หยาบที่สุด คือ กายแยกให้ละเอียด พิเคราะห์ให้แจ่มแจ้ง ชยบถึงพิจารณานามธรรม อะไรก็ได้ทีละคู่ ที่เราเคยแยกพิจารณามากี่ ความดำความขาว ความมืดความสว่าง เป็นต้น."

เรื่องกิน

กระผมได้ปฏิบัติทางจิตมานาน ก็พอมีความสงบอยู่บ้าง แต่มีปัญหาทางอาหารบริโภคเนื้อสัตว์ คือ เพียงแต่เห็นภิกษุเณร เวทนาไปถึงเจ้าของเนื้อนั้น ว่าเขาต้องสูญเสียชีวิตเพื่อเราผู้บริโภคแท้ๆ คล้ายกับที่เราผู้ปฏิบัติจะขาดเมตตาไปมาก เมื่อเกิดความกังวลใจ เช่นนี้ ก็ทำความสงบใจได้ยาก ๆ

หลวงปู่ว่า

“ภิกษุจะบริโภคปัจจัยสี่ ต้องพิจารณาเสียก่อน เมื่อพิจารณาแล้วเห็นว่า การกินเนื้อสัตว์ คล้ายเป็นการเบียดเบียน และขาดเมตตาต่อสัตว์ ก็ให้งดเว้นการฉันเนื้อเสีย พวกฉันฉันอาหารเจต่อไป.”

เรื่องกินมีอีก

สมัยต่อมาประมาณสี่เดือน ภิกษุกลุ่มนั้นมาราบเรียนหลวงปู่อีกหลังจากออกพรรษาแล้ว บอกว่าพวกกระผมฉันเจมาตลอดพรรษาด้วยความยากลำบากอย่างยิ่ง เพราะญาติโยมแถวบ้านโคกกลาง อำเภอบราสาทนั้น ไม่มีใครรู้เรื่องอาหารเจเลย ลำบากด้วยการแสวงหา และลำบากแก่ญาติโยมผู้อุปถัมภ์ บางรูปถึงสุขภาพไม่ดี บางรูปเกือบไม่พ้นพรรษา การทำความเพียรก็ไม่เต็มที่เท่าที่ควร ๆ

หลวงปู่ว่า

“ภิกษุเมื่อจะบริโภคปัจจัยสี่ต้องพิจารณาเสียก่อน ครั้นเมื่อพิจารณาแล้ว เห็นว่าอาหารที่ตั้งอยู่เฉพาะหน้านี้ แม้จะมีผักบ้าง เนื้อบ้าง ปลาบ้าง ข้าวสุกบ้าง แต่ก็ยังเป็นของบริสุทธ์โดยส่วนสาม คือ ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน และเขาไม่ได้ฆ่าเพื่อเจาะจงเรา และเราก็แสวงหามาโดยชอบธรรมแล้ว ญาติโยมเขาก็ถวายด้วยศรัทธาเลื่อมใสแล้ว ก็พึงบริโภคอาหารนั้นไป ครุบาอาจารย์ของเราท่านก็ปฏิบัติอย่างนี้มาแล้วเหมือนกัน.”

เรื่องกินยังไม่จบ

เมื่อวันแรม ๒ ค่ำเดือน ๓ พ.ศ. ๒๕๒๒ หลวงปู่พัก อยู่ที่วัดป่าประโคนชัย เวลา ๒ ท่มผ่านไปแล้ว มีภิกษุกลุ่มหนึ่ง ซึ่งชอบเดินธุดงค์ไปตามที่ชุมนุมต่างๆ ได้แวะเข้าไปพักที่วัดป่านี้ด้วย ฯ

หลังจากแสดงความคารวะตามสมณวิสัยแล้ว ก็กล่าวถึงจุดเด่นที่เขายึดถือเป็นหลักปฏิบัติว่า ผู้บริโภคเนื้อสัตว์คือผู้สนับสนุนให้คนฆ่าสัตว์ ผู้บริโภคผักมีจิตเมตตาสูง สามารถพิสูจน์ได้ว่า เมื่อหันไปบริโภคผักแล้ว จิตใจสงบเย็นดีขึ้น ฯ

หลวงปู่ว่า

“ดีทีเดียวแหละ ท่านผู้ใดสามารถฉันมังสวิรัตได้ก็เป็น
การดีมาก ขออนุโมทนาสาธุด้วย ส่วนท่านที่ยังฉันมังสะอยุ
หากมังสะเหล่านั้นเป็นของบริสุทธิ์โดยส่วนสาม คือ ไม่ได้เห็น
ไม่ได้ยิน ไม่สงสัยว่าเขาเจาะจง ได้มาด้วยความบริสุทธิ์แล้ว
ก็ไม่ผิดกรรม ผิดวินัยแต่ประการใด หนึ่ง ที่ว่าจิตใจสงบ
เยือกเย็นดีนั้น ก็เป็นผลเกิดขึ้นจากพลังของการตั้งใจปฏิบัติ
ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย ไม่เกี่ยวกับอาหารใหม่ อาหารเก่า
ที่อยู่ในท้องเลย.”

การค้ากับการปฏิบัติธรรม

พวกกระผมมีภาระหน้าที่ในการค้าขาย ซึ่งบางครั้งจะ
ต้องพูดอะไร ออกไปเกินความเป็นจริงบ้าง คำทำไรเกินควรบ้าง
แต่กระผมก็มีความสนใจและเลื่อมใสในการปฏิบัติ ทาง
สมาธิภาวนาอย่างยิ่ง แล้วก็ได้ลงมือปฏิบัติมาบ้างแล้วโดย
ลำดับ แต่บางท่านบอกว่าภาระหน้าที่อย่างผมนี้ มาปฏิบัติ
ภาวนาไม่ได้ผลหรอก หลวงปู่เห็นว่อย่างไร เพราะเขาว่าชาย
ของเอากำไรก็เป็นบาปอยู่ ๑

หลวงปู่ว่า

“เพื่อดำรงชีพอยู่ได้ ทุกคนจึงต้องมีอาชีพการงาน และอาชีพการงานทุกสาขาย่อมมีความถูกต้อง ความเหมาะสม ความควรอยู่ในตัวของมัน เมื่อทำให้ถูกต้องพอเหมาะพอควรแล้ว ก็เป็นอภัยภักตธรรม ไม่เป็นบาป ไม่เป็นบุญแต่ประการใด ส่วนการประพฤติธรรมนั้นเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะผู้ประพฤติธรรมเท่านั้น ย่อมสมควรแก่การงานทุกกรณี.”

ความหลังยังฝังใจ

ครั้งหนึ่งหลวงปู่ไปพักผ่อนที่วัดป่าโยธาประสิทธิ์ พระเถรจำนวนมากมาราบนมัสการหลวงปู่ ฟังโอวาทของหลวงปู่แล้ว หลวงตาพลอย ผู้บวชเมื่อแก่แต่สำรวมดี ได้ปรารภถึงตนเองว่ากระผมบวชมาก็นานพอสมควรแล้ว ยังไม่อาจตัดห่วงอาลัยในอดีตได้ แม้จะตั้งใจอย่างไรก็ยังผลอนได้ ขอทราบอุบายวิธีอย่างอื่น เพื่อปฏิบัติตามแนวนี้ ต่อไปด้วยครับ กระผม ฯ

หลวงปู่ว่า

“อย่าให้จิตใจแล่นไปสู่อารมณ์ภายนอก ถ้าเปลอ เมื่อรู้ตัวให้รีบดึงกลับมา อย่าปล่อยให้มันรู้อารมณ์ดีหรือชั่ว สุขหรือทุกข์ ไม่คล้อยตาม และไม่หักหาญ.”

หลวงปู่กับเกจอาจารย์

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๐ หลวงปู่รับนิมนต์ไปร่วมพิธีกรรม ที่วัดธรรมมงคล สุขุมวิท ในงานนี้ ท่านรับนิมนต์เข้าไปนั่งปรก ในพิธีพุทธาภิเษกวัตถุมงคลด้วย เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ออกมานั่งพักที่กุฏิเล็กๆ แห่งหนึ่งสนทนากับเหล่าศิษยานุศิษย์ที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นจำนวนหลายรูป และคงจะมีรูปใดรูปหนึ่ง เมื่อก่อนไม่เคยเห็นหลวงปู่เข้าพิธีพุทธาภิเษก เพิ่งเห็นครั้งนี้เองเช่นนี้กระมัง ฯ

หลวงปู่จึงว่า

“อาจารย์องค์อื่นๆ เขานั่งปรกนั่งพุทธาภิเษกอย่างไร เราไม่รู้ ส่วนตัวเรานั่งทำสมาธิอย่างเดียวตามแบบฉบับของเรา。”

อยากเรียนเก่ง

หนูได้ฟังคุณตาสรศักดิ์ กองสุข แนะนำว่า ถ้าใครต้องการเรียนเก่งและฉลาด ต้องหัดนั่งภาวนา ทำสมาธิให้ใจสงบเสียก่อน หนูอยากจะเรียนเก่งเรียนฉลาดอย่างเขา จึงพยายามนั่งภาวนาทำให้สงบ แต่ใจมันก็ไม่ยอมสงบสักที บางทีก็ยิ่งทวีความฟุ้งซ่านมากขึ้นก็มี เมื่อใจไม่สงบเช่นนี้ ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่งเจ้าคะ ฯ

หลวงปู่ว่า

“เรียนอะไร ก็ให้มันรู้อันนั้น เดียวก็เก่งเองแหละ” ที่ใจไม่สงบ ก็ให้รู้ว่ามันไม่สงบ เพราะอยากสงบ มันจึงไม่สงบ ขอให้พยายามภาวนาเรื่อยๆ ไปเถอะ สักวันหนึ่ง ก็จะได้สงบตามต้องการ.”

ไปชุดงค์เพื่ออะไร

พระเถระบางกลุ่มหลังจากออกพรรษาแล้ว นิยมพากันออกเที่ยวชุดงค์ไปในที่ต่างๆ มีการตระเตรียมบริขาร หรือชุดงค์กันอย่างครบเครื่อง แต่ในการไปนั้นมียู่หลายรูปที่ไปแบบผิดเป้าหมาย เช่นทรงเครื่องกัมมัฏฐานไปรถทัวร์รถไฟบ้าง เทียวไปเยี่ยมเพื่อนฝูงตามสำนักงานต่างๆ บ้าง ฯ

หลวงปู่จิ่งกล่าวท่ามกลางคณะกัมมัฏฐานว่า

“การกระทำตนเป็นพระชุดงค์รูปงามนั้น ย่อมไม่ควรผิดวัตถุประสงค์ของการเดินชุดงค์ ทุกองค์พึงสำเหนียกให้มากกว่า การประพาศิษุดงค์กัมมัฏฐานนั้น มุ่งการฝึกฝนขัดเกลาจิตใจ ให้ปราศจากกิเลสประการเดี่ยวนั้น การไปชุดงค์กัมมัฏฐานแต่ตัว ส่วนใจไม่ไปนั้น ไม่เป็นการประเสริฐเลย.”

หยุดต้องหยุดให้เป็น

นักปฏิบัติกราบเรียนหลวงปู่ว่า กระผมพยายามหยุด
คิดหยุดนึกให้ได้ ตามที่หลวงปู่เคยสอน แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ
สักที ช้ำยังเกิดความอึดอัดแน่นใจ สมองมึนงง แต่กระผมก็
ยังศรัทธาว่า ที่หลวงปู่สอนไว้ย่อมไม่ผิดพลาดแน่ ขอทราบ
อุบายวิธีต่อไปด้วย ฯ

หลวงปู่บอกว่า

“ก็แสดงถึงความผิดพลาดอยู่แล้ว เพราะบอกให้หยุด
คิดหยุดนึก ก็กลับไปคิดที่จะหยุดคิดเสียอีกเล่า แล้วอาการ
หยุดจะอุบัติขึ้นได้อย่างไร จงกำจัดอวิชชาแห่งการหยุดคิด
หยุดนึกเสียให้สิ้น เลิกล้มความคิดที่จะหยุดคิดเสียก็สิ้นเรื่อง.”

ผลคล้ายกันแต่ไม่เหมือนกัน

แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ เป็นวันคล้ายวันเกิดของหลวงปู่
ซึ่งพอดีกับวันออกพรรษาแล้วได้ ๒ วันของทุกปี สาธุศิษย์
ทั้งฝ่ายปริยัติและฝ่ายปฏิบัติก็นิยมเดินทางไปกราบนมัสการ
หลวงปู่ เพื่อศึกษาและไต่ถามข้อวัตรปฏิบัติ หรือรายงานผล
ของการปฏิบัติมาตลอดพรรษา ซึ่งเป็นกิจที่ศิษย์ของหลวงปู่
กระทำอยู่เช่นนี้ตลอดมา ฯ

หลังจากฟังหลวงปู่แนะนำข้อวัตรปฏิบัติอย่างพิสดาร
แล้ว หลวงปู่จบลงด้วยคำว่า

“การศึกษาธรรม ด้วยการอ่านการฟัง สิ่งที่ได้ก็คือ
สัญญา (ความจำได้) การศึกษาธรรมด้วยการลงมือปฏิบัติ สิ่ง
ที่เป็นผลของการปฏิบัติ คือ **ภูมิธรรม**.”

มียู่จุดเดียว

ในนามสัททวิหริกของหลวงปู่ มีพระมหาทวิสุข สอบ
เปรียญ ๙ ประโยคได้เป็นองค์แรก ทางวัดบูรพารามจึงจัด
ฉลองพัดประโยค ๙ ถวาย ๕

หลังจากพระมหาทวิสุขถวายสักการะแก่หลวงปู่แล้ว
ท่านได้ให้โอวาทแบบปรารภธรรมะว่า “ผู้ที่สามารถสอบเปรียญ
๙ ประโยคได้นั้น ต้องมีความเพียรอย่างมาก และมีความ
ฉลาดเพียงพอ เพราะถือว่าเป็นการจบหลักสูตรฝ่ายปริยัติ และ
ต้องแตกฉานในพระไตรปิฎก การสนใจทางปริยัติเพียงอย่าง
เดียวพันทุกข์ไม่ได้ ต้องสนใจปฏิบัติทางจิตต่อไปอีกด้วย.” ๕

หลวงปู่กล่าววว่า

“พระธรรมทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น ออกไป
จากจิตของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ‘ทุกสิ่งทุกอย่างออกจากจิต
อยากรู้อะไรค้นได้ที่จิต.’ ”

โลกกับธรรม

วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๒ หลวงปู่ไปพักผ่อนนิเวศอยู่
ที่วัดถ้ำศรีแก้ว ภูพาน สกลนคร เป็นเวลา ๑๐ กว่าวัน ค่ำวัน
สุดท้ายที่หลวงปู่จะเดินทางกลับ ท่านอาจารย์สุวัจน์ พร้อม
พระเณรในวัดเข้าไปกราบหลวงปู่เพื่อการอำลาให้หลวงปู่ ฯ

ท่านกล่าวว่า พักผ่อนอยู่ที่นี้สบายดี อากาศดี ภาวนาก็
สบาย นึกถึงบรรยากาศเก่าๆ เมื่อสมัยเที่ยวธุดงค์ แล้ว
หลวงปู่ก็กล่าวธรรมโอวาทมีความตอนหนึ่งว่า

“สิ่งใดซึ่งสามารถรู้ได้ สิ่งนั้นเป็นของโลก สิ่งใดไม่มี
อะไรจะรู้ได้ สิ่งนั้นคือธรรม ‘โลกมีของคู่อยู่เป็นนิจ แต่ธรรม
เป็นของสิ่งเดียวรอด.’ ”

ควรถามหรือไม่

ผู้สนใจในทางปฏิบัติหลายท่าน ไม่ว่าจะบรรพชิตหรือ
คฤหัสถ์ บางท่านนอกจากจะตั้งใจปฏิบัติเอาเองแล้ว ยังชอบ
เที่ยวแสวงหาครูบาอาจารย์ที่มีความชำนาญในการแนะนำสั่ง
สอน ฟังธรรมจากท่าน เป็นต้น ฯ

ก็มีพระนักปฏิบัติคณะหนึ่งจากภาคกลาง ไปพักอยู่
หลายวันเพื่อฟังธรรมและเรียนถามกัมมัฏฐานกับหลวงปู่
องค์หนึ่งพรรณนาความรู้สึกรู้สึกของตนว่า กระผมเข้าหาครูบา

อาจารย์มาก็หลายองค์แล้ว ท่านก็สอนดีอยู่หรอก แต่ส่วนมากมักสอนแต่เรื่องระเบียบวินัย หรือวิธีจุดธูปกัมมัฏฐาน และความสุขความสงบอันเกิดจากสมาธิเท่านั้น ส่วนหลวงปู่ นั้นสอนทางลัด ถึงสิ่งสุดยอด อนัตตา สุญญตา ถึงพระนิพพาน กระทบขอภัยที่บังอาจถามหลวงปู่ตรงๆ ว่า การที่หลวงปู่ สอนเรื่องนิพพานนั้น เดียวนี้หลวงปู่ถึงนิพพานแล้วหรือยัง ฯ

หลวงปู่ปรารภว่า

“ไม่มีอะไรจะถึง และไม่มีอะไรจะไม่ถึง.”

การปฏิบัติธรรมนั้นเพื่ออะไร

หลวงพ่อเบร ซึ่งเป็นญาติอย่างใกล้ชิดของหลวงปู่ อยู่ที่วัดโคกหม่อน แม้ท่านจะบวชเมื่อวัยชราแต่ก็เคร่งครัดต่อการปฏิบัติจุดธูปกัมมัฏฐานอย่างยิ่ง หลวงปู่เคยยกย่องว่าปฏิบัติได้ดี วันหนึ่งท่านอาพาธหนักใกล้จะมรณภาพแล้ว ท่านปรารภว่า อยากเห็นหลวงปู่เป็นครั้งสุดท้ายเพื่อลาตาย อาตมาเรียนหลวงปู่ให้ทราบ เมื่อหลวงปู่ไปถึงแล้ว หลวงพ่อเบรลุกกราบ แล้วล้มตัวนอนตามเดิม โดยไม่ได้พูดอะไร แต่มีอาการยิ้มและสดชื่นเห็นได้ชัด ฯ

ขณะนั้น สุรเสียงอันชัดเจนและนุ่มนวลของหลวงปู่ก็มีออกมาว่า

“การปฏิบัติทั้งหลายที่เราพยายามปฏิบัติมา ก็เพื่อจะ
ใช้ในเวลาสั้นเท่านั้น เมื่อถึงเวลาที่จะตาย ให้ทำจิตให้เป็นหนึ่ง
แล้วหยุดเพ่ง ปล่อยวางทั้งหมด.” (หมายถึงออกจากภวนาน
และดับพร้อม).

หวังผลไกล

เมื่อมีแขกหรืออุบาสกอุบาสิกาไปกราบนมัสการหลวงปู่
แต่หลวงปู่มีปรกติไม่เคยถามถึงเรื่องอื่นไกล มักถามว่า
ญาติโยมเคยภาวนาบ้างไหม? บางคนตอบว่าเคย บางคน
ตอบว่าไม่เคย ในจำนวนนั้นมีคนหนึ่งจะฉานกว่าใคร เขา
กล่าวว่า ดิฉันเห็นว่าพวกเราไม่จำเป็นต้องมาวิปัสสนาอะไรให้
มันลำบากลำบาก เพราะปีหนึ่งๆ ดิฉันก็พึ่งเทศน์มหาชาติจบ
ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ตั้งหลายวัด ท่านว่าอันสงฆ์ของการพึ่งเทศน์
มหาชาตินี้จะได้ถึงศาสนาพระศรีอารีย์ ก็จะมีแต่ความสุข
ความสบายอยู่แล้ว ต้องมาทรมานให้ลำบากทำไม ๕

หลวงปู่ว่า

“สิ่งอันประเสริฐที่มีอยู่เฉพาะหน้าแล้วไม่สนใจ กลับ
ไปหวังไกลถึงสิ่งที่เป็นแต่เพียงการกล่าวถึง เป็นลักษณะของ
คนไม่เอาไหนเลย ก็ในเมื่อมรรคผลนิพพานในศาสนาสมณ
โคดมในปัจจุบันนี้ ยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ กลับเหลวไหล ไม่
สนใจ เมื่อถึงศาสนาพระศรีอารีย์ ก็ยิ่งเหลวไหลมากกว่านี้อีก.”

โลกนี้มันก็มี เท่าที่เราเคยรู้มาแล้วนั่นเอง

บางครั้งที่หลงปุ้งสังเกตเห็นว่า ผู้มาปฏิบัติยังลังเลใจ เสียหายในความสนุกเพลิดเพลินแบบโลกล้วน จนไม่ยอม ละเอียดปฏิบัติธรรม ฯ

ท่านแนะนำชวนคิดให้เห็นชัดว่า

“ขอให้ท่านทั้งหลายจงสำรวจดูความสุขว่า ตรงไหนที่ ตนเห็นว่ามันสุขที่สุดในชีวิต ครั้นสำรวจดูแล้ว มันก็แค่นั้นแหละ แค่ว่าเราเคยรู้เคยพบมาแล้วนั่นเอง ทำไมจึงไม่มากกว่านั้น มากกว่านั้นไม่มี โลกนี้มีอยู่แค่นั้นเอง แล้วก็ซ้าๆ ซากๆ อยู่ แค่นั้น เกิดแก่เจ็บตายอยู่รำไป มันจึงน่าจะมีความสุขชนิด พิเศษกว่า ประเสริฐกว่านั้น ปลอดภัยกว่านั้น พระอริยเจ้า ทั้งหลาย ท่านจึงสละสุขส่วนน้อยนั้นเสีย เพื่อแสวงหาสุขอัน เกิดจากความสงบกาย สงบจิต สงบกิเลส เป็นความสุขที่ ปลอดภัย หาสิ่งใดเปรียบมิได้เลย.”

ไม่ยากสำหรับผู้ไม่ติดอารมณ์

วัดบูรพารามที่หลวงปู่ประจำอยู่ตลอดห้าสิบปี ไม่มีได้ ไปจำพรรษาที่ไหนเลย เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในใจกลางเมือง หน้า ศาลากลางติดกับศาลจังหวัดสุรินทร์ ด้วยเหตุนี้จึงมีเสียง รบกวนความสงบอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะเมื่อถึงฤดูงานช้าง

แพร์ หรือฤดูเทศกาลแต่ละอย่าง แสงเสียงอีกทีก็ครึกครื้น
ตลอดเจ็ดวันบ้าง สิบห้าวันบ้าง ภิกษุสามเณรผู้มีจิตใจยัง
อ่อนไหวอยู่ ย่อมได้รับความกระทบกระเทือนเป็นอย่างยิ่ง ๆ

เมื่อนำเรื่องนี้มากราบเรียนหลวงปู่ที่ใด ก็ได้คำตอบ
ทำนองเดียวกันทุกครั้งว่า

“มัวสนใจอะไรกับสิ่งเหล่านั้น ธรรมดาแสงย่อมสว่าง
ธรรมดาเสียงย่อมดัง หน้าที่ของมันเป็นเช่นนั้นเอง เราไม่
ใส่ใจฟังเสียอย่างก็หมดเรื่อง จงทำตัวเราไม่ให้เป็นปฏิปักษ์
กับสิ่งแวดล้อม เพราะมันมีอยู่อย่างนี้ เป็นอยู่อย่างนี้เอง เพียง
แต่ทำความเข้าใจกับมันให้ถ่องแท้ด้วยปัญญาอันลึกซึ้ง
เท่านั้นเอง.”

บางที่ฟังแล้วกึ่งและทิ้ง

อาตมามีส่วนเสียอยู่อย่างหนึ่ง คือ ชอบถามหรือพูด
กับหลวงปู่แบบที่เล่นที่จริงอยู่เรื่อย ทั้งนี้ก็เพราะหลวงปู่ไม่
เคยถือ ท่านเป็นกันเองกับพระเณรผู้ใกล้ชิดอย่างสม่ำเสมอ เช่น
ถามท่านว่า ในตำรากล่าวว่า มีเทวดามาชุมนุมฟังเทศน์หรือ
มาเฝ้าพระพุทธเจ้าหลายสิบโกฏิ นั้น จะมีสถานที่บรรจุพอหรือ
เสียงดังทั่วถึงกันหรือ ๆ

เมื่อได้ฟังหลวงปู่ตอบแล้วถึงวอยงงและอัศจรรย์ใจ
อย่างยิ่ง เพราะไม่เคยพบในตำราและไม่เคยได้ยินมาก่อน
และยิ่งกว่านั้นเพิ่งจะได้ฟังท่านพูดเมื่ออาพาธหนักแล้วใกล้
จะมรณภาพด้วย ฯ

หลวงปู่ตอบว่า

“เทวดาจะมาชุมนุมกันจำนวนกี่ล้านโกฏิก็ไม่มีปัญหา
อะไร เพราะในเนื้อที่หนึ่งปรมาณู เทวดาอยู่ได้ถึงแปดองค์.”

แบบมโนสาเร่ก็เคยตอบ

ปัญหาโลกแตก ที่ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งคนปัญญาดี
และปัญญาอ่อน นำมาถกเถียงกันอย่างไม่เกิดประโยชน์และ
ตกลงกันไม่ได้สักทีว่าไ่กับไ่อย่างไรเกิดก่อน ซึ่งส่วนมาก
เป็นการถามตอบเพื่อเถียงกันเล่น แล้วจบลงไม่ได้ ก็ยังมี
ผู้นำไปถามโดยคิดว่าหลวงปู่คงไม่ตอบปัญหาแบบนี้ ในที่สุด
ก็ได้ฟังคำตอบของหลวงปู่อย่างไม่เหมือนใครเลย คือ วันหนึ่ง
พระเบ็้ม เข้าไปปฏิบัติหมวดทำถวายเป็นแล้วถามว่า หลวงปู่
ไ่กับไ�อะไรเกิดก่อน ฯ

หลวงปู่บอกว่า

“เกิดพร้อมกันนั่นแหละ.”

กล่าวเตือน

บางครั้งหลวงปู่แทบจะรำคาญกับพวกที่ปฏิบัติเพียงไม่กี่มากน้อย ก็มาถามแบบเร่งผลให้ทันตาเห็น ๗

ท่านกล่าวเตือนว่า

“การปฏิบัติ ให้มุ่งปฏิบัติเพื่อสัจธรรม เพื่อความละ เพื่อคลายความกำหนัดยินดี เพื่อความดับทุกข์ ไม่ใช่เพื่อเห็นสวรรค์วิมาน หรือแม่พระนิพพานก็ไม่ต้องตั้งเป้าหมายเพื่อจะเห็นทั้งนั้น ให้ปฏิบัติไปเรื่อยๆ ไม่ต้องอยากเห็นอะไร เพราะนิพพานมันเป็นของว่าง ไม่มีตัวมีตน หาที่ตั้งไม่มี หาที่เปรียบไม่ได้ ปฏิบัติไปจึงจะรู้เอง.”

ละอย่างหนึ่งติดอีกอย่างหนึ่ง

ลูกศิษย์ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติธรรมคนหนึ่ง เข้านมัสการหลวงปู่รายงานผลการปฏิบัติให้หลวงปู่ฟังด้วยความภาคภูมิใจว่า ปลื้มใจอย่างยิ่งที่ได้พบหลวงปู่วันนี้ ด้วยกระผมปฏิบัติตามที่หลวงปู่เคยแนะนำก็ได้ผลไปตามลำดับ คือ เมื่อลงมือหนึ่งภาวนาก็เริ่มละสังขารมณเฑียรภายนอกหมด จิตก็หมดความวุ่น จิตรวม จิตสงบ จิตตั้งสู่สมาธิ หมดอารมณ์อื่นเหลือแต่ความสุข สุขอย่างยิ่ง เย็นสบายแม้จะให้อยู่ตรงนี้นานเท่าไรก็ได้ ๗

หลวงปู่ยิ้มแล้วพูด

“เออ ก็ดีแล้วที่ได้ผล พูดถึงความสุขในสมาธิมันก็สุข
จริงๆ จะเอาอะไรมาเปรียบไม่ได้ แต่ถ้าติดอยู่แค่นั้น มันก็
ได้แค่นั้นแหละ ยังไม่เกิดปัญญาอริยมรรค ที่จะตัดภพ ชาติ
ตัดหนา อุปาทาน ได้ ให้ละสุขนั้นเสียก่อนแล้วพิจารณาขั้นนี้ทำ
ให้แจ่มแจ้งต่อไป.”

ปรารภธรรมเปรียบเทียบ

“จิตของพระอริยเจ้าชั้นโลกุตตระนั้น แม้จะยังอยู่ในโลก
คลุกคลีกับสิ่งแวดล้อมโดยสถานใด ก็ไม่อาจจุงจิตของท่าน
ให้ไขว้เขวเจือปนกับสิ่งเหล่านั้นได้ คือ โลกธรรมไม่อาจ
ครอบงำจิตได้เลย คือ จิตไม่อาจกลับกลายเป็นจิตปุถุชน
ได้อีก ไม่อาจกลับไปอยู่ใต้อำนาจของกิเลสตัดหนาได้อีก ๕

เปรียบเหมือนกะทิมะพร้าวที่คั้นออกมาแล้ว เอาไป
ล้ารอกหรือเคี้ยวด้วยความร้อน จนเป็นน้ำมันออกมาได้แล้ว
ย่อมไม่กลับกลายเป็นกะทิเหมือนเดิมอีก แม้จะเอาไป
ปะปนระคนกับกะทิอย่างไร ก็ไม่อาจทำให้น้ำมันนั้นกลายเป็น
เป็นกะทิเหมือนเดิมได้.

ตัวอย่างเปรียบเทียบ

มรรคผลนิพพาน เป็นสิ่งปัจจุัตถัง คือ รู้เห็นได้
จำเพาะตนโดยแท้ ผู้ใดปฏิบัติเข้าถึง ผู้นั้นเห็นเอง แจ่มแจ้งเอง
หมดสงสัยในพระศาสนาได้โดยสิ้นเชิง มิฉะนั้นแล้วจะต้อง
เดาเอาอยู่รำไป แม้จะมีผู้สามารถอธิบายให้ลึกซึ้งอย่างไร ก็รู้
ได้แบบเดา สิ่งใดยังเดาอยู่ สิ่งนั้นก็ยังไม่แน่นอน ฯ

ยกตัวอย่าง เช่น เต่ากับปลา เต่าอยู่ได้สองโลกคือ โลก
บนบกกับโลกในน้ำ ส่วนปลาอยู่ได้โลกเดียวคือ ในน้ำ ขึ้น
มาบนบกก็ตายหมด ฯ

วันหนึ่ง เต่าลงไปในน้ำแล้ว ก็พรรณนาความสุขสบาย
บนบกให้ปลาฟัง ว่ามันมีแต่ความสุขสบาย แสงสีสวยงาม ไม่
ต้องลำบากเหมือนอยู่ในน้ำ ฯ

ปลาพากันฟังด้วยความสนใจ และอยากเห็นบก จึง
ถามเต่าว่า บนบกนั้นลึกมากไหม เต่า มันจะลึกอะไร ก็มันบก ฯ

เอ บนบกนั้นมีคลื่นมากไหม มันจะคลื่นอะไรก็มันบก ฯ

เอ บนบกนั้นมีเปือกตมมากไหม มันจะมีอะไรก็มันบก ฯ

ให้สังเกตดูคำที่ปลาถาม เอาแต่ความรู้ที่มีอยู่ในน้ำ
ถามเต่า เต่าก็ได้แต่ปฏิเสธ

“จิตปุถุชนที่เดา มรรคผลนิพพาน ก็ไม่ต่างอะไรกับปลา.”

ภายนอกกับภายใน

เมื่อเย็นวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๒๔ หลังจากหลวงปู่กลับจากราชพิธีในพระราชวังกำลังพักผ่อนอยู่ที่พระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศฯ มีท่านเจ้าคุณซึ่งเป็นนักปฏิบัติภาวนาองค์หนึ่งเข้าไปเยี่ยมสนทนาธรรมกับหลวงปู่ ขึ้นต้นด้วยคำถามว่า เขาว่าคนที่เป็นยักษ์ในชาติปางก่อนกลับมาเป็นมนุษย์ในชาตินี้ นั้นเรียนคาถาอาคมอะไรก็ศักดิ์สิทธิ์ไปทุกอย่าง เป็นความจริงแค่ไหนครับผม ฯ

หลวงปู่ลุกขึ้นนั่งจับไว แล้วตอบว่า

“ผมไม่เคยได้สนใจเรื่องอย่างนี้เลย ท่านเจ้าคุณเคยภาวนาถึงตรงนี้ไหม ฯ **‘หสิตุปบาท คือกิริยาที่จิตยึดเอง โดยปราศจากเจตนาที่จะยึด เกิดในจิตของเหล่าพระอริยเจ้าเท่านั้น ไม่มีในสามัญชน เพราะพันเหตุปัจจัยแห่งการปรุงแต่งแล้ว เป็นอิสระด้วยตัวมันเอง.’**”

แค่ศีลห้าก็ไม่มี

พระมหาเถระผู้ใหญ่แต่ละรูปนั้น ย่อมจะมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมากทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต บรรดาศิษย์เหล่านั้นจึงมีทั้งดีและเลว โดยเฉพาะศิษย์ฝ่ายพระ องค์ที่ดีก็ดีถมเถไป องค์ที่เลวก็พอมีปะปนอยู่บ้าง เช่น มีพระผู้ใกล้ชิดองค์หนึ่งชอบถือวิสาสะจนเกินควร คือ ชอบหยิบเอาข้าวของบางอย่าง

ที่ยังไม่ได้รับอนุญาต มีผู้บอกหลวงปู่ให้ทราบ แต่หลวงปู่ก็
ชอบวางเฉยอยู่แล้ว ๆ

ครั้งหนึ่ง ท่านต้องการใช้ของอันนั้น จึงชี้ให้พระอีก
องค์หนึ่งไปถามหา แต่ถูกปฏิเสธว่า เขาไม่ได้เอาไป พระองค์
นั้นจึงกลับมาบอกหลวงปู่ว่าเขาปฏิเสธว่าไม่ได้เอา หลวงปู่ก็
ไม่ได้ว่าอะไร เพียงแต่พูดออกมาติดหนึ่งว่า

“พระบางองค์ มัวแต่ตั้งใจรักษาศีล ๒๒๗ จนลืม
รักษาศีล ๕.”

ไม่เคยเห็นหัวในเหตุการณ์อะไร

เวลา ๔ มุมผ่านไปแล้ว เห็นหลวงปู่ยังนั่งพักผ่อนอยู่
ตามสบาย จึงเข้าไปกราบเรียนว่า หลวงปู่ครับ หลวงปู่ขาว
มรณภาพเสียแล้ว หลวงปู่ก็แทนที่จะถามว่า ด้วยเหตุใด เมื่อไร
ก็ไม่ถาม กลับพูดต่อไปเลยว่า

“เออ ท่านอาจารย์ขาว ก็หมดภาระการแบกหามสังขาร
เสียที พบกันเมื่อ ๔ ปีที่ผ่านมาเห็นลำบากสังขาร ต้องให้คน
อื่นช่วยเหลืออยู่เสมอ เราไม่มีวิบากของสังขาร เรื่องวิบาก
ของสังขารนี้ แม้จะเป็นพระอริยเจ้าชั้นไหนก็ต้องต่อสู้จนกว่า
จะขาดจากกันได้ ไม่เกี่ยวข้องกันอีก แต่ตามปกติสภาวะของ
จิตนั้น มันก็ยังอยู่กับสิ่งเหล่านี้เอง เพียงแต่จิตที่ฝึกดีแล้ว
เมื่อสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้น ย่อมละและระงับได้เร็ว ไม่กังวล ไม่ยึดถือ

หมดภาระเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น มันก็แค่นั้นเอง。”

ผู้ที่เข้าใจธรรมะได้ถูกต้องหายาก

เมื่อไฟไหม้จังหวัดสุรินทร์ครั้งใหญ่ได้ผ่านไปแล้ว ผลคือความทุกข์ช้ำยาก สุนัขเสี้ยมสิ้นเนื้อประดาตัว และเสียใจอาลัยอาวรณ์ในทรัพย์สิน ถึงขั้นเสียดสีไป ก็หลายรายวนเวียนมาเล่าเล็กให้หลวงปู่ฟังว่า อุตส่าห์ทำบุญเข้าวัด ปฏิบัติธรรมมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย ทำไมบุญกุศลจึงไม่ช่วย ทำไมธรรมะจึงไม่ช่วยคุ้มครอง ไฟไหม้บ้านวอดวายหมด แล้วเขาเหล่านั้นเลิกเข้าวัดทำบุญไปหลายราย เพราะธรรมะไม่ช่วยเขาให้พ้นจากไฟไหม้บ้าน ๑

หลวงปู่ว่า

“ไฟมันทำตามหน้าที่ของมัน ธรรมะไม่ได้ช่วยใครในลักษณะนั้น หมายความว่าความอันตราย ความวิบัติ ความเสื่อมสลาย ความพลัดพรากจากกัน สิ่งเหล่านี้ มันมีประจำโลกอยู่แล้ว ทีนี้ผู้มีธรรมะ ผู้ปฏิบัติธรรมะ เมื่อประสบกับภาวะเช่นนี้แล้วจะวางใจอย่างไรจึงไม่เป็นทุกข์ อย่างนี้ต่างหาก ไม่ใช่ธรรมะช่วยไม่ให้แก่ ไม่ให้ตาย ไม่ให้หิว ไม่ให้ไฟไหม้ ไม่ใช่ออย่างนั้น。”

ต้องปฏิบัติจึงหมดความสงสัย

เมื่อมีผู้ถามถึง การตาย การเกิดใหม่ หรือถามถึงชาติหน้า ชาติหลัง หลวงปู่ไม่เคยสนใจที่จะตอบ หรือมีผู้กล่าวค้านว่า เชื่อหรือไม่เชื่อ นรกสวรรค์มีจริงหรือไม่จริงประการใด หลวงปู่ไม่เคยคว่ำบาทเหตุผลเพื่อจะเอาค้านใคร หรือไม่เคยหาหลักฐานเพื่อยืนยัน เพื่อให้ใครยอมจำนนแต่ประการใด ท่านกลับแนะนำว่า

“ผู้ปฏิบัติที่แท้จริงนั้น ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงชาติหน้า ชาติหลัง หรือนรกสวรรค์อะไรก็ได้ ให้ตั้งใจปฏิบัติให้ตรง คือสมาธิ ปัญญา อย่างแน่วแน่ก็พอ ถ้าสวรรค์มีจริงถึง ๑๖ ชั้น ตามตำรา ผู้ปฏิบัติดีแล้ว ก็ย่อมได้เลื่อนฐานะของตนเองโดยลำดับ หรือถ้าสวรรค์นิพพานไม่มีเลย ผู้ปฏิบัติดีแล้วในขณะนี้ก็ย่อมไม่ไร้ประโยชน์ ย่อมอยู่เป็นสุข เป็นมนุษย์ชั้นเลิศ ‘การฟังจากคนอื่น การค้นคว้าจากตำรานั้น ไม่อาจแก้ข้อสงสัยได้ ต้องเพียรปฏิบัติ ทำวิปัสสนาญาณให้แจ้ง ความสงสัยก็หมดไปเองโดยสิ้นเชิง.’ ”

เขาต้องการอย่างนั้นเอง

แม้จะมีคนเป็นกลุ่ม อยากฟังความคิดเห็นของหลวงปู่ เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ยกบุคคลมาอ้างว่า ท่านผู้นั้นผู้นี้ สามารถระลึกชาติย้อนหลังได้หลายชาติว่า ตนเคยเกิดเป็น

อะไรบ้าง และใครเคยเป็นแม่ เป็นญาติกันบ้าง ฯ

หลวงปู่ว่า

“เราไม่เคยสนใจเรื่องอย่างนี้ แค่อุปจารสมาธิก็เป็นได้ แล้วทุกอย่างมันออกไปจากจิตทั้งหมด อยากรู้ อยากเห็นอะไร จิตมันบันดาลให้รู้ให้เห็นได้ทั้งนั้น และรู้ได้เร็วเสียดวย หากพอใจเพียงแค่นี้ ผลดีที่ได้ก็คือ ทำให้กลัวการเวียนว่ายตายเกิดในภพที่ตกต่ำ แล้วก็ตั้งใจทำดี บริจาคทาน รักษาศีล แล้วก็ไม่มีเบียดเบียนกัน พวกัันกระหม่อมย่อม่องในผลบุญของตน ‘ส่วนการที่จะขจัดกิเลสเพื่อทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เข้าถึงความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงนั้น อีกอย่างหนึ่งต่างหาก.’ ”

ไม่มีนิทานสาธก

อยู่ใกล้ชิดหลวงปู่ตลอดระยะเวลายาวนาน คำสอนของท่านไม่เคยมีนิทานสาธกหรือนิทานสนุกอะไรที่หลวงปู่ยกมาบรรยายให้ฟังสนุกๆ เลย ไม่ว่าชาดกหรือเรื่องประกอบในปัจจุบัน ฯ

คำสอนของท่านล้วนแต่เป็นสังขธรรมชั้นปรมาตม์ หรือไม่กี่เป็นคำจำกัดความอย่างกะทัดรัด ชนิดระมัดระวัง หรือคล้ายประหยัดคำพูดอย่างยิ่ง แม้แต่การสอนพิธีกรรม หรือ ศาสนพิธีและการทำบุญบริจาคทานอะไร ในระดับศีลธรรม หลวงปู่ทำแบบปล่อยวางหมด ส่วนมากหลวงปู่กล่าวว่า

“เรื่องพิธีกรรม หรือบุญกิริยาวัตถุต่างๆ ทั้งหลาย ก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ยังให้เกิดกุศลได้อยู่ หากแต่ว่าสำหรับนักปฏิบัติแล้ว อาจถือได้ว่าเป็นไปเพื่อกุศลเพียงนิดหน่อยเท่านั้นเอง.”

แปลคดี

หลังจากงานเปิดพิพิธภัณฑ์ท่านอาจารย์มั่นแล้ว หลวงปู่เดินทางต่อไปเพื่อเยี่ยมท่านอาจารย์ฝั้น ที่ถ้ำขาม สมัยนั้นรถใหญ่ไปได้แค่เชิงเขา หลวงปู่ต้องปีนเขาจากที่ไกลด้วยความเหนื่อยยากอย่างยิ่ง ท่านต้องหยุดพักเหนื่อยหอบเป็นระยะหลายครั้ง อาตมาทุกข์ใจมากที่มีส่วนทำให้หลวงปู่ต้องทรมาณสังขารถึงปานนั้น ในที่สุดเมื่อไปถึงศาลาใหญ่บนยอดถ้ำขามแล้ว ท่านอาจารย์ฝั้นกราบหลวงปู่เสร็จ ท่านอาจารย์เทศน์ขึ้นไปถึงพอดี ฯ

เมื่อเห็นพระเถระสำคัญทั้งสามรูปไปได้พบกันโดยบังเอิญเช่นนี้ และท่านสนทนาวินิจฉัยกันด้วยบรรยากาศที่สงบเยือกเย็นยิ้มแย้มแจ่มใสเช่นนั้น ความทุกข์หายไปหมด ความปลื้มปีติก็เข้ามาแทนที่ ฯ

ท่านอาจารย์ฝั้นกล่าวแสดงความยินดีกับหลวงปู่ว่า ท่านอาจารย์สุขภาพแข็งแรงดีแท้ อายุขุณนี้แล้วยังสามารถขึ้นถ้ำขามได้ ฯ

หลวงปู่กล่าวว่

“ก็ไม่ต้องแข่งแรงเท่าไรหรอก ผมตริตรอดูแล้ว เห็น
ว่าไม่มีวิบากของสังขาร เมื่ออาศัยไม่ได้ ปล่อยทิ้งไปเลย
เท่านั้นแหละ.”

ยังแปลกอีก

ไม่ต้องสงสัยว่าญาติโยมที่นั่งห้อมล้อมจำนวนมากนั้น
จะตื่นตื่นดีใจขนาดไหน ที่เห็นพระเถระสำคัญนั่งอยู่ด้วยกัน
โดยบังเอิญ คือ หลวงปู่ดูลย์ หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่เทศก์ โอกาส
เช่นนี้หาได้ง่ายที่ไหน ตากล้องจากสุรินทร์สองคนตั้งหน้าถ่าย
รูปเอาอย่างเต็มที ๆ

ขากลับบรรณธบัสนี้ใหญ่หน้เอง ช่างถ่ายรูปเห็นว่าทุกคน
กระหายที่จะได้รูป เขาจึงพูดว่า จะขยาย ๑๒ นิ้วจำหน่ายเอา
เงินบำรุงวัดป่าจอมพระ อาตมาคิดแต่ในใจว่า การเอารูป
ครูบาอาจารย์ไปตีราคาจำหน่ายเช่นนี้ดูไม่ค่อยงามเท่าไรนัก แต่
เขาก็สั่งจอบกันเกือบทุกคน ๆ

เมื่อช่างเอาฟิล์มไปล้างแล้ว ปรากฏว่าฟิล์มที่อุตส่าห์
ถ่ายไม่ต่ำกว่า ๒๐ ครั้งนั้น มีลักษณะใสสะอาด เหมือนหนึ่ง
ห้องฟ้าที่ปราศจากหมอกเมฆฉะนั้น ความหวังที่จะได้รูปก็สิ้น
สุดลงโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้น การพบกันของพระเถระสำคัญ
ทั้งสามท่านนั้น เป็นการพบกันครั้งสุดท้ายแล้ว.

ว่าไปตามความเป็นจริงอย่างไร

เมื่อมีผู้ถามว่าหลวงปู่เคยอ่านประวัติท่านอาจารย์มั่นที่มีหลายท่านเขียนไว้อย่างมากมายไหม หลวงปู่ก็ตอบว่าเคยอ่านเหมือนกันที่เขาเขียนถึงอภินิหารของท่านต่างๆ นานานั้น หลวงปู่เข้าใจว่าอย่างไร หลวงปู่ว่า เมื่อสมัยเราเคยอยู่กับท่านก็ไม่เห็นท่านเล่าบอกอย่างไร ๆ

ตามปรกติของหลวงปู่ เมื่อท่านเล่าถึงท่านอาจารย์ ท่านจะพูดถึงเฉพาะกิจจุดงค์ของท่านอาจารย์มั่นเท่านั้น ว่าผู้ที่ถือจุดงค์ในรุ่นต่อมา ยังไม่เห็นมีใครถือได้เคร่งครัดเท่าท่านเลย แม้แต่คนเดียว นุ่งห่มเฉพาะผ้าบังสุกุลที่ตัดเย็บย้อมเอง ไม่ใช่ผ้าสำเร็จรูปจากคนอื่น อยู่เสนาสนะป่าตลอดชีวิต กินแต่อาหารที่บิณฑบาตได้ในบาตร แม้อาพาธหนัก ยังอุตสาห์หนึ่งอุ้มบาตรให้เขาใส่ ไม่ถืออานิสงส์พรราชา ไม่รับกลิ่น ตลอดถึงไม่ก่อสร้างหรือชวนทำการก่อสร้าง.

ปฏิบัติ

ด้วยความคุ้นเคยและอยู่ใกล้ชิดหลวงปู่มาเป็นเวลานาน เมื่ออาตมาถามปัญหาอะไรท่าน หลวงปู่ท่านมักจะตอบด้วยการย้อนถามกลับคืน ท่านองให้คิดหาคำตอบเอาเอง ๆ

เช่นถามว่า พระอรหันต์ท่านมีใจสะอาด สว่างแล้ว ท่านอาจรู้เลขหายได้อย่างแม่นยำหรือครับ ๆ

ท่านตอบว่า “พระอรหันต์ ท่านใส่ใจเพื่อจะรู้สิ่งเหล่านั้น
เองหรือ.” ถามว่า พระอรหันต์ท่านเคยนอนหลับฝันเหมือน
คนธรรมดาด้วยหรือเปล่าครับๆ ท่านตอบว่า “การหลับแล้ว
เกิดฝัน เป็นเรื่องของสังขารชั้นมีใช้หรือ.” ถามว่า พระปฤถษ
ธรรมดายังหนาด้วยกิเลส แต่มีความสามารถสอนคนอื่นให้
เขาบรรลุถึงพระอรหันต์ เคยมีบ้างไหมครับ หลวงปู่ฯ ท่าน
ตอบว่า “หมอบางคน ทั้งที่ตนเองยังมีโรคอยู่ แต่ก็เคยรักษา
คนอื่นให้หายจากโรคได้ ก็มีอยู่ทั่วไปมิใช่หรือ.”

ปรกตินิสัยประจำองค์ของหลวงปู่

ทางกาย มีร่างกายแข็งแรง กระทบกระเจิงว่องไว สม
ลัดส่วน สะอาด ปราศจากกลิ่นตัว มีอาพาธน้อย ท่านจะสร้ง
น้ำอุ่นเพียงวันละครั้งเท่านั้น ๑

ทางวาจา เสียงใหญ่ แต่พูดเบา พูดน้อย พูดสั้น พูดจริง
พูดตรง ปราศจากมารยาททางคำพูด คือ ไม่พูดเลียบเคียง ไม่
พูดโอ้อ้อ ไม่พูดปลอบโยน ไม่พูดประชด ไม่พูดนินทา ไม่พูด
ขอร้อง ขอร้าย ไม่พูดขอโทษ ไม่พูดถึงความฝัน ไม่พูดเล่า
นิทานชาดก หรือ นิทานปรัมปรา เป็นต้น ๑

ทางใจ มีสัจจะ ตั้งใจทำสิ่งใดแล้วก็ทำจนสำเร็จ มี
เมตตากรุณาเป็นประจำ สงบเสงี่ยมเยือกเย็น อุดหนุน ไม่เคย
มีอาการกระวนกระวายวู่วาม ไม่แสดงอาการอึดอัด หงุดหงิด

หรือ จำคำคุณ ไม่แสวงหาของหรือสิ่งสม หรืออาลัยอาวรณ์กับ
ของที่สูญหาย ไม่ประมาท รุ่งเรืองด้วยสติสัมปชัญญะและ
เบิกบานอยู่เสมอ เป็นอยู่โดยปราศจากทุกข์ ไม่หวั่นไหวไป
ตามเหตุการณ์ ไม่ถูกภาวะอื่นครอบงำ

ท่านสอนอยู่เสมอว่า

“ให้ทำความเข้าใจกับสภาวะธรรมอย่างชัดเจนว่า เกิดขึ้น
เปลี่ยนแปลง สลายไป อย่าทุกข์โศกเพราะสภาวะนั้นเป็นเหตุ.”

มีเวทนาหนัก แต่ไม่หนักด้วยเวทนา

หลวงปู่อาพาธหนักอยู่ที่โรงพยาบาลจุฬาฯ เป็นวันที่ ๑๗
ของการอยู่โรงพยาบาล คิณนั้น หลวงปู่มีอาการอ่อนเพลีย
อย่างมาก ถึงต้องให้ออกซิเจนช่วยหายใจโดยตลอด เวลาเด็ก
มากแล้ว คือหุกหุ่มกว่า ท่านอาจารย์ยันตระ พร้อมด้วย
บริวารหลายท่าน เข้าไปขอกราบเยี่ยมหลวงปู่ เห็นเป็นกรณี
พิเศษจึงให้ท่านเข้าไปกราบเยี่ยมได้ หลวงปู่นอนตะแคงขวา
หลับตาตลอด เมื่อคณะของท่านอาจารย์ยันตระกราบ
นมัสการแล้ว ท่านอาจารย์ยันตระขยับก้มไปขีดหูหลวงปู่
แล้วถามว่า “หลวงปู่ยังมีเวทนาอยู่หรือ” ๕

หลวงปู่ตอบว่า

“เวหนากับร่างกายนั้นมืออยู่ตามธรรมชาติของมัน แต่
ไม่ได้เสวยเวหนานั้นเลย。”

เดินทางลัดที่ปลอดภัย

เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๒๖ ก่อนที่หลวงปู่จะกลับ
จากโรงพยาบาลจุฬาฯ ได้ชักชวนกันทำบุญถวายสังฆทาน เพื่อ
อุทิศส่วนกุศลแด่บรรพชนที่สร้างโรงพยาบาลฯ ที่ล่วงลับไป
แล้วฯ

เมื่อพิธีถวายสังฆทานผ่านไปแล้ว มีนายแพทย์และ
นางพยาบาลจำนวนหนึ่งเข้าไปกราบนมัสการหลวงปู่ แสดง
ความดีใจที่หลวงปู่หายจากอาพาธครั้งนี้ พร้อมทั้งกล่าวปิย
วาจาว่า หลวงปู่มีสุขภาพอนามัยแข็งแรงดี หน้าตาสดใส
เหมือนกับไม่ได้ผ่านการอาพาธมา คงจะเป็นผลจากที่หลวงปู่
มีภาวนาสมาธิจิตดี พวกกระผมมีเวลาน้อย หาโอกาสเพียร
ภาวนาสมาธิได้ยาก มีวิธีใดบ้างที่จะปฏิบัติได้ง่ายๆ หรือโดย
ย่อที่สุดฯ

หลวงปู่ตอบว่า

“มีเวลาเมื่อไร ให้ปฏิบัติเมื่อนั้น การฝึกจิต การ
พิจารณาจิตเป็นวิธีลัดที่สุด。”

ทั้งหมดอยู่ที่ความประพฤติ

ตลอดชีวิตของหลวงปู่ ท่านไม่เคยยอมรับการถือ
ฤกษ์ยามยามตีอะไรเลย แม้จะถูกถามหรือถูกขอให้บอกเพียง
ว่า จะบวชวันไหน จะสึกวันไหน หรือวันเดือนปีไหนดีเสีย
อย่างไร หลวงปู่ก็ไม่เคยเปลืองเอออวยด้วย มักจะพูดว่า วัน
ไหนเดือนไหนก็ดีทั้งนั้นแหละ คือ ถ้ามีผู้ขอเช่นนั้น ท่านมัก
ให้เขาหาเอาเอง หรือมักบอกว่าวันไหนก็ได้ ถ้าสะดวกดีแล้ว
เป็นฤกษ์ดีทั้งหมด ๆ

หลวงปู่สรุปลงว่า

“ทุกอย่างรวมอยู่ที่ความประพฤติ คือ ฤกษ์ดี ฤกษ์ร้าย
โชคดี โชคร้าย เรื่องเคราะห์กรรม บาป บุญ อะไรทั้งหมดนี้
ล้วนออกไปจากความประพฤติของมนุษย์ทั้งนั้น.”

ไม่เคยกระทำแบบแสดง

หลวงปู่ไม่มีมายาในทางอยากโสร้ เพื่อให้เด่น ให้สง่า
แก่ตนเอง เช่น การถ่ายรูปของท่าน ถ้าใครอยากได้ถ่ายรูปท่าน
ก็ต้องหาจังหวะให้ดี ระวังที่ท่านห่มผ้าใส่สังฆาฏิเรียบร้อย
เพื่อลงปาฏิโมกข์หรือบวชนาคหรือเข้าพิธีกรรมอย่างใดอย่าง
หนึ่ง แล้วขอถ่ายรูปท่านในจังหวะนี้ย่อมได้ง่าย เมื่อท่านอยู่
ตามธรรมดา แล้วขอร้องให้ท่านลุกไปห่มผ้ามาตั้งทำให้ถ่าย

แบบนี้หวังได้ยากอย่างยิ่ง เช่น มีสุภาพสตรีท่านหนึ่งจาก กรุงเทพฯ นำผ้าห่มชั้นดีไปถวายหลวงปู่เมื่อน้ำหนาว พอถึง เดือนห้าหน้าร้อน เผอิญเขาได้ไปกราบหลวงปู่อีก จึงขอให้ ท่านเอาผ้ามาห่มให้เขาถ่ายรูปด้วย เพราะตอนถวายไม่ได้ถ่าย ไว้ หลวงปู่ปฏิเสธว่า ไม่ต้องหรอก แม้เขาจะขอเป็นครั้งที่สอง ที่สาม ท่านก็ว่าไม่ต้องไม่จำเป็นอยู่นั่นเองฯ

เมื่อสุภาพสตรีนั้นลากลับไปแล้วอาตมาไม่ค่อยสบายใจ ก็ถามท่านว่า โยมเขาไม่พอใจ หลวงปู่ทราบไหม ฯ

หลวงปู่ยิ้มแล้วตอบว่า

“รู้อยู่ ที่เขามีความไม่พอใจ ก็เพราะใจเขามีความไม่พอ.”

สันชาติชาดก

พระมหาเถระผู้ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน สันทนา ธรรมะชั้นปรมาตถ์กับหลวงปู่หลายข้อ แล้วลงท้ายด้วยคำถาม ว่าพระเถระนักปฏิบัติบางท่าน มีปฏิบัติ นำเชื่อถือ แม้ พระด้วยกันก็ยอมรับว่าท่านเป็นผู้มั่นคงในพระศาสนา แต่ใน ที่สุดก็ไปไม่รอด ถึงขั้นต้องสึกหาลาเพศไปก็มี หรือไม่ก็ทำ ไช้เขว ประพฤติตัวมัวหมองอยู่ในพระธรรมวินัยก็มี จึงไม่ ทราบว่าจะปฏิบัติถึงขั้นไหนอีก จึงจะตัดวัฏสงสารให้สิ้นภพ สันชาติได้ฯ

หลวงปู่กล่าวว่

“การสำรวมสำเหนียกในพระวินัยอย่างเคร่งครัด และ
สมาทานถืออุตุดคัมภ์นั้นเป็นปฏิบัติที่ดั่งมอย่างยั้ง นำเลื่อมใส
แต่ถ้าเจริญจิตไม่ถึงอธิจิต อธิปัญญาแล้ว ย่อมเลื่อมลงได้เสมอ
เพราะยังไม่ถึงโลกุตตรภูมิ ที่จริงพระอรหันต์ทั้งหลายท่านไม่
ได้รู้อะไรมากมายเลย เพียงแต่เจริญจิตให้รู้แจ้งในขันธห้า แหง
ตลอดในปัจฉิมสัมปบาท หยุดการปรุงแต่ง หยุดการแสวงหา
หยุดกิริยาจิต มันก็จบแค่นี้ เหลือแต่ บริสุทธิ สะอาด สว่าง
ว่าง มหาสุญญตา ว่างมหาศาล.”

เปรียบเทียบให้ฟัง

ความอยากรู้ อยากเห็น เพื่อบรรเทาความสงสัยของตน
ให้ได้นั้น ย่อมมีอยู่สำหรับชนผู้เจริญโดยทั่วไป วิชาแต่ละ
ศาสตร์แต่ละสาขา ตั้งไว้เพื่อใ้มนุษย์เกิดสงสัยอยากรู้ แล้ว
เพียรพยายามศึกษาปฏิบัติเพื่อรู้ถึงจุดหมายปลายทางของ
แต่ละศาสตร์นั้น

แต่พุทธศาสตร์ต้องศึกษาและปฏิบัติอย่างสมดุลง และ
ความเพียรชั้นอุกฤษณ์ เพื่อเข้าถึงสิ่งสูงสุดของพุทธธรรมด้วย
ตนเอง หมดข้อสงสัยได้เองโดยสิ้นเชิง

เปรียบเหมือนคนบ้านนอกที่ไม่เคยเห็นกรุงเทพฯ มี
คนอธิบายให้ฟังว่า ที่กรุงเทพฯ นั้น นอกจากมีความเจริญ

อย่างอื่นแล้ว ยังมีกำแพงแก้วและมีภูเขาทองทั้งลูกอันมหึมา
อีกด้วย เขาจึงตั้งใจไปกรุงเทพฯ ให้ได้ โดยคิดว่าจะไปเอา
แก้วที่กำแพงและไปเอาทองที่ภูเขา ครั้นเพียรพยายามไป
จนถึงแล้ว ผู้รู้ก็บอกว่า นี่คือ กำแพงแก้ว นี่คือ ภูเขาทอง เพียง
แค่นี้ความตั้งใจและความสงสัยของเขาก็สิ้นสุดลงทันที

“มรรคผลนิพพานก็เช่นนั้นเหมือนกัน.”

อยู่อย่างไรปลอดภัยที่สุด

จำได้ว่าเมื่อปี ๒๕๑๙ มีพระเถระ ๒ รูป เป็นพระฝ่าย
วิปัสสนากัมมัฏฐานจากทางอีสานเหนือแวะไปกราบนมัสการ
หลวงปู่ แล้วสนทนาธรรมเรื่องการปฏิบัติ เป็นที่เกิดศรัทธา
ปสาทะ และดื่มด่ำในรสพระธรรมอย่างยิ่ง ท่านเหล่านั้นกล่าว
ย້อนถึงคุณงามความดีตลอดถึงภูมิธรรมของครูบาอาจารย์ที่
ตนเคยไปพำนักศึกษาปฏิบัติมาด้วยเป็นเวลานานว่า หลวงปู่
องค์นั้นมีวิหารธรรม คือ อยู่กับสมาธิตลอดเวลา อาจารย์
องค์นี้อยู่กับพรหมวิหารเป็นปกติ คนจึงนับถือท่านมาก หลวง
ปู่องค์นั้นอยู่กับอัมปมัญญาพรหมวิหาร ลูกศิษย์ของท่านจึง
มากมายทั่วสารทิศไม่มีประมาณ ดังนี้เป็นต้น ท่านจึงมีแต่
ความปลอดภัยจากอันตรายตลอดมา ฯ

หลวงปู่กล่าวว่า

“เออ ท่านองค์ไหนมีภูมิธรรมแค่นี้ ก็อยู่กับภูมิธรรม
นั้นเถอะ เราอยู่กับ “รู้”.”

สนทนาต่อมา

ครั้นเมื่อพระเถระทั้ง ๒ รูปได้ฟังคำพูดของหลวงปู่ว่า
หลวงปู่ท่านอยู่กับ “รู้” ต่างองค์ก็นิ่งสงบชั่วระยะหนึ่ง แล้วก็
เรียนถามหลวงปู่ต่อไปว่า อาการที่ว่าอยู่กับรู้ มีลักษณะเป็น
อย่างไร ฯ

หลวงปู่ตอบอธิบายว่า

“รู้” (อัญญา) เป็นปรกติจิตที่ “ว่าง สว่าง บริสุทธิ์ หยุด
การปรุงแต่ง หยุดการแสวงหา หยุดกิริยาของจิต ไม่มีอะไรเลย
ไม่ยึดถืออะไรสักอย่าง.”

ถึงที่สุดแห่งทุกข์

หลวงปู่เป็นผู้มีวาจาบริสุทธิ์ เพราะท่านชอบกล่าวแต่
สิ่งที่เป็นสัจธรรมแท้ กล่าวแต่จุดมุ่งหมายอันสูงสุดของ
พระพุทธศาสนา กล่าวแต่พระกระแสธรรมที่เป็นไปเพื่อความ
พ้นทุกข์โดยส่วนเดียว สังเกตจากพุทธดำรัสที่หลวงปู่ชอบ
หยิบยกมาพูดให้ฟังบ่อยที่สุด คือ หลวงปู่ว่า

พระพุทธเจ้าตรัสเตือนว่า

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะนั้นมิอยู่ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ
อาภิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ โลกนี้ โลกหน้า
ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เหล่านี้ ย่อมไม่มีในอายตนะนั้น

ดูกร ภิกษุทั้งหลาย เราไม่ได้กล่าวถึงอายตนะนั้นว่าเป็น
การมา เป็นการไป เป็นการตั้งอยู่ เป็นการจตุติ เป็นการอุบัติ
อายตนะนั้น หาที่ตั้งอาศัยไม่ได้ ไม่ได้เป็นไป หาอารมณ์ไม่ได้
นั่นแลเป็นที่สุดแห่งทุกข์.”

อาพาธครั้งสุดท้าย

หลวงปู่กลับจากรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลในครั้งนี้
ไม่ได้หมายความว่าท่านหายจากโรคร้ายแต่เด็ดขาดแต่ประการใด
หากแต่ว่าท่านอาศัยความอดทนอย่างยิ่ง และดำรงอยู่ต่อมา
ได้เพียงแปดเดือนเท่านั้น ในโอกาสที่เป็นวันคล้ายวันเกิดของ
ท่าน คือ ครบรอบ ๙๖ ปี ได้จัดงานทำบุญฉลองเป็นกรณีพิเศษ
หลวงปู่เริ่มมีอาการผิดปกติ คือ อ่อนเพลียอย่างมาก กระสับ
กระส่าย และจับไข้ เป็นครั้งคราว อาตมากราบเรียนท่านว่า
ขอนำท่านไปโรงพยาบาลจุฬาฯ อีกครั้ง ท่านบอกว่าไม่ต้องไป
และพูดล่ำทำผ้าห้ามเอาท่านไป เพราะถึงไปก็ไม่หาย เรียน
ท่านว่า เมื่อก่อนหลวงปู่เป็นหนักกว่านี้ยังหาย ครั้งนี้หลวงปู่
เป็นไม่มากต้องหายแน่ ท่านว่า

“นั่นมันคราวก่อน นี่มันไม่ใช่คราวก่อน.”

ลักษณะการเข้าสู่มรณภาพ

วันที่ ๒๙ ตุลาคม ๒๕๒๖ ตั้งแต่เวลาบ่ายโมงผ่านไปแล้ว อากาศป่วยก็ทรงๆ อยู่ แต่สีผิวพรรณวรรณะสดใสเปล่งปลั่ง อย่างผิดปกติ ทั้งพระและคฤหัสถ์ก็มาร่วมงานจำนวนมาก ทั้ง พระบ้านและพระป่าฯ

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระเถระฝ่ายป่าได้เข้าไปถวายสักการะที่กุฏิหลวงปู่จำนวนมาก ท่านลุกขึ้นสนทนารธรรมะ และแนะนำแนวข้อปฏิบัติธรรมให้ท่านสาธุศิษย์เหล่านั้นฟัง ด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนและลำดับกระแสนธรรมข้อปฏิบัติไปตลอดสาย เหมือนหนึ่งแก้ข้อข้องใจให้ท่านเหล่านั้นฟัง เป็นการทบทวนข้อปฏิบัติที่ท่านเคยสอนมา ฯ

เวลาตีไก่ใกล้สี่ทุ่มเข้าไปแล้ว หลวงปู่จึงให้พาท่านออกมาข้างนอกกุฏิ แล้วใช้สายตามองไปรอบๆ บริเวณวัดอย่างละเอียดอ่อน ซึ่งหาไม้ใครทราบไม่ว่า นั่นเป็นการมองดู อะไรๆ ครั้งสุดท้ายแล้ว.

ทบทวนธรรมานุสติครั้งสุดท้าย

เวลาสี่ทุ่มผ่านไป หลวงปู่ให้พาท่านเข้าห้องนอน เหมือนเดิม ท่านอยู่ในอิริยาบถนอนหงายหนุนหมอนสูง ให้พระที่อยู่ในห้อง ๘ - ๙ รูปสวดมนต์เจ็ดตำนานย่อให้ฟังจบแล้ว สั่งให้สวดสติสัมโพชฌงค์ ๓ จบ แล้วให้สวดปฎิบัติจสมุปปาทยิก ๓ รอบ หลังจากนั้นหลวงปู่ให้สวดมหาสติปัฏฐานสูตรให้ฟัง พระในที่นั่งนั้นไม่มีองค์ไหนสวดได้สักองค์ท่านบอกให้เปิดหนังสือสวด เผอิญหนังสือก็ไม่มีอีก เดชะบุญที่ท่านอาจารย์พูนศักดิ์ซึ่งอยู่เฝ้ารักษาพยาบาลหลวงปู่ตลอดมามีหนังสือฉบับหลวงติดมาด้วย จึงหยิบมาเปิดหาพระสูตรนั้น มัวพลิกหาอยู่เป็นเวลานาน หลวงปู่สั่งว่าเอามานี้ ท่านหยิบเอามาเปิดเองโดยไม่ต้องดู แล้วบอกว่าสวดตรงนี้ ทำให้พระทุกองค์แปลกใจมาก เพราะตรงกับมหาสติปัฏฐานสูตรพอดี คือหน้า ๑๗๒ พระสูตรนี้ยาวมาก ใช้เวลาสวดให้หลวงปู่ฟังถึง ๒ ชั่วโมงกว่าจึงจบ ท่านฟังโดยอาการอันสงบ.

ปัจฉิมพจน์ของหลวงปู่

เมื่อหลวงปู่ฟังพระสวดมหาสติปัฏฐานจบลงแล้ว ลักครู่หนึ่งต่อมา ท่านกล่าวปรารภถึงลักษณะการที่พระพุทธรเจ้าเข้าสู่ปรินิพพาน ตั้งแต่เริ่มต้นมาจนตลอด ซึ่งจะขอจับเอาใจความตอนท้ายไว้ในที่นี้ว่า

“พระพุทธเจ้า พระองค์ไม่ได้เข้าสู่นิพพานในมานสมาบัติ
อะไรที่ไหนหรอก เมื่อพระองค์ออกจากจตุตถฌานแล้ว จิตชั้น
หรือนามชั้น ก็ดับพร้อม ไม่มีอะไรเหลือ นั่นคือ พระองค์
ดับเวทนาชั้นในภาวะจิตตื่น หรือวิถีจิตอันปรกติของมนุษย์
ครบพร้อมทั้งสติและสัมปชัญญะ ไม่ถูกภาวะอื่นใดมาครอบงำ
อำพรางให้หลงใหลใดๆ ทั้งสิ้น เป็นภาวะแห่งตนเองอย่าง
บริบูรณ์ ภาวะอันนั้นจะเรียกว่า มหาสุญญตา หรือจักรวาลเดิม
หรือเรียกว่าพระนิพพาน อย่างไรอย่างหนึ่งก็ได้ เราปฏิบัติมา
ก็เพื่อเข้าถึงภาวะอันนั้นเอง.”

วจีสังขาร คือวาทาของหลวงปู่ก็สิ้นสุดลงเพียงแค่นี้.

ป่าดงเกิดขึ้นในเมือง

โปรดย้อนหลังไปดูเหตุการณ์เมื่อสมัยโกสัรร้อยปีที่ผ่านมา

สมัยนั้นแล คณะชุดงค์ของหลวงปู่ได้แยกทางจาก
คณะท่านพระอาจารย์มั่น รวมสี่รูปด้วยกัน ออกไปทางอำเภอ
ท่าคันโท กาฬสินธุ์ พวกนั้นชุดงค์ไปอยู่ ณ ป่าทึบแห่งหนึ่ง
คณะของหลวงปู่ได้รับความยากลำบากอย่างยิ่ง ต้องต่อสู้กับ
ป่าดงพงไพร ลิงสาราสัตว์ทุกชนิด ตลอดถึงต่อสู้กับไข้ป่าอย่าง
ร้ายแรง ในที่สุดพระเพื่อนชุดงค์รูปหนึ่งทนต่อไข้ป่าไม่ไหว
ได้ถึงแก่กรรมภาพไปต่อหน้าหมู่คณะอย่างน่าเวทนา ยิ่งกว่านั้น

เมื่อหลวงปู่แยกจากคณะ พาเถรน้อยชุดคงค์ไปอยู่ด้วยกัน เพียงสองรูปที่ป่าอีกแห่งหนึ่งใกล้บ้านกุดก้อม ไข้ป่ายังตามไป รังควาญชีวิตของเถรน้อยจนถึงแก่ความตายไปต่อหน้าหลวงปู่ อย่างน่าสงสารสลดใจยิ่งนัก สาเหตุก็เพราะขาดหมูกยาที่จะ รักษาพยาบาลนั่นเอง ฯ

แล้วก็โปรดย้อนกลับมาดูเหตุการณ์เมื่อเวลาตี ๔ ของ วันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ สภาพป่าในสมัยนั้นได้ย้อนมาเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ณ ห้องนอนของหลวงปู่ เพราะขณะที่หลวงปู่ กำลังอาพาธหนักอยู่ นั้น พยาบาลสักคนหนึ่งก็ไม่มี น้ำเกลือสักหยดหนึ่งก็ไม่มี จะมีก็แต่ศิษย์ฝ่ายสงฆ์นั่งห้อมล้อมอยู่ อย่างสงบ เหมือนหนึ่งพร้อมใจกันถวายเสรีภาพให้หลวงปู่มีอิสระอย่างเต็มที่ในการปล่อยวางสังขารชั้นนี้ โดยการมรณภาพที่ไม่ปรากฏร่องรอย และบริสุทธิ์ สงบเยือกเย็นอย่างสิ้นเชิง.

แม้กาลเวลาที่เหมาะสม

พระพุทธรองค์ท่านทรงบำเพ็ญเพียรค้นคว้าสังขารกรรม ตลอดเวลา ถึง ๖ ปี ครั้นได้ตรัสรู้ ก็ตรัสรู้เมื่อเวลาใกล้รุ่ง คือ ตีสี่ล่วงไปแล้ว ครั้นตรัสรู้แล้วทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอด ๔๕ ปี ก็ใช้เวลาตี ๔ กวານี้ แ่พระญาณสอดส่องดูหมู่สัตว์ผู้ควรได้รับ การเสด็จไปโปรด ถึงคราวพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็เป็นเวลาเดียวกันนั้นอีก ฯ

อันสังฆารธรรมหนึ่ง ซึ่งอุบัติขึ้นเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๓๑ ณ บ้านปราสาท อำเภอเมืองสุรินทร์ ได้เจริญเติบโต และรุ่งเรืองมาโดยลำดับกาล ดำเนินชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ดีงาม อยู่ภายใต้ผ้ากาสาวพัสตร์จนตลอดอายุขัย ประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีงาม สมเป็นเนือนาบุญอันเอกของโลก ได้บำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นอย่างสมบูรณ์ ตลอดมา ตราบเท่าถึงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ หลวงปู่ก็ ปล่อยวางสังขารชั้นดีให้ดับลงแล้ว เมื่อเวลา ๔.๑๓ น. เหมือนอย่างนั้นนั่นเอง ฯ

สิ่งที่น่าอัศจรรย์ก็คือ วันนั้นเป็นวันที่คณะศิษย์ทั้งหลาย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี มา ประชุมพร้อมเพรียงกันทำบุญฉลองอายุครบรอบ ๙๖ ปี คือ ๘ รอบถวายท่านเป็นกรณีพิเศษซึ่งเท่ากับเตรียมพร้อม อยู่แล้ว.

ผู้ไม่มีวิบากของสังขาร

เพิ่งจะเข้าใจได้ตอนนี้เองที่หลวงปู่เคยพูดว่า ท่านไม่มี วิบากของสังขารฯ

เพราะแม้ท่านมีอายุผ่าน ๙๖ ปีล่วงแล้วก็จริง แต่ ร่างกายท่านแข็งแรง ว่องไว สะอาด สงบเยือกเย็น รุ่งเรืองด้วย สติสัมปชัญญะอย่างสมบูรณ์ ไม่หลงลืม เผอเรอใดๆ ทั้งสิ้น ฯ

เมื่อถึงคราวดับสังขาร ก็ดับลงอย่างสงบ ไม่มีร่องรอย
ในการลำบากขันธ์ ทรมานตน ไม่ให้ผู้ใกล้ชิดต้องลำบากกาย
ใจในการรักษาพยาบาล ไม่เปลืองหมอ ไม่เปลืองยา ไม่
เปลืองเวลาของท่านผู้ใด ๆ

ท่ามกลางความสงบเงียบของเวลาที่ดีที่ว่า ปราศจาก
ผู้คนและยวดยานพาหนะทุกชนิด แม้ต้นไม้ใบหญ้าก็สงบเงียบ
อากาศเย็นยะเยือก พร้อมกับมีละอองฝนลงมาโปรยปราย
คล้ายหิมะลง หลวงปู่ผู้วิสุทธิสงฆ์ก็ปลงเสียแล้วซึ่งสังขารธรรม
คงทิ้งไว้แต่โดยพระคุณทั้งหลายให้รำลึกถึงและอาลัยอาวรณ์
อย่างมิรู้แล้ว.

ปริศนาธรรม หลวงปู่ดูลย์ อตุโล

- (๑) “คิดเท่าไรเท่าไร ก็ไม่รู้”
“ต้องหยุดคิดให้ได้ จึงรู้”
“แต่ก็ต้องอาศัย ความคิดนั้นแหละจึงรู้”
- (๒) “จงทำญาณ ให้เห็นจิตเหมือนดังตาเห็นรูป”
“แยกروطอด ด้วย วิชา มรรคจิต”
“เหตุต้องละ ผลต้องละใช้”
“หนี่ก็หมด พ้นเหตุเกิด”
- (๓) “จงเจริญจิต ให้หยุดอยู่บนสิ่งซึ่งไม่มีอะไรเลยทั้ง
สิ้น”
“จิตนั้น ต้องเจริญ มิใช่ให้เป็นเองได้”
- (๔) “อย่าส่งจิตออกนอก”
- (๕) “อริยสัจ แห่งจิต”
“จิตที่ส่งออกนอก เพื่อสนองอารมณ์ทั้งสิ้น เป็น
สมุทัย”
“จิตที่ส่งออกนอก แล้วหวั่นไหว เป็น ทุกข์”
“จิตเห็นจิต อย่างแจ่มแจ้ง เป็น มรรค”
“ผลอันเกิดจากจิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง เป็น
นิโรธ”

- (๖) “ถ้าจะละกิเลส จะให้ละอะไรก่อน?”
“กิเลส (อารมณ์) อะไรเกิดก่อน ก็ให้ละอันนั้น
แหละก่อน ถ้าหากจะละโดยแท้จริงแล้ว ก็ต้องละ
ที่จิต เพราะกิเลสทั้งหลาย ออกไปจากจิตนี้เอง
เกิดจากจิตนี้เอง”

คำสอน วิธีปฏิบัติธรรม (มรรคปฏิบัติ)

พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล)

๑. เริ่มต้นของการภาวนา ให้นึกคำบริกรรม “พุทโธ”
กำหนดที่ตั้งของจิตไว้บริเวณหัวใจ (จะใช้ฐานที่ตั้งอื่นก็ได้
ตามแต่ถนัด) แล้วสังเกตดูที่ผู้บริกรรมว่าใครเป็นผู้บริกรรม
“พุทโธ” ให้บริกรรมไปเรื่อยๆ จนกว่าอารมณ์จะสงบลง เมื่อ
จิตคิดไปถึงเรื่องภายนอกเรื่องอะไรก็ให้กำหนดรู้เท่าทัน ไม่
ปล่อยจิตให้คิดไปตามเรื่องต่างๆ นั้น พยายามประคองรักษา
อารมณ์ภาวนาให้รวมอยู่ที่ฐาน กำหนดอยู่เรื่อยๆ เมื่อ
อารมณ์สงบแล้ว คำบริกรรมก็จะขาดไปเองไม่ต้องบริกรรมอีก
ให้สังเกตดูความรู้สึกที่ฐานกำหนดอยู่เช่นนั้น

บริกรรมเพื่อรวมอารมณ์ให้เป็นหนึ่ง สังเกตดูว่าใคร
เป็นผู้บริกรรม “พุทโธ”

(บางครั้งหลวงปู่จะแนะนำให้รู้ลมหายใจ เข้า-ออก หรือนึกคำว่า “พุท” พร้อมลมหายใจเข้า นึกคำว่า “โฮ” พร้อมลมหายใจออก หรือ แนววิธีอื่นๆ สำหรับบางคน เช่น ดูปเลวเทียบเพื่อให้จิตสงบก่อน แต่เมื่อ ๕-๖ ปีก่อนที่ท่านจะมรณภาพ ถ้าใครถามเรื่องภาวนา หลวงปู่มักจะแนะนำให้ดูจิต)

๒. **ดูจิตเมื่ออารมณ์สงบแล้ว** ให้สติจดจ่ออยู่ที่ฐานกำหนดเดิมเช่นนั้น เมื่ออารมณ์อะไรเกิดขึ้น ก็ให้ละอารมณ์นั้นทิ้งไป ให้มาดูที่จิตต่อไปอีก ไม่ต้องกังวลใจ พยายามประคองอารมณ์ให้อยู่ในฐานที่ตั้งเสมอๆ ใช้สติคอยกำหนดควบคุมอยู่อย่างเงียบๆ (รู้้อยู่) ไม่ต้องวิจารณ์กิริยาใดๆ ที่เกิดขึ้นเพียงกำหนดรู้แล้วละไปเท่านั้น ทำเช่นนั้นอยู่น้อยเรื่อยๆ แล้วเราก็คจะค่อยเข้าใจกิริยาของจิตได้เอง (จิตปรุงกิเลสหรือกิเลสปรุงจิต)

“*ทำความเข้าใจในอารมณ์ความนึกคิด สังเกตอารมณ์ทั้งสามอย่างคือ ราคะ โทสะ โมหะ*”

๓. **อย่าส่งจิตออกนอก** พยายามกำหนดรู้ในอารมณ์เดียวเท่านั้น ไม่พยายามคิดซัดสายไปถึงเรื่องภายนอก เมื่อจิตพลอยคิดไปก็ให้ตั้งสติระลึกถึงฐานกำหนดเดิม และรักษาสัมปชัญญะให้สมบูรณ์อยู่ที่กายเสมอๆ (รูปนิมิตให้ยกไว้ ส่วนนามนิมิตทั้งหลายอย่าได้ใส่ใจกับมัน)

“*ระวังจิตไม่ให้คิดถึงเรื่องภายนอก สังเกตดูการหวั่นไหว*

ของจิต ตามอารมณ์ที่รับมาทางอายตนะทั้งหก (หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ)”

๔. **จงทำญาณให้เห็นจิต เหมือนดังตาเห็นรูป** เมื่อเรา สังเกตกิริยาของจิตไปเรื่อยๆ จนเข้าถึงเหตุปัจจัยของ อารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ได้แล้ว จิตก็จะค่อยๆ รู้เท่าทัน การเกิดของอารมณ์ต่างๆ อารมณ์ความนึกคิดต่างๆ ก็จะ ค่อยๆ ดับไปเรื่อยๆ จนจิตว่างจากอารมณ์ แล้วจิตก็จะเป็น อิสระอยู่ต่างหากจากเวทนาของรูปกาย อยู่ที่ฐานกำหนดเดิม นั้นเอง การเห็นนี้เป็นการเห็นด้วยจักขุปัญญา

“คิดเท่าไร เท่าไรก็ไม่รู้ ต้องหยุดคิดให้ได้จึงจะรู้”

๕. **แยกรูปถอดด้วยวิชา มรรคจิต** เมื่อสามารถเข้าใจ ได้ว่า จิต กับ กายอยู่คนละส่วนได้แล้ว ให้ดูที่จิตต่อไปว่า ยังมีอะไรหลงเหลืออยู่ที่ฐานกำหนด (จิต) อีกหรือไม่ “แต่ก็ต้อง อาศัยความคิดนั้นแหละจึงจะรู้” พยายามใช้สติสังเกตดูที่ จิต ทำความสงบภายในจิตอยู่เรื่อยๆ จนสามารถเข้าใจพฤติของ จิตได้ตามขั้นตอน (เข้าใจในเรื่องเหตุผลว่า เกิดจากความคิด นั้นเอง และความคิดนั้นมันออกไปจากจิตนี้เอง ไปหาปรุง หา แต่ง หาก่อ หากเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด มันเป็นมายาหลอกลวงให้ คนหลง) แล้วจิตก็จะเพิกถอนสิ่งที่มีอยู่ในจิตออกไปเรื่อยๆ จนหมด หมายถึง เจริญจิตจนสามารถเพิกรูปปรมาณูวิญญาณ ที่เล็กที่สุดภายในจิตได้ “คำว่าแยกรูปถอดนั้น หมายความว่าแยก รูปวิญญาณนั่นเอง”

๖. **เหตุต้องละ ผลต้องละใช้** เมื่อเจริญจิตจนปราศจากความคิดปรุงแต่งได้แล้ว (ว่าง) ก็ไม่ต้องใช้หลักเหตุผลใดๆ ทั้งสิ้น จิตก็จะอยู่เหนือภาวะแห่งคลองความคิดนึกต่างๆ อยู่ เป็นอิสระปราศจากสิ่งใดๆ ครอบงำอำพรางทั้งสิ้น

“สมุทเททธรรมทั้งปวง”

๗. **หนี่ก็หมด พันเหตุเกิด** เมื่อธรรมทั้งหลายได้ถูกถ่ายทอดไปแล้ว สิ่งทีเรียกว่าธรรม จะเป็นธรรมไปได้อย่างไร สิ่งที่ว่าไม่มีธรรมนั้นแหละ มันเป็นธรรมของมันในตัว (ผู้รู้แน่จริงแต่สิ่งที่ถูกรู้ทั้งหลายนั้นไม่จริง) เมื่อจิตว่างจากพหุติต่างๆ แล้วจิตก็จะถึง **ความว่างที่แท้จริง** ไม่มีอะไรให้สังเกตได้อีกต่อไป จึงทราบได้ว่าแท้ที่จริงแล้วจิตนั้นไม่มีรูปร่าง มันรวมอยู่กับความว่าง ในความว่างนั้นไม่มีขอบเขต ไม่มีประมาณ ซาบซึ้งอยู่ในทุกๆ สิ่ง และจิตกับสิ่งที่ถูกรู้เป็นสิ่งๆ เดียวกัน (อนัตตา)

๘. **ผู้ที่ตรัสรู้แล้วเขาไม่พูดหกรกว่าเขารู้อะไร** เพราะไม่มีอะไรที่จะให้ใครรู้ถึง เมื่อเจริญจิตจนเข้าใจสภาวะเดิมแท้ของมันได้แล้ว “จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้ง” จิตก็จะอยู่เหนือสภาวะสมมติบัญญัติทั้งปวง มันอยู่เหนือคำพูด และปราศจากการกล่าวอ้างใดๆ ทั้งสิ้น เป็นธรรมชาติอันบริสุทธิ์และสว่าง รวมเข้ากับความว่างอันบริสุทธิ์ และสว่างของจักรวาลเดิมเข้า เป็นหนึ่ง เรียกว่า “นิพพาน”

โดยปรกติ คำสอนธรรมะ ของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นั้น ท่านจะสอนธรรมแบบ “ปริศนาธรรม” มิใช่เป็นการบรรยายธรรม ฉะนั้นคำสอนท่านจึงสั้น จำกัดในความหมายของธรรม เพื่อไม่ให้เผื่อหรือฟุ่มเฟือยมากนัก เพราะจะทำให้สับสน เมื่อผู้ใดซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติธรรมแล้ว เขาย่อมจะเข้าใจได้เองว่า กิริยาอาการของจิต ที่เกิดขึ้นนั้นมีมากมายหลายอย่าง ยากที่จะอธิบายได้หมดจด ด้วยเหตุนี้ หลวงปู่ท่านจึงใช้คำว่า “พฤติกรรมของจิต” แทนกิริยาทั้งหลายเหล่านั้น

คำว่า “ดูจิต อย่าส่งจิตออกนอก, ทำญาณให้เห็นจิต” เหล่านี้ล้วนมีความหมายครอบคลุมไปทั้งหมดตลอดองค์ภาวนา แต่เพื่อจะอธิบายให้เป็นขั้นตอน จึงจัดเรียงให้ดูง่าย เข้าใจง่ายเท่านั้น

ท่านผู้มีจิตศรัทธาในพระพุทธศาสนา เมื่อเจริญภาวนาจิตตามคำสอนของหลวงปู่ดูลย์ อตุโลแล้ว หากเกิดปัญหาในระหว่างการปฏิบัติ ควรรีบเข้าหาครูอาจารย์ฝ่ายวิปัสสนาธุระ โดยรีบด่วน หากปรมาทแล้วอาจเกิดผลเสียหายใหญ่หลวงตามมาภายหลังได้ เพราะคำว่า **มรรคปฏิบัติ** นั้น จะต้องอยู่ใน **มรรคจิต** เท่านั้น มิใช่มรรคภายนอกต่างๆ นานาเลย การเจริญจิตเข้าสู่ที่สุดแห่งทุกขนั้นจะต้องถึงพร้อมด้วยวิสุทธิศีลวิสุทธิธรรม พร้อมทั้งสามทวาร คือ กาย วาจา และใจ จึงจะยังกิจให้ลุล่วงถึงที่สุดแห่งทุกขได้

การเจริญภาวนาให้จิตล่วงกองทุกข์ตามขั้นต่อนั้น เป็นหนทางอันเกษม ซึ่งชาวพุทธศาสนิกชนทั้งหลายควรใส่ใจ อย่ามัวล้งเลอยู่เลย รีบฉวยโอกาสบำเพ็ญกุศลให้แก่ตนโดยเร็วเถิด

การภาวนานั้น คือ การเจริญจิตให้มีสติสมบูรณ์สามารถรู้เท่าทันเหตุแห่งทุกข์ จะได้ละเหตุนั้นก่อน จึงจะไม่ต้องรับทุกข์นั้น หากจิตใจที่ไม่เคยฝึกอบรมภาวนาแล้วย่อมไม่มีคุณเครื่องป้องกันทุกข์ที่จะเกิดขึ้นได้เลย (ควรดูเรื่อง “การป้องกันทุกข์ที่จะเกิดจากทวารทั้ง ๕” ในหน้าถัดไป ซึ่งอยู่ท้ายข้อที่ ๑ ในเรื่อง อเหตุกจิต ๓ ประการ ควรอ่านประกอบให้เข้าใจชัด แล้วลงมือปฏิบัติ)

[อดีตพระอดีตักดิ์ อวิรุโธ เป็นผู้บันทึกเรียบเรียงเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๖ ก่อนหลวงปู่มรณภาพ]

[สรุปรูปการดูจิต ซึ่งก็คือ การเจริญสติ หรือ “รู้” ที่ถูกต้อง คือ สมาธิ ปัญญา จะพัฒนาเกิดขึ้นเอง พันทุกข์ได้

“หลักการที่สำคัญมากในการดูจิตที่ขอย้ำก็คือ ให้ **รู้** อารมณ์เฉยๆ อย่าไปพยายาม **ละ** อารมณ์นั้นเด็ดขาด จะเดินทางผิดทันที เพราะอารมณ์ทั้งปวงนั้นเป็นตัวขันธ์ เป็นตัวทุกข์ ผู้ปฏิบัติมีหน้าที่รู้เท่านั้น อย่าอยาก (มีตัณหา) ที่จะไป **ละมันเข้า**”

ฝึกตามรู้จิต/สังเกตจิต จิตจะรู้สึกอย่างไร (ไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี) ก็รู้แค่นั้น (อย่าคิดพากษ์ต่อ) ไม่ใช่ดักรู้จิต ไม่ใช่ฟัง ไม่ใช่ผลอ/ลิมตัว แต่ฝึกรู้สึกตัว (รู้เนื้อรู้ตัว) อย่างง่าย ๆ สบาย ๆ เอาไว้เสมอๆ ไม่ว่าจะทำอะไร (เมื่อ “รู้” แล้วก็ไม่ใช่อยากหรือพยายามประคองตัวรู้เอาไว้) รู้ไม่ใช่คิด (เว้นมีกิจการงานที่ต้องใช้ความคิด) รู้ไม่ใช่กำหนดรู้..แต่สักแต่ว่า รู้]

อเหตุกจิต ๓ ประการ

๑. **ปัญญาจวาราวชณจิต** คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่ตามอายตนะ หรือทวารทั้ง ๕ มีดังนี้

ตา ไปกระทบกับรูป เกิด **จักขุวิญญาณ** คือ การเห็น จะห้ามไม่ให้ตาเห็นรูป ไม่ได้

หู ไปกระทบเสียง เกิด **โสตวิญญาณ** คือ การได้ยิน จะห้ามไม่ให้หูได้ยินเสียง ไม่ได้

จมูก ไปกระทบกับกลิ่น เกิด **ฆานวิญญาณ** คือ การได้กลิ่น จะห้ามไม่ให้จมูกรับกลิ่น ไม่ได้

ลิ้น ไปกระทบกับรส เกิด **ชีวหาวิญญาณ** คือ การได้รส จะห้ามไม่ให้ลิ้นรับรส ไม่ได้

กาย ไปกระทบกับโผฏฐัพพะ เกิด **กายวิญญาณ** คือ การสัมผัส จะห้ามไม่ให้กายรับสัมผัส ไม่ได้

วิญญูณทั้ง ๕ อย่างนี้ เป็นกิริยาที่แฝงอยู่ในกายตาม ทวาร ทำหน้าที่รับรู้สิ่งต่างๆ ที่มากระทบ เป็นสภาวะแห่ง ธรรมชาติของมันเป็นอยู่เช่นนั้น

ก็แต่ว่า เมื่อจิตอาศัยทวารทั้ง ๕ เพื่อเชื่อมต่อรับรู้ เหตุการณ์ภายนอกที่เข้ามากระทบ แล้วส่งไปยังสำนักงานจิต กลางเพื่อรับรู้ เราจะห้ามมิให้เกิด มี เป็นเช่นนั้น ย่อมกระทำ ไม่ได้

การป้องกันทุกข์ที่จะเกิดจากทวารทั้ง ๕ นั้น เราจะ ต้องสำรวจอินทรีย์ทั้ง ๕ ไม่เพลิดเพลिनในอายตนะเหล่านั้น หากจำเป็นต้องอาศัยอายตนะทั้ง ๕ นั้น ประกอบการงานทาง กาย ก็ควรจะกำหนดจิตให้ตั้งอยู่ในจิต เช่น เมื่อเห็นก็สักแต่ ว่าเห็นไม่คิดปรุง ได้ยินก็สักแต่ว่าได้ยินไม่คิดปรุง ดังนี้ เป็นต้น

(ไม่คิดปรุงหมายความว่า ไม่ให้จิตเอนเอียงไปใน ความเห็นดีชั่ว)

๒. **มโนทวารวัชณจิต** คือ กิริยาจิตที่แฝงอยู่ที่มโนทวาร มีหน้าที่ผลิตความคิดนึกต่างๆ นานา คอยรับเหตุการณ์ภายใน ภายนอกที่มากระทบ จะดีหรือชั่วก็สะสมเอาไว้ จะห้ามจิต ไม่ให้คิดในทุกๆ กรณี ย่อมไม่ได้

ก็แต่ว่าเมื่อจิตคิดปรุงไปในเรื่องราวใดๆ ถึงวัตถุ สิ่งของ บุคคลอย่างไร ก็ให้กำหนดรู้ว่าจิตคิดถึงเรื่องเหล่านั้น ก็สัก แต่ที่ว่าความคิด ไม่ใช่สัตว์ บุคคล เราเขา ไม่ยึดถือวิจารณ์

ความคิดเหล่านั้น

ทำความเข้าใจให้เป็นปกติ ไม่ยึดถือความเห็นใดๆ ทั้งสิ้น
จิตย่อมไม่ไหลตามกระแสอารมณ์เหล่านั้น ไม่เป็นทุกข์

๓. **หสิตุปบาท** คือ กิริยาที่จิตยิ้มเอง โดยปราศจาก
เจตนาที่จะยิ้ม หมายความว่าไม่อยากยิ้มมันก็ยิ้มของมันเอง
กิริยาจิตอันนี้มีเฉพาะเหล่าพระอริยเจ้าเท่านั้น ในสามัญชนไม่มี

สำหรับ **อเหตุกจิต** ข้อ (๑) และ (๒) มีเท่ากันในพระ
อริยเจ้าและในสามัญชน นักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย เมื่อตั้งใจ
ปฏิบัติตนออกจากกองทุกข์ ควรพิจารณา**อเหตุกจิต**นี้ให้
เข้าใจด้วย เพื่อความไม่ผิดพลาดในการบำเพ็ญปฏิบัติธรรม

อเหตุกจิต นี้ นักปฏิบัติทั้งหลายควรทำความเข้าใจให้ได้
เพราะถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว เราจะพยายามบังคับสังขารไปหมด
ซึ่งเป็นอันตรายต่อการปฏิบัติธรรมมาก เพราะความไม่เข้าใจ
ใน **อเหตุกจิต** ข้อ (๑) และ (๒) นี้เอง

อเหตุกจิต ข้อ (๓) เป็นกิริยาจิตที่ยิ้มเองโดยปราศจาก
เจตนาที่จะยิ้ม เกิดในจิตของเหล่าพระอริยเจ้าเท่านั้น ใน
สามัญชนไม่มี เพราะกิริยาจิตนี้เป็นผลของการเจริญจิตจน
อยู่เหนือมายาสังขารได้แล้ว จิตไม่ต้องติดข้องในโลกมายา
เพราะความรู้เท่าทันเหตุปัจจัยแห่งการปรุงแต่งได้แล้ว เป็น
อิสระด้วยตัวมันเอง

ภาวนา กับ นิमित

หลวงปู่เพิ่ม ได้เล่าถึงประสบการณ์ในการปฏิบัติ กัมมัฏฐานสมัยเริ่มต้นเมื่อครั้งยังเป็นสามเณรว่า ตอนที่ฝึก กัมมัฏฐานใหม่ๆ นั้น ท่านยังไม่ประสีประสาอะไรเลย หลวงปู่ดูลย์ได้แนะนำถึงวิธีการทำสมาธิ ว่าควรนั่งอย่างไร ยืน เดิน นอน ควรทำอย่างไร

ในขั้นต้น หลวงปู่ให้เริ่มที่การนั่ง เมื่อนั่งเข้าที่เข้าทาง แล้วก็ให้หลับตา ภาวนา “พุทโธ” ไว้ อย่าส่งใจไปคิดถึงสิ่งอื่น ให้นึกถึงแต่ พุทโธ - พุทโธ เพียงอย่างเดียว ก็จดจำนำไป ปฏิบัติตามที่หลวงปู่สอน

ปกติของใจเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง มักจะคิดฟุ้งซ่านไป โน่นไปนี่เสมอ ในระยะเริ่มต้น คนที่ไม่เคยฝึกมาก่อน อยู่ๆ จะมาบังคับให้มันหยุดนิ่ง คิดอยู่แต่ พุทโธ ประการเดียวเป็น สิ่งที่ทำได้ยาก

สามเณรเพิ่มก็เช่นกัน เมื่อภาวนาไปตามที่หลวงปู่สอน ได้ระยะหนึ่งก็เกิดความสงสัยขึ้น จึงถามหลวงปู่ว่า “เมื่อหลับตาภาวนาแต่พุทโธ แล้วจะเห็นอะไรครับหลวงปู่”

หลวงปู่บอก “อย่าได้สงสัย อย่าได้ถามเลย ให้เร่งรีบ ภาวนาไปเถิด ให้ภาวนาพุทโธไปเรื่อยๆ แล้วมันจะรู้เองเห็นเองแหละ”

มีอยู่คราวหนึ่ง ขณะที่ สามเณรเพิ่ม ภาวนาไปได้ระยะหนึ่ง จิตเริ่มสงบก็ **ปรากฏร่างพญานูญักษ์ดำมะเมื่อมขึ้นมาอยู่ตรงหน้า** มันจ้องมองท่านด้วยความประสงค์ร้าย แม่แม่เบียส่งเสียงขู่ ฟู - ฟู อยู่ไปมา

สามเณรเพิ่มซึ่งเพิ่งฝึกหัดภาวนาใหม่ๆ เกิดความหวาดกลัว ผวาสีมตาขึ้นก็ไม่เห็นพญานูญักษ์ จึงรู้ได้ทันทีว่าสิ่งที่ท่านเห็นนั้น เป็นการเห็นด้วยสมาธิจิตที่เรียกว่า **นิมิต** นั้นเอง จึงได้หลับตาลงภาวนาต่อ พอหลับตาลงเท่านั้น ก็พลันเห็นนูญักษ์แม่แม่เบียส่งเสียงขู่ ทำท่าจะฉกอีก แม่จะหวาดกลัวน้อยกว่าครั้งแรก แต่ก็กลัวมากพอที่จะต้องลืมตาขึ้นอีก

เมื่อนำเรื่องนี้ไปถามหลวงปู่ ได้รับคำอธิบายว่า

“อย่าจงใจไปดูไปรู้ในสิ่งอื่น การภาวนา ท่านให้ดูใจของตนเองหรือ ท่านไม่ให้ดูสิ่งอื่น”

“การบำเพ็ญกัมมัฏฐานนี้ ไม่ว่าสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะเกิดขึ้นไปรู้ไปเห็นอะไร เราอย่าไปดู ให้ดูแต่ใจ ให้ใจอยู่ที่พุทธโธ

เมื่อกำลังภาวนาอยู่ หากมีความกลัวเกิดขึ้น ก็อย่าไปคิดในสิ่งที่น่ากลัวนั้น อย่าไปดูมัน ดูแต่ใจของเราเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แล้วความกลัวมันจะหายไปเอง”

หลวงปู่ได้ชี้แจงต่อไปว่า สิ่งที่เราไปรู้ไปเห็นนั้น บางทีก็จริง บางทีก็ไม่จริง เหมือนกับว่าคนที่ภาวนาแล้วไปรู้ไปเห็นสิ่งต่างๆ เข้า **การที่เขาเห็นนั้นเขาเห็นจริง แต่สิ่งที่เห็นนั้นมันไม่จริง** เหมือนอย่างที่เราดูหนัง เห็นภาพในจอหนัง ก็เห็นภาพในจอจริงๆ แต่สิ่งที่เห็นนั้นไม่จริง เพราะความจริงนั้น ภาพมันไปจากฟิล์มต่างหาก

ฉะนั้น ผู้ภาวนาต้องดูที่ใจอย่างเดียว สิ่งอื่นนอกจากนั้นจะหายไปเอง **ให้ใจมันอยู่ที่ใจนั้นแหละ อย่าไปส่งออกนอก**

ใจนี้มันไม่ได้อยู่จำเพาะที่ว่า จะต้องอยู่ตรงนั้นตรงนี้ คำว่า **“ใจอยู่กับใจ”** นี้คือ **คิดตรงไหนใจก็อยู่ตรงนั้นแหละ ความคิดนั้นก็คือตัวจิตตัวใจ**

หากจะเปรียบไปก็เหมือนเช่นรูปกับฟิล์ม จะว่ารูปเป็นฟิล์มก็ได้ จะว่าฟิล์มเป็นรูปก็ได้ **ใจอยู่กับใจ** จึงเปรียบเหมือนรูปกับฟิล์มนั้นแหละ

แต่โดยหลักปฏิบัติแล้ว ใจก็เป็นอย่างหนึ่ง สติก็เป็นอย่างหนึ่ง แต่ที่จริงแล้วมันก็เป็นสิ่งเดียวกัน เหมือนหนึ่งว่า ไฟกับกระแสไฟ ความสว่างกับไฟก็อันหนึ่งอันเดียวกันนั้นแหละ แต่เรามาพูดให้เป็นคนละอย่าง

ใจอยู่กับใจ จึงหมายถึง **ให้มีสติอยู่กับกำกับมันเอง ให้อยู่กับสติ**

แต่สติสำหรับปุถุชน หรือสติสำหรับผู้เริ่มปฏิบัติ เป็นสติที่ยังไม่มั่นคง มันจึงมีลักษณะขาดช่วงเป็นตอนๆ ถ้าเราปฏิบัติจนสติมันต่อกันได้เร็ว จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เป็นแสงสว่างอย่างเดียวกัน

อย่างเช่น สัญญาณออก ซึ่งที่จริงมันไม่ได้มีเสียงยาวติดต่อกันเลย แต่เสียงออก - ออก - ออก ถี่มาก จนความถี่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เราจึงได้ยินเสียงออกนั้นยาว

ในการปฏิบัติ ที่ว่า **ปฏิบัติจิต ปฏิบัติใจ โดยให้ใจอยู่กับใจนี้ ก็คือให้มีสติกำกับใจ** ให้เป็นสติถาวร ไม่ใช่เป็นสติคล้ายๆ หลอดไฟที่จวนจะขาด เดี่ยวก็สว่างวาบ เดี่ยวก็ดับ เดี่ยวก็สว่าง แต่ให้มันสว่างติดต่อกันไปตลอดเวลา

เมื่อสติมันติดต่อกันไปอย่างนี้แล้ว ใจมันก็มีสติควบคุมอยู่ตลอดเวลา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“อยู่กับตัวรู้ตลอดเวลา”**

ตัวรู้ ก็คือ สติ นั้นเอง

หรือจะเรียกว่า **“พุทโธ”** ก็ได้ พุทโธ ที่ว่า **รู้ ตื่น เบิกบาน ก็คือตัวสตินั้นแหละ**

เมื่อมีสติ ความรู้สึกนึกคิดอะไรต่างๆ มันก็จะเป็นไปได้โดยอัตโนมัติของมันเอง เวลาติใจก็จะไม่ตีใจจนเกินไป สามารถพิจารณารู้ได้โดยทันทีว่า สิ่งนี้คืออะไรเกิดขึ้น และเวลาเสียใจ มันก็ไม่เสียใจจนเกินไป เพราะว่าสติมันรู้อยู่แล้ว

คำชมก็เป็นคำชนิดหนึ่ง คำติก็เป็นคำชนิดหนึ่ง เมื่อจับสิ่งเหล่านี้มาถ่วงกันแล้ว จะเห็นว่ามันไม่แตกต่างกันจนเกินไป มันเป็นเพียงภาษาคำพูดเท่านั้นเอง ใจมันก็ไม่รับ

เมื่อใจมันไม่รับ ก็รู้ว่าใจมันไม่มีความกังวล ความวิตกกังวลในเรื่องต่างๆ ก็ไม่มี ความกระเพื่อมของจิตก็ไม่มี ก็เหลือแต่ความรู้ที่อยู่ในใจ

สามเณรเพิ่มจดจำคำแนะนำสั่งสอนจากหลวงปู่ไปปฏิบัติต่อ ปรากฏว่าสิ่งที่น่าสะพรึงกลัวไม่ทำให้ท่านหวาดหวั่นใจอีกเลย

ทำให้ท่านสามารถโน้มหน้าใจสู่ความสงบ ค้นพบปัญหาที่จะนำสู่ความสุขสงบในสมาธิธรรมตั้งแต่บัดนั้นมา

บันทึก (ไม่) ลับอุบาสกนิรนาม*

ผมลังเลใจอยู่นานที่จะเล่าถึงการปฏิบัติธรรมของตนเองเพราะมันเป็นเพียงเรื่องเล็กๆ น้อยๆ ซึ่งถ้าใครตั้งใจปฏิบัติก็ทำกันได้ แต่ด้วยความเคารพในคำสั่งของครูบาอาจารย์รูปหนึ่ง คือ **หลวงพ่อดุร ฐานิโย** แห่งวัดป่าสาละวัน ที่ท่านสั่งให้เขียนเรื่องนี้ออกเผยแพร่ ผมจึงต้องปฏิบัติตาม โดยเขียนเรื่องนี้ให้ท่านอ่าน

ผมเป็นคนวณาน้อย ไม่เคยรู้เรื่องพระพุทธรูปกรรมฐานอย่างจริงจังมาก่อน จนแทบจะละทิ้งพระพุทธรูปศาสนาไปแล้ว เพราะเกิดตื่นเต็นกับลัทธิวัตรฤนิยม แต่แล้ววันหนึ่ง ผมได้พบข้อธรรมสั้นๆ บทหนึ่งของ **หลวงปู่ดูลย์ อตุโล** แห่งวัดบูรพาภิราม จังหวัดสุรินทร์ มีสาระสำคัญว่า

“จิตส่งออกนอกเป็นสมุทัย มีผลเป็นทุกข์

จิตเห็นจิตอย่างแจ่มแจ้งเป็นมรรค มีผลเป็นนิโรธ”

ผมเกิดความซาบซึ้งจับจิตจับใจ และเห็นจริงตามว่า ถ้าจิตไม่ออกไปรับความทุกข์แล้ว ใครกันล่ะที่จะเป็นทุกข์ จิตใจของผมมันยอมรับนับถือหลวงปู่ดูลย์ เป็นครูบาอาจารย์ตั้งแต่นั้น

* ผู้เขียนได้ปรับปรุงจากต้นฉบับเรื่อง “ประสบการณ์ภาวนา” ซึ่งเคยส่งไปตีพิมพ์ในหนังสือโลกทิพย์ในนาม “สันตินันทอุบาสก”

ต่อมาในต้นปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ผมมีโอกาสดันดันไปนมัสการหลวงปู่ดูลย์ที่จังหวัดสุรินทร์ เมื่อไปถึงวัดของท่านแล้วเกิดความรู้สึกกลัวเกรงเป็นที่สุด เพราะท่านเป็นพระเถระผู้ใหญ่ และไม่เคยรู้จักอัธยาศัยของท่านมาก่อน ประกอบกับผมไม่คุ้นเคยที่จะพบปะพูดจากับพระผู้ใหญ่มาก่อนด้วย จึงรื้อออยู่ห่างๆ นอกกุฏิของท่าน

ขณะที่รื้อออยู่ครู่หนึ่งนั้น หลวงปู่ดูลย์เดินออกมาจากกุฏิของท่าน มาชะโงกมองดูผม ผมจึงรวบรวมความกล้าเข้าไปกราบท่าน ซึ่งถอยกลับไปนั่งเก้าอี้โยกที่หน้าประตูกุฏิแล้วเรียนท่านว่า

“ผมอยากภาวนาครับหลวงปู่”

หลวงปู่หลับตานิ่งเงียบไปเกือบครึ่งชั่วโมง พอลืมตา ท่านก็แสดงธรรมทันทีว่า การภาวนานั้นไม่ยาก แต่มันก็ยากสำหรับผู้ไม่ภาวนา ชั้นแรกให้ภาวนา “พุทโธ” จนจิตวูบลงไป แล้วตามดูจิตผู้รู้ไป จะรู้ปริยสัจจ์ ๔ เอง (หลวงปู่ท่านสอนศิษย์แต่ละคนด้วยวิธีที่แตกต่างกันตามจริตนิสัย นับว่าท่านมีอนุสาสนีปฏิหารีย์อย่างสูง) แล้วท่านถามว่าเข้าใจไหม ก็กราบเรียนว่าเข้าใจ ท่านก็บอกให้กลับไปทำเอา

พอขึ้นรถไฟกลับกรุงเทพฯ เกิดเฉลียวใจขึ้นว่า ท่านให้เราดูจิตนั้นจะดูอย่างไร จิตมันเป็นอย่างไร อยู่ที่ไหนและจะเอาอะไรไปดู ตอนนั้นชักจะกลัวไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร

ก็ภาวนาพุทโธไปเรื่อยๆ จนจิตสงบลง แล้วพิจารณาว่าจิตจะต้องอยู่ในกายนี้แน่ หากแยกแยะเข้าไปในชั้นที่ ๕ ถึงอย่างไรก็ต้องเจอจิต จึงพิจารณาเข้าไปที่รูปว่าไม่ใช่จิต รูปก็แยกออกเป็นสิ่งที่ถูกรู้เท่านั้น หันมามองเวทนาแล้วแยกออกเป็นอีกส่วนหนึ่ง ตัวสัญญาก็แยกเป็นอีกส่วนหนึ่ง จากนั้นมาแยกตัวสังขาร คือ ความคิดนึกปรุงแต่ง โดยนึกถึงบทธวมนต์ เห็นความคิดบทธวมนต์ผุดขึ้น และเป็นสิ่งที่ถูกรู้ ถึงตอนนี้ก็เลยจับเอาตัวจิตผู้รู้ขึ้นมาได้

หลังจากนั้นผมได้ตามดูจิตไปเรื่อยๆ จนสามารถรู้ว่าขณะนั้นเกิดกิเลสขึ้นกับจิตหรือไม่ ถ้าเกิดขึ้นและรู้ทัน กิเลสมันก็ดับไปเองเหลือแต่จิตผู้รู้ ซึ่งรู้ความรู้สึกนึกคิดปรุงแต่งไปเรื่อยๆ อย่างเป็นอิสระจากกิเลสและอารมณ์ต่างๆ ต่อมาภายหลังผมได้หาหนังสือธรรมะมาอ่าน จึงรู้ว่าในทางปริยัติธรรมจัดเป็นการจำแนกรูปนาม จัดเป็นการเจริญวิปัสสนาแล้วแต่ในเวลาปฏิบัตินั้น จิตไม่ได้กังวลสนใจว่าเป็นวิปัสสนาญาณขั้นใด

ปฏิบัติอยู่ ๓ เดือน จึงไปรายงานผลกับหลวงปู่ดุลย์ว่า

“ผมหาจิตเจอแล้ว จะต้องปฏิบัติอย่างไรต่อไป”

คราวนี้ปรากฏว่าท่านแสดงธรรมอันลึกซึ้งมากมาย เกี่ยวกับการถอดถอนทำลายอุปาทานในชั้นที่ ๕ ท่านสอนถึงกำเนิดและการทำงานของจิตวิญญาณ จนถึง การเจริญ

อธิบายมรรค จนมีญาณเห็นจิตเหมือนมีตาเห็นรูป

ท่านสอนอีกว่า เมื่อเราดูจิต คือตามรู้จิตเรื่อยๆ ไปนั้น
สิ่งปรุงแต่งจะดับไปตามลำดับ จนถึงความว่าง แต่ในความ
ว่างนั้นยังไม่ว่างจริง มันมีสิ่งละเอียดเหลืออยู่ คือ วิญญาณ
ให้ตามรู้จิตเรื่อยๆ ไป ความยึดในวิญญาณจะถูกทำลายออก
ไปอีก แล้วจิตจริงแท้หรือพุทธะ (หลวงปู่เทศก์เรียกว่าใจ) จึง
ปรากฏออกมา

คำสอนครั้งนี้ลึกซึ้งกว้างขวางเหมือนฝนตกทั่วฟ้า แต่
ภูมิปัญญาของผมมีจำกัด จึงรอน้ำฝนไว้ได้เพียงถ้วยเดียว
คือได้เรียนถามท่านว่า

“ที่หลวงปู่สอนมาทั้งหมดนี้ หากผมจะปฏิบัติด้วยการ
ดูจิตไปเรื่อยๆ จะพอไหม”

หลวงปู่ดูลย์ตอบว่า

**“การปฏิบัติก็มีอยู่เท่านั้นแหละ แม้จะพิจารณากาย
หรือกำหนดนิมิตหมายใดๆก็เพื่อให้ถึงจิตถึงใจตนเองเท่านั้น
นอกจากจิตแล้วไม่มีสิ่งใดอีก พระธรรม ๘๔,๐๐๐ พระ
ธรรมขันธ์ ก็รวมลงที่จิตตัวเดียวนี้เอง”**

หลังจากนั้นผมก็เพียรดูจิตเรื่อยๆ มา มีสติเมื่อใดดู
เมื่อนั้น ขาดสติแล้วก็แล้วกันไป นึกขึ้นได้ก็ดูใหม่ เวลา
ทำงานก็ทำไป พอเหนื่อยหรือเครียดก็ย้อนดูจิต เลิกงานแล้ว
แม้มีเวลาเล็กน้อยก็ดูจิต ดูอยู่นั้นแหละ ไม่นานก็เห็นความ

เปลี่ยนแปลงในตัวเองอย่างไม่น่าจะเป็นไปได้

วันหนึ่งของอีก ๔ เดือนต่อมา ขณะนั้นเป็นเวลาเย็น ปลายเดือนกันยายน ๒๕๒๕ ได้เกิดพายุพัดหนัก ผมงอกจากที่ทำงานเปียกฝนไปทั้งตัว และได้เข้าไปหลบฝนอยู่ในกุฏิพระหลังหนึ่งในวัดใกล้ๆ ที่ทำงาน ได้นั่งกอดเข้ากับพื้นห้อง เพราะไม่กล้านั่งตามสบาย เนื่องจากตัวเราเปียกมาก กลัวกุฏิพระจะเลอะมาก พอนั่งลง ก็เกิดเป็นห่วงร่างกายว่าร่างกายเราไม่แข็งแรง คราวนี้คงไม่สบายแน่

สักครู่ก็ตัดใจว่า ถ้าจะป่วยมันก็ต้องป่วย นี้กายยังไม่ทันป่วยใจกลับป่วยเสียก่อนแล้วด้วยความกังวล พอรู้ว่าจิตกังวล ผมก็ดูจิตทันที เพราะเคยฝึกดูจนเป็นนิสัยแล้ว ขณะนั้นนั่งกอดเข้าสืมตาอยู่แต่ๆ แต่ประสาทสัมผัสทางกายดับหายไปหมด โลกทั้งโลก เสียงฝน เสียงพายุหายไปหมด เหลือแต่สติที่ละเอียดอ่อนประคองรู้อยู่เท่านั้น (ไม่รู้ว่าจะรู้อะไร เพราะมีสัญญา)

ต่อมามันมีสิ่งละเอียดๆ ผ่านมาสู่ความรู้สึกของจิต เป็นระยะๆ แต่ไม่รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เพราะจิตไม่มีความสำคัญมันหายไป

ต่อมาจิตมีอาการไหวดับวูบลง สิ่งที่ผ่านมาให้รู้ดับไปหมดแล้ว แล้วก็รู้ชัดเหมือนตาเห็นว่า ความว่างที่เหลืออยู่นั้น ถูกแหวกพรุดอย่างรวดเร็วและนุ่มนวลออกไปอีก กลายเป็นความว่างที่บริสุทธิ์หมดจดอย่างแท้จริง

ในความวุ่นนั้น จิตซึ่งเป็นอิสระแล้ว ได้อุทานขึ้นว่า
“เอ๊ะ จิต ไม่ใช่เรานี่”

จากนั้นจิตได้มีอาการปีติยินดี ยิ้มแย้มแจ่มใสขึ้น
พร้อมๆ กับเกิดแสงสว่างโพล่งขึ้นรอบทิศทาง จากนั้นจิตจึง
รวมสงบลงอีกครั้งหนึ่งแล้วถอนออกจากสมาธิ เมื่อความรับรู้
ต่างๆ กลับมาสู่ตัวแล้ว ถึงกับอุทานในใจ (จิตไม่ได้อุทาน
อย่างที่แรก) ว่า

“อ้อ ธรรมะเป็นอย่างไรเอง เมื่อจิตไม่ใช่ตัวเราเสียแล้ว
สิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ไม่ใช่ตัวเราอีกต่อไป”

เมื่อผมไปกราบหลวงปู่ดูลย์ และเล่าเรื่องนี้ให้ท่านทราบ
พอเล่าว่าสติละเอียดเหมือนเคลิมๆ ไป ท่านก็อธิบายว่า จิต
ผ่านฌานทั้ง ๘ ผมได้แย้งท่านตามประสาคนโง่ว่า ผมไม่ได้
หัดเข้าฌาน และไม่ได้ตั้งใจจะเข้าฌานด้วย

หลวงปู่ดูลย์อธิบายว่า ถ้าตั้งใจก็ไม่ใช่ฌาน และขณะที่
จิตผ่านฌานอย่างรวดเร็วนั้น จิตจะไม่มานั่งนับว่ากำลังผ่าน
ฌานอะไรอยู่ การดูจิตนั้นจะได้ฌานโดยอัตโนมัติ (หลวงปู่
ไม่ชอบสอนเรื่องของฌาน เพราะเห็นเป็นของธรรมดาที่จะ
ต้องผ่านไปเอง หากสอนเรื่องนี้ ศิษย์จะมัวสนใจฌาน ทำให้
เสียเวลาปฏิบัติ)

พอผมเล่าว่าจิตอุทานได้เอง หลวงปู่ก็บอกอาการต่างๆ ที่ผมยังเล่าไม่ถึง ออกมาตรงกับที่ผมผ่านมาแล้วทุกอย่าง แล้วท่านก็สรุปยิ้มๆ ว่า จิตยิ้มแล้ว ฟุ้งตัวเองได้แล้ว ถึงพระรัตนตรัยแล้ว ต่อไปนี้ไม่จำเป็นต้องมาหาอาตมาอีก

แล้วท่านแสดงธรรมเรื่อง **จิตเหนือเหตุ** หรือ **อเหตุกจิต** ให้ฟังมีใจความว่า

อเหตุกจิต มี ๓ ประการ คือ

๑. **ปัญจทวาราวชณจิต** ได้แก่ความไหวตัวของจิตชั้น ๕ รับรู้อารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย

๒. **มโนทวาราวชณจิต** ได้แก่ความไหวตัวของจิตชั้น ๓ รับรู้อารมณ์ทางใจ

๓. **หสิตุปปาท** หรือ **จิตยิ้ม** เป็นการแสดงความเบิกบานของจิตที่ปราศจากอารมณ์ปรุงแต่ง เพื่อแสดงว่ามีอยู่ของจิตซึ่งไม่มีตัวตนให้ปรากฏออกมาสู่ความรับรู้

อเหตุกจิต ๒ อย่างแรกเป็นของสาधारณะ มีทั้งในปุถุชนและพระอริยเจ้า แต่จิตยิ้มเป็นโลกุตตรจิต เป็นจิตสูงสุดเกิดขึ้นเพียง ๓-๔ ครั้ง ก็ถึงที่สุดแห่งทุกข์

หลังจากนั้นผมก็ปฏิบัติด้วยการดูจิตเรื่อยมา และเห็นว่าเวลาที่มีการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย จะมีคลื่นวิ่งเข้าสู่ใจ หรือ บางครั้งก็มีธรรมารมณ์เป็นคลื่นเข้าสู่ใจ

หากขณะนั้นขาดสติ จิตจะส่งกระแสไปยึดอารมณ์นั้น ตอนนั้นจิตยังไม่ละเอียดพอ ผมเข้าใจว่าจิตวิ่งไปยึดอารมณ์ แล้วขยับๆ ตัวเสวยอารมณ์อยู่จึงไปเรียนให้หลวงปู่ดูลย์ทราบ

ท่านตอบกลับว่า

“จิตจริงแท้ไม่มีการไป ไม่มีการมา”

ผมได้มาดูจิตต่ออีกสักครึ่งปีต่อมา วันหนึ่งจิตผ่านเข้าสู่อุปปนาสมาธิและเดินวิปัสสนา คือมีสิ่งให้รู้ผ่านมาสู่จิต แต่จิตไม่มีความสำคัญมันหมายความว่าคือสิ่งใด จากนั้นเกิดอาการแยกความว่างขึ้นแบบเดียวกับเมื่อจิตขี้ม คราวนี้จิตพูดขึ้นเบาๆ ว่า จิตไม่ใช่เรา แต่ต่อจากนั้นแทนที่จิตจะขี้ม จิตกลับพลิกไปสู่ภูมิของสมณะ ปราภฏานิमितเป็นเหมือนดวงอาทิตย์โผล่ผุดขึ้นมาสิ่งห่อหุ้ม แต่โผล่ไม่หมดดวง เป็นสิ่งแสดงให้รู้ว่ายังไม่ถึงที่สุดของการปฏิบัติ

ปราภฏการณนี่เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การดำเนินของจิตในขั้นวิปัสสนานั้น หากสติอ่อนลง จิตจะวกกลับมาสู่ภูมิของสมณะ และวิปัสสนูปกิเลส จะแทรกเข้ามาตรงนี้ ถ้าไม่กำหนดรู้ให้ชัดเจนว่า วิปัสสนาพลิกกลับเป็นสมณะไปแล้ว นักปฏิบัติจึงต้องระวังให้มาก โดยเฉพาะผู้ที่ยังไม่เคยพบกับจิตขี้ม (สำนวนของหลวงปู่ดูลย์) หรือใจ (สำนวนของหลวงปู่เทสก์) หรือจิตรวมใหญ่ (สำนวนของท่านอาจารย์สิงห์)

เมื่อผมนำเรื่องนี้ไปรายงานหลวงปู่ดุลย์ ท่านก็ว่า ดีแล้ว ให้ดูจิตต่อไป ผมก็ทำเรื่อยๆ มา ส่วนมากเป็นการดูจิตใน ชีวิตประจำวันไม่ค่อยได้นั่งสมาธิแบบเป็นพิธีการ ต่อมาอีก ๑ เดือน วันหนึ่งขณะนั่งสนทนาธรรมอยู่กับน้องชาย จิตเกิด รวบรวมลงไป มีการแบกความว่างซึ่งมีชั้นละเอียด (วิญญาน ชั้นที่) ออกอีกทีหนึ่ง แล้วจิตก็หัวเราะออกมาเองโดยปราศจาก อารมณ์ (ร่างกายไม่ได้หัวเราะ) มันเป็นการหัวเราะเยาะกิเลสว่า มันผูกมัดมานาน ต่อๆ ไปจิตจะเป็นอิสระยิ่งขึ้นไปเรื่อยๆ

เหตุการณ์นี้ทำให้ได้ความรู้ซึ้งว่าทำไมเมื่อครั้งพุทธกาล จึงมีผู้ธรรมในขณะฟังธรรมเกิดขึ้นได้เป็นจำนวนมาก

ผมนำเรื่องนี้ไปรายงานหลวงปู่ดุลย์ คราวนี้ท่านไม่ได้ สอนอะไรอีก เพียงแต่ให้กำลังใจว่าให้พยายามทำให้จบเสีย แต่ในชาตินี้ หลังจากนั้นไม่นานท่านก็มรณภาพ

หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย ซึ่งเป็นครูบาอาจารย์อีกรูปหนึ่ง เคย สั่งให้ผมเขียนเรื่องการปฏิบัติของตนเองออกเผยแพร่ว่า เพราะ อาจมีผู้ที่มีจิตคล้ายๆ กันได้ประโยชน์บ้าง ผมจึงเขียนเรื่อง นี้ขึ้นเพื่อสนองคำสั่งครูบาอาจารย์และเพื่อรำลึกถึงหลวงปู่ดุลย์ อตุโล ผู้เปี่ยมด้วยอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ รวมทั้งหวังว่าจะเป็น ประโยชน์สักเล็กน้อย สำหรับท่านที่กำลังแสวงหาหนทาง ปฏิบัติอยู่

“แต่จริงการดูจิตไม่มีอะไรมาก เพียงแต่รู้อารมณ์ที่กำลังปรากฏด้วยจิตที่เป็นกลางจริง ก็พอแล้ว รู้อยู่ตรงรู้นั้นแหละ ถ้าจิตเป็นกลางจริงๆ จะสังเกตเห็นจิตผู้รู้แทรกอยู่ตรงนั้นเอง เมื่อเห็นบ่อยๆ แล้ว ต่อไปก็ชำนาญ สามารถเห็นจิตผู้รู้ได้เสมอ”

สรุปคำสอนของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล

๑. ธรรมเรียนรู้ได้ที่จิต
 ๒. ให้บริการรวมเพื่อรวมอารมณ์ให้เป็นหนึ่ง สังเกตดูว่าใครเป็นผู้บริการรวม “พุทธโธ”
 ๓. ทำความเข้าใจในอารมณ์ความคิดนึก สังเกตกิเลสที่กำลังปรากฏให้ ออก
 ๔. อย่าส่งจิตออกนอก อย่าให้จิตคิดส่งไปภายนอก (เปลอ) ให้สังเกตความหวั่นไหวหรือปฏิกิริยาของจิตต่ออารมณ์ที่รับเข้ามาทางอายตนะ ๖
 ๕. จงทำญาณให้เห็นจิต เหมือนดั่งตาเห็นรูป คือรู้ทันพฤติกรรมของจิต
 ๖. รู้ เพราะคิดเท่าไรก็ไม่รู้ ต้องหยุดคิดถึงจะรู้ แต่ก็ต้องอาศัยคิด คืออย่าไปห้ามความคิด
 ๗. แยกรูปถอด (ความปรุงแต่ง) ก็ถึงความว่าง แยกความว่าง ถึงมหาสุญญตา
 ๘. อริยสังแห่งจิต
- “อนึ่ง ตามสภาพที่แท้จริงของจิต ย่อมส่งออกนอกเพื่อรับอารมณ์นั้นๆ โดยธรรมชาติของมันเอง ก็แต่ว่า ถ้าจิตส่งออกนอกได้รับอารมณ์แล้วจิตเกิดหวั่นไหว หรือเกิดกระเพื่อม

ไปตามอารมณ์นั้น เป็น**สมุทัย** ผลอันเกิดจากจิตหวั่นไหวหรือ
กระเพื่อมไปตามอารมณ์นั้นๆ เป็น**ทุกข** ถ้าจิตที่ส่งออกนอก
ได้รับอารมณ์แล้ว แต่ไม่หวั่นไหว หรือไม่กระเพื่อมไปตาม
อารมณ์นั้นๆ มีสติอยู่อย่างสมบูรณ์ เป็น**มรรค** ผลอันเกิดจาก
จิต ไม่หวั่นไหวหรือไม่กระเพื่อม เพราะมีสติอยู่อย่างสมบูรณ์
เป็น**นิโรธ** พระอริยเจ้าทั้งหลายมีจิตไม่ส่งออกนอก จิตไม่
หวั่นไหว จิตไม่กระเพื่อม เป็นวิหาธรรม จบอริยสัจจ์ ๔”

สังเขปประวัติ

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล นับเป็นศิษย์อาวุโสรุ่นแรกสุดของหลวงปู่มั่น ฐิริทตฺโต พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายอรัญญวาสีในยุคปัจจุบัน

พระเถระที่เป็นสหธรรมิก และมีอายุรุ่นเดียวกันกับหลวงปู่ดูลย์ ได้แก่ หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม วัดป่าสาละวัน จ.นครราชสีมา และ หลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำกลองเพล จ.อุตรธานี

ด้วยความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของหลวงปู่ดูลย์ท่านจึงมีศิษย์สำคัญๆ หลายนองค์ ศิษย์รุ่นแรกๆ ก็มี หลวงปู่ฝั้น อาจาโร วัดป่าอุดมสมพร จ.สกลนคร หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ วัดป่าไม้ไคร้ธรรม จ.อุตรธานี หลวงปู่สาม อภิภูจน วัดป่าไทรวิเวก จ.สุรินทร์ และ พระเทพสุธาจารย์ (หลวงปู่โชติ คุณสมปโน) วัดวชิราลงกรณ์ อ.ปากซ่อง จ.นครราชสีมา

สำหรับศิษย์อาวุโสของหลวงปู่ดูลย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ พระวิสุทธวิกรมรังสี (หลวงพ่อเปลี่ยน โอภาโส) วัดป่าโยธาประสิทธิ์ จ.สุรินทร์ พระชินวงศาจารย์ วัดกระดังทอง จ.บุรีรัมย์ หลวงพ่อสุวัจน์ สุวโจ วัดถ้ำศรีแก้ว จ.สกลนคร (ละสังขารแล้ว) และพระโพธิ์นันทมุนี วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์ เป็นต้น

หลวงปู่ดูลย์ อดุล เป็นพระอริยเจ้าที่มีคุณธรรมล้ำลึก ท่านเน้นการปฏิบัติภาวนามากกว่าการเทศนาสั่งสอน สำหรับพระสงฆ์และญาติโยมที่เข้าไปกราบนมัสการและขอฟังธรรมะ หลวงปู่มักจะให้ธรรมะสั้นๆ แต่มีความล้ำลึกสูงชันเสมอ ท่านจะเทศน์เรื่องจิตเพียงอย่างเดียว โดยจะย้ำให้เราพิจารณาจิตในจิตอยู่เสมอ

หลวงปู่ดูลย์ อดุล เกิดปีชวด วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๔๓๑ ที่บ้านปราสาท ต.เจเนียง อ.เมือง จ.สุรินทร์ ท่านเกิดในตระกูล “เกษมสินธุ์” เป็นบุตรคนหัวปี ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด ๔ คน

เมื่ออายุ ๒๒ ปี หลวงปู่ได้อุปสมบทที่วัดจุมพลสุทธาวาส อ.เมือง จ.สุรินทร์ โดยมีท่านพระครูวิมลศีลพรต (ทอง) เป็นพระอุปัชฌาย์ ในพรรษาที่ ๖ หลวงปู่ได้เดินทางด้วยเท้าไปจังหวัดอุบลราชธานี ฟานักอยู่ที่วัดสุทัศนาราม เพื่อเรียนปริยัติธรรม สอบได้นักธรรมชั้นตรีแล้วเรียนบาลีไวยากรณ์ต่อถึงแปลมูลกัจจายน์ได้

หลวงปู่ ได้รู้จักชอบพอกับ หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักกันดีในนามของแม่ทัพใหญ่แห่ง กองทัพนคร ในสายของ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้รับมอบหมายให้เป็นหัวหน้าทำการเผยแพร่วรรณะในสายพุทธโฆ จนแพร่หลายมาตราบเท่าทุกวันนี้

ในปีที่ ๒ ที่หลวงปู่ไปพำนักอยู่ที่อุบลราชธานีนั้น หลวงปู่
 มั่นได้จุดธูปมาพำนักอยู่ที่วัดบูรพาในเมืองอุบลราชธานีหลวงปู่ดูฤกษ์
 และหลวงปู่สิงห์ สองสหายผู้ใคร่ธรรม ได้ไปกราบนมัสการและ
 ฟังธรรมของพระอาจารย์ใหญ่ เกิดความอัศจรรย์ใจและศรัทธา
 เป็นที่ยิ่ง จึงตัดจิตใจเลิกละการเรียนด้านปริยัติธรรม แล้วออก
 จุดธูปตามหลวงปู่มั่นต่อไป นับเป็นศิษย์หลวงปู่มั่นในสมัยแรก และ
 ได้ร่วมเดินจุดธูปตามหลวงปู่มั่น ไปในที่ต่างๆ อยู่นานปี

หลวงปู่ดูฤกษ์ เทียวจุดธูปหาความวิเวกตามป่าเขานานถึง ๑๕
 ปี จึงได้รับคำสั่งจากผู้บัญชาการคณะสงฆ์ให้หลวงปู่เดินทางไป
 ประจำอยู่จังหวัดสุรินทร์ เพื่อจัดการศึกษาด้านปริยัติธรรม และ
 เผยแพร่ข้อปฏิบัติทางกัมมัฏฐานไปด้วยกัน หลวงปู่จึงได้ไปพำนัก
 อยู่ประจำที่ วัดบูรพาราม อ.เมือง จ.สุรินทร์ มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๗
 จวบจนบั้นปลายชีวิตของท่าน

นับตั้งแต่บัดนั้นมา แสงแห่งรัศมีของพระธรรม ทั้งทาง
 ปริยัติและทางปฏิบัติ ก็เริ่มฉายแสงรุ่งเรืองตลอดมา โดยหลวงปู่
 รับภาระทั้งฝ่ายคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ บริหารงานพระศาสนา
 อย่างเต็มกำลังสามรถ ในปฏิบัติส่วนตัวของท่านนั้นไม่เคย
 ละทิ้งกิจจุดธูปบำเพ็ญเพียรทางใจอย่างสม่ำเสมอตลอดมา พร้อม
 ทั้งอบรมทางสมาธิภาวนาแก่ผู้สนใจปฏิบัติทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต
 ด้วยเหตุที่หลวงปู่ มีเมตตาธรรมสูง จึงช่วยสงเคราะห์บุคคลทั่วไป
 ได้อย่างกว้างขวางโดยไม่เลือกชั้นวรรณะ

หลวงปู่มีสุขภาพอนามัยดีเป็นเยี่ยม แข็งแรง ว่องไว ผิว
 พรพรรณ่องใส มีเมตตาเป็นอารมณ์ สงบเสถียร เยือกเย็น ทำให้

ผู้ใกล้ชิด และผู้ได้กราบไหว้ เกิดความเคารพเลื่อมใสศรัทธา
อย่างสนิทใจ

หลวงปู่ดูลย์ อตุโล พระอริยเจ้าผู้ประเสริฐ ได้ละเสียดั่ง
สังขาร เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๕๒๖ สิริรวมอายุได้ ๙๖ ปี กับ
๒๖ วัน พระอรหันตธาตุของท่านได้เก็บรักษาไว้ให้สาธุชนได้
สักการะที่ พิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐาน ในบริเวณวัดบูรพาราม อ.เมือง
จ.สุรินทร์

ส่วนคำสอนของหลวงปู่ ซึ่งเป็นคำสอนสั้นๆ และเรียบง่าย
ล้าลี้กั้น ท่านเจ้าคุณพระโพธิ์นันทมุนีได้รวบรวมและพิมพ์ไว้ใน
หนังสือ “หลวงปู่ฝากไว้” เล่มนี้ นับเป็นหนังสือที่มีคุณค่าแก่นัก
ปฏิบัติธรรม และผู้สนใจทั่วไป

หลวงปู่ เน้นเรื่องการปฏิบัติภาวนา ให้พิจารณาจิตในจิต
จนรู้แจ้ง ท่านเทศนาแต่เพียงสั้นๆ แต่เรียบง่าย ท่านสอนว่า “หลัก
ธรรมที่แท้จริงคือจิตจิตของเราทุกคนนั่นแหละคือหลักธรรมสูงสุด
ที่อยู่ในจิตใจเรา นอกจากนั้นแล้วมันไม่มีหลักธรรมใดๆ เลย...
ขอให้เลิกละการคิด และการอธิบาย เสียให้หมดสิ้น จิตในจิตก็
จะเหลือแต่ความบริสุทธิ์ ซึ่งมีประจำอยู่แล้วในทุกคน”

“คำสอนทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์นั้น เป็นเพียงอุบาย
ให้คนทั้งหลายหันมาดูจิตนั่นเอง คำสอนของพระพุทธองค์
มีมากมาย ก็เพราะกิเลสมีมากมาย แต่ทางที่ดับทุกข์ได้
มีทางเดียว คือ พระนิพพาน การที่เรามีโอกาสปฏิบัติธรรม
ที่ถูกต้องเช่นนี้มีน้อยนัก หากปล่อยโอกาสให้ผ่านไป
เราจะหมดโอกาสพันทุกข์ได้ทันในชาตินี้
แล้วจะต้องหลงอยู่ในความเห็นผิดอีกนานแสนนาน
เพื่อจะพบธรรมอันเดียวกันนี้
ดังนั้น เมื่อเราเกิดมาพบพระพุทธศาสนาแล้ว
รีบปฏิบัติให้หลุดพ้นเสีย มิฉะนั้นจะเสียโอกาสอันดีนี้ไป
เพราะว่าเมื่อสังขารรวมตัว
ความมืดมนย่อมครอบงำปวงสัตว์
ให้อยู่ในกองทุกข์สิ้นกาลนาน”

